

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ШАХ КАТЕРИНА МИХАЙЛІВНА

Допускається до захисту:
в. о. завідувача кафедри
української мови, теорії та
історії української і світової
літератури,
д. філол. наук, доцент
_____ Л. М. Коваль
«_____» _____ 2021 р.

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ
В ЕПІСТОЛЯРІІ ВАСИЛЯ СТУСА**

Спеціальність 035 Філологія
Українська мова та література
Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Л. М. Коваль, професор кафедри
української мови, теорії та історії
української і світової літератури
д. філол. наук, доцент

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ /

(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2021

АНОТАЦІЯ

Шах К. М. Вербалізація емоційних станів в епістолярії Василя Стуса. Спеціальність 035 «Філологія», Освітня програма «Українська мова та література». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У кваліфікаційній роботі схарактеризовано погляди вчених на аспекти проблеми мови та емоцій; розглянуто підходи дослідників до питання класифікації емоцій; узагальнено засоби та способи вербалізації емоцій. Також досліджено особливості лексичних засобів омовлення емоцій безпосереднім, опосередкованим та метафоричним способом в епістолярії Василя Стуса; проаналізовано частиномовний потенціал мовної репрезентації емоцій та вираження міри і якості омовлених емоцій; визначено параметри вербалізації емоцій поета на синтаксичному рівні.

Ключові слова: Василь Стус, епістолярій, лінгвістика емоцій, вербалізація, емоційний стан.

Shakh K. Verbalization of emotional states in epistolary of Vasyl' Stus. Specialty 035 «Philology», Educational program «Ukrainian language and literature». Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The qualification work characterizes the views of scientists on aspects of the problem of language and emotions; the approaches of researchers to the question of classification of emotions are considered; means and ways of verbalization of emotions are generalized. The peculiarities of lexical means of conveying emotions in a direct, indirect and metaphorical way in the Vasyl' Stus epistolary are also studied; the partial linguistic potential of linguistic representation of emotions and expression of measure and quality of spoken emotions is analyzed; the parameters of verbalization of the poet's emotions at the syntactic level are determined.

Key words: Vasyl Stus, epistolary, linguistics of emotions, verbalization, emotional state.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОТРАКТУВАННЯ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	8
1.1 «Емоційний стан» як категорія мовознавчих студій.....	8
1.2 Інтерпретація емоцій у психологічній літературі.....	14
1.3 Способи та засоби вербалізації емоційних станів.....	19
РОЗДІЛ 2 ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТУСА.....	27
2.1 Лексичні особливості безпосереднього способу вербалізації емоцій.....	27
2.2 Властивості лексики опосередкованого способу репрезентації емоційних станів.....	58
2.3 Лексична своєрідність метафоричного способу омовлення емоцій.....	62
РОЗДІЛ 3 МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА.....	68
3.1 Особливості вербалізації емоцій на морфологічному рівні.....	68
3.2 Синтаксичні параметри омовлення емоційних станів.....	80
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема емотивності тексту виникла в лінгвістиці у 80-х роках ХХ століття й відтоді залишається однією з пріоритетних. Варто зазначити, що людські емоції як явище суб'єктивне, складне та багатогранне постають об'єктом дослідження низки наук: психології, фізіології, нейробіології, філософії, лінгвістики, культурології, психіатрії, антропології. У науковій парадигмі сьогодення сформовано й міждисциплінарні напрями, орієнтовані на всебічне, комплексне та глибинне дослідження цієї проблеми. Однак попри значні напрацювання у сфері вивчення емоцій, актуальними та незакритими залишаються чимало питань, зокрема питання вербалізації емоцій.

Процес вербалізації емоцій є наскрізним явищем, яке охоплює людське спілкування в усіх формах, стилях і ситуаціях. Однак чи не найбільш репрезентативним у плані співвідношення психоемоційного та мовлено-мовленнєвого комунікативного компонентів постає епістолярій. Це зумовлено тим, що в приватних листах адресант зазвичай пише не тільки про події та факти, а й супроводжує їх власними роздумами, судженнями, оцінками, емоціями, експресією. У приватному листуванні, зокрема, часто висловлюють почуття до адресатів.

Епістолярій Василя Стуса досліджено переважно в літературознавчому аспекті. Н. Загоруйко аналізує значення епістолярію митця для дослідження його письменницької особистості [14]. Н. Глушковецька студіює поетичну, літературно-критичну та перекладацьку творчість Василя Стуса в його листуванні [11]. Н. Павлик досліджує художність як одну з граней творчості поета [28]. Є також дослідження епістолярію Василя Стуса, які торкаються психологічного аспекту. О. Пуніна, окрім дослідження творчості митця в літературознавчому аспекті, займається також вивченням психотипу поета [31; 32]. С. Богдан аналізує моделі поведінки Василя Стуса за його листуванням [8; 9]. Параметри вияву особистості митця в його епістолярній спадщині вивчає Г. Мазоха [23]. Серед мовознавчих досліджень листування

Василя Стуса варто згадати О. Кравцову, яка вивчає інтенції переповідності в листуванні поета [18]. Важливим також є дослідження Н. Стратулат та В. Яслика про експресивний синтаксис Василя Стуса в його епістолярії [46].

Епістолярна спадщина Василя Стуса становить цінність не лише з погляду інформативності, моральності, естетики, творчого потенціалу, але й в аспекті емоційного навантаження. Підтримуємо думку Н. Загоруйко про місце епістолярної спадщини Василя Стуса: «Визначне, екзистенційне місце в епістолярній спадщині шістдесятників належить листуванню Василя Стуса, адже виокремлюється не лише колосальним тематичним багатством, а й великим емоційним навантаженням і філософською заглибленістю» [14, с. 186].

Зважаючи на недостатню вивченість проблеми вербалізації емоцій у лінгвістиці, а також на те, що епістолярій Василя Стуса досі не став об'єктом психолінгвістичних досліджень, проте відзначається дослідниками як текст із високим емотивним потенціалом, можемо констатувати актуальність теми цієї роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше було здійснено аналіз лексичних, морфологічних та синтаксичних одиниць, які є засобами вербалізації емоційних станів у листуванні Василя Стуса.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні особливостей вербалізації емоційних станів в епістолярній спадщині Василя Стуса.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

- 1) схарактеризувати погляди вчених на проблему «мова та емоції»;
- 2) розглянути підходи психологів до проблеми класифікації емоцій;
- 3) узагальнити способи та засоби, за допомогою яких здійснюється вербалізація емоцій;
- 4) інвентаризувати вияви мовної репрезентації емоційних станів Василя Стуса в його приватних листах;
- 5) дослідити особливості лексичних засобів омовлення емоцій безпосереднім, опосередкованим та метафоричним способами;

6) проаналізувати частиномовний потенціал мовної репрезентації емоційних станів митця;

7) визначити параметри вербалізації емоцій поета на синтаксичному рівні.

Об'єкт дослідження – мова епістолярію Василя Стуса, що містить емотивні компоненти.

Предметом дослідження є одиниці різних мовних рівнів, які вербалізують емоційні стани поета в його приватних листах.

Поставлені мета і завдання зумовили застосування різних **методів дослідження**. Так, загальнонауковий метод синтезу допоміг у розв'язанні теоретичних питань, адже вдалося об'єднати дефініції, класифікації, погляди вчених на досліджувану проблему, що сприяло виробленню методологічних засад подальшого дослідження. Загальнонауковий метод аналізу сприяв членуванню засобів вербалізації емоцій за мовними рівнями, а лексичних засобів за способами вербалізації, що дозволило якісно дослідити ці одиниці. Описовий метод як основний метод дослідження уможливив проведення процедури інвентаризації, класифікації та інтерпретації досліджуваних мовних одиниць. Метод дистрибутивного аналізу значною мірою сприяв встановленню характеристик і функціональних властивостей лексичних, морфологічних та синтаксичних одиниць. Кількісний метод та метод графічної інтерпретації дозволив узагальнити отримані результати та зробити висновки.

Джерельною базою дослідження є епістолярна спадщина Василя Стуса – листи до рідних і листи до друзів та знайомих. Загальна кількість проаналізованого матеріалу становить 1850 одиниць різних мовних рівнів на позначення та підсилення емоційних станів Василя Стуса в його епістолярії.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані під час викладання психолінгвістики, а також спецкурсів, пов'язаних із вивченням мовних особливостей епістолярних текстів або творчої спадщини Василя Стуса. Цей матеріал

також може бути використаний під час написання курсових та магістерських робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати роботи викладено у двох статтях:

1. Шах К, Коваль Л. Проблема вербалізації емоцій у науковому дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 21. Том 3. С. 140–145 (**фахове видання**);

2. Шах К. М. Механізми вербалізації емоційного стану Василя Стуса у «Листах до сина». *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 2* / Ред. кол. Хаджинов І. В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 2. С. 184–189.

Результати роботи також було обговорено на засіданні лінгвістичного гуртка кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса 27 листопада 2021 року (виголошено доповідь на тему «Механізми вербалізації емоційного стану Василя Стуса в «Листах до сина»).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи – 111 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОТРАКТУВАННЯ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1 «Емоційний стан» як категорія мовознавчих студій

У сучасній лінгвістиці одним із пріоритетних підходів до вивчення мови став принцип антропоцентризму, що зумовило зацікавленість лінгвістів проблемами емотивності тексту. Як слушно зазначає Л. Бабенко: «Емоції пронизують життя людини, вони є супутниками будь-якої людської діяльності, емоції – важлива частина людського існування. Без емоцій важко уявити і саму людину, і її діяльність» [6, с. 3]. У цьому контексті актуальним буде твердження В. Шаховського про те, що «людина не лише *homo sapiens*, але й *homo sentiens*, тому що багатьма її діями керують емоції» [57, с. 29].

Людські емоції мають найбільший вияв у мові та в мовленні, адже комунікативний акт взаємодії мовців передбачає не лише передачу інформації, знань, ідей, а й переживань та почуттів. Особливість мовлення в тому, що воно суб'єктивне, адже кожен адресат добирає засоби вираження думок та почуттів залежно від своєї комунікативної мети. Тому мова не може функціонувати поза емоціями [53, с. 17].

Лінгвістичне вивчення емоцій почалося з дискусії між лінгвістами (М. Бреалем, К. Бюлером, Е. Сепіром, Г. Гійомом, Ш. Баллі) щодо того, чи повинне мовознавство займатися студіюванням емоцій. Тривалий час дослідники були неоднозначними в своєму баченні. К. Бюлер, Е. Сепір, Г. Гійом вважали, що домінантною функцією мови є когнітивна, на цій підставі вони заперечували вивчення лінгвістикою емоційного складника. А от Ш. Баллі та М. Бреаль вважали, що вербалізація емоцій – це одна з найголовніших функцій мови [55, с. 1]. В. Шаховський слушно зауважує, що мова слугує, насамперед, для передачі актуальної інформації, обробки знань і обміну ними між поколіннями, але всі ці процеси не можуть відбуватися без

участі емоцій, а тому їх обов'язково потрібно враховувати в лінгвістичних розвідках [55, с. 1].

У 1976 р. одразу два науковці звернули увагу на те, що в тогочасному мовознавстві не було достатньо й чітко досліджено теорію емоцій. Зокрема, І. Торсуєва зауважувала, що в лінгвістиці відсутня систематизація мовних засобів вираження емоцій, а В. Грідін вказував на те, що хоч дослідники й визначають проблему вивчення емоцій у мові та мовленні актуальною та першочерговою, але поки що немає жодної монографічної студії в межах цієї тематики [6, с. 5]. Дещо пізніше професор Оксфордського університету Дж. Ейтчисон зазначила, що мовознавці бояться емоцій та мало про них пишуть [57, с. 35]. В. Шаховський зауважує, що до сер. 70-их років проблема мовної вербалізації та категоризації емоцій була досить екзотичною: праці на відповідну тему, які зрідка з'являлися в наукових колах, викликали неприйняття [57, с. 35], що спонукає до висновку, що до 1980-их років лінгвістика емоції як напрямок мовознавства не розвивалася.

Студіювання емоцій у лінгвістичній науці набуває актуальності й активності в кінці 1980-их років. У 1987 р. на IV Міжнародному конгресі лінгвістів у Берліні Ф. Данеш виголосив доповідь, у якій довів тісний взаємозв'язок когнітивної та емоційної компоненти в мовно-мовленнєвому процесі. Відтоді з'явилося чимало статей та монографій у річищі цієї тематики, було захищено кандидатські дисертації на матеріалі різних мов [57, с. 32]. А в наукових колах на зміну загальноприйнятій думці, що емоції – «це не мова», дедалі впевненіше стверджується позиція Ш. Баллі про домінування емоційного складника в мові [57, с. 35].

З початку 80-их рр. емоційний аспект мови набув активного студіювання в працях зарубіжних лінгвістів (А. Вежбицька, В. Волек, Дж. Ейтчисон). Результатом такого зацікавлення стало виникнення Міжнародного центру з дослідження емоцій при Гарвардському університеті в 1985 році [57, с. 32]. Радянські мовознавці В. Мальцев, С. Берлізон, М. Городнікова, Є. Галкіна-Федорук, Н. Павлова, В. Шаховський також були біля витоків нового

напряму лінгвістики, хоч він ще й був замкнений у рамках системно-структурної парадигми [55, с. 3].

Особливо варто виділити внесок В. Шаховського – дослідника, який очолював Волгоградський центр емотивних студій, що був одним із найперших дослідників проблеми мови та емоцій. Він зазначав, що питання теорії емоцій, їх концептуалізації, семантизації та вербалізації є актуальними та найскладнішими для дослідження, а лінгвістика емоцій – новий, інноваційний напрям мовознавства, який потребує залучення міждисциплінарних напрацювань у цій сфері [56, с. 22-23].

Чималий внесок у дослідження проблеми кореляції мови та емоцій таких вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, як Л. Бабенко, В. Апресян, Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, О. Вольф, І. Голубовської, Дж. Лакоффа, Л. Гнатюк, С. Жаботинської, А. Залізняка, О. Ляшевської, О. Падучевої, К. Рахіліної, В. Сліпецької, В. Телії.

Частковим виявом загальної проблеми співвідношення мови та емоцій є проблема вербалізації емоцій, яка на сьогодні набуває все більшої актуальності серед мовознавців. Теоретичні засади цієї проблеми закладено в працях низки дослідників: Є. Петренко інтерпретувала поняття «емоції» та поняття «вербалізації емоцій» на основі сучасного мовознавчого досвіду [29]; Н. Сем'янків виявив психолінгвістичні аспекти вербалізації емоцій [35]; студії О. Малиненко посприяли формуванню окремих положень лінгвістичної теорії емоцій [24]; результатом досліджень Д. Трунова стало розмежування рівнів вербалізації емоційних станів [51]. О. Коляденко вивчив особливості мовної репрезентації емоції страху [16]. У фокусі наукових зацікавлень М. Кульбацької була проблема вербалізації емоцій на лексичному рівні [20]. Н. Романова проаналізувала емотивну лексику через психолінгвістичні методи [33].

Чимало сучасних українських дослідників аналізували вербальне вираження емоцій на основі конкретного емпіричного матеріалу, але найчастіше такі дослідження здійснювали на базі іноземних мов:

М. Гончарук вивчала репрезентацію емоційних концептів в англійській мові [12]; І. Мац досліджувала вербальне вираження емоцій на різних рівнях англійської мови [26]. На матеріалі художніх творів вивчали особливості вербалізації переживань такі науковці: Н. Цинтар аналізувала вербалізацію емоційних процесів на матеріалі англійських прозових творів [53]; І. Баженова досліджувала прагматичний потенціал вербальних засобів позначення емоцій у російському та німецькому художньому тексті [7]; Н. Позднякова вивчала засоби передачі емоційного стану в англійському художньому тексті [30]; Г. Харкевич аналізувала маніфестації стану тривоги в англійській прозі [52]; І. Кость досліджувала питання мовного оформлення емоційних переживань людини в українському прозовому тексті [17]. Аналіз досліджень показує, що студіювання мовної репрезентації емоцій здійснюється переважно на матеріалі іншомовних художніх текстів, що загострює потребу у визначенні способів та засобів вербалізації емоційних станів в українському епістолярії.

Механізми омовлення емоцій через відповідні способи та засоби розглядаються лінгвістикою емоцій (емотіологією) у кількох напрямках. Конотативний аспект передбачає аналіз вираження емоцій у мовній системі та мовленнєвій діяльності; денотативний розкриває специфіку позначення емоцій у природній мові; сигніфікативний погляд аналізує позначення емотивних концептів лексичними та фразеологічними одиницями. Також досить широко в сучасній лінгвістичній літературі представлені психолінгвістичні та соціолінгвістичні напрями дослідження [12, с. 30-31].

Варто зазначити, що різні пласти лексики володіють різною потенцією в реалізації емоційного в мові, і значення мовних знаків конституюється або поняттям, або прямим емоційним переживанням, не перетвореним в поняття [12, с. 34]. З приводу цього питання слушно висловилося Л. Бабенко, яка зауважує, що емоції на мовно-мовленнєвому рівні можуть мати подвійний вияв. По-перше, вони постають у мовленні як емоційне забарвлення, що є наслідком прориву емоційного стану мовця в його мовлення. По-друге,

емоції відображаються мовними знаками як об'єкти дійсності. Така подвійність спричинилася до розмежування термінів «лексика емоцій» та «емоційна лексика», що позначають два різні класи емотивної лексики. Лексика емоцій зорієнтована на об'єктивацію емоцій у мові. Вона виконує номінативну функцію, адже до цієї категорії належать слова, що слугують назвами емоцій, наприклад: «радість», «любов», «страх», «гнів». Емоційна лексика слугує засобом вираження емоційного стану мовця, а тому виконує експресивну функцію [6, с. 11–12].

Однак, не всі дослідники погоджуються з такою диференціацією. К. Тимофєєв та О. Бабкін зазначають, що лексика емоцій, тобто назви почуттів та настрою, наприклад: «любов», «страх», «ніжність», а також слова, які виражають лексичну оцінку певного явища, наприклад: «добрий», «злий», «страшний», «милий» не мають нічого спільного з емоційною лексикою. Науковці вважають, що в таких словах відсутнє будь-яке емоційне забарвлення. Вони відстоюють думку, що до емоційної лексики належать винятково слова, у яких емоції виражаються не лексично, а за допомогою емоційно забарвлених морфем, наприклад: «столик», «квіточка», «хатинка» [50, с. 131]. Варто розуміти, що К. Тимофєєв та О. Бабкін, очевидно, ототожнюють лексику емоційну та емотивну, вважаючи цей клас слів найпродуктивнішим для омовлення переживань. Лексику емоцій, натомість, вчені вважають другорядним класом, на відмінну від Л. Бабенко, яка переконана, що цей клас слів виражає безпосередні знаки емоцій.

М. Гончарук виокремлює емотивну лексику та лексику емоцій. Під емотивною лексикою дослідниця розуміє слова, що мають емоційну забарвленість або безпосередньо виражають емоції, в основі виділення яких лежить їх особлива функція – вираження емоційного ставлення до оточення. А під лексикою емоцій – слова, предметно-лексичне значення яких складають поняття про емоції і які не позначають безпосереднього почуття, а лише логічну думку про нього, тобто самі назви – знаки емоцій [12, с. 34].

Дещо інший погляд на цю проблему має В. Шаховський: «...лексика, яка позначає емоції, очевидно, займає проміжну позицію між власне емотивною лексикою та неемотивною, оскільки вона, імовірно, емотивна, а не абсолютно нейтральна» [57, с. 35]. Тобто вчений виділяє емотивну лексику, яка має здатність безпосередньо виражати емоції, та неемотивну лексику, яка не має навіть семи, яка б позначала емоції. А між цими класами слів виділяє проміжний – лексику емоцій.

Як бачимо, у питанні щодо емоційної лексики та лексики емоцій досі немає одностайності. У роботі ґрунтуватимемося на думці Л. Бабенко щодо спільного класу емотивної лексики, яка включає в себе розряди емоційної лексики та лексики емоцій. Вважаємо, що лексика, яка називає емоції, є чи не найголовнішим засобом їхнього вираження, а тому її варто відносити до слів емотивного класу.

У річищі проблеми «мова й емоції» варто також акцентувати на розрізненні понять «емоційність», «емотивність» та «експресивність». Традиційно термін «емоційність» відносять до психологічної категорії, а термін «емотивність» – до лінгвістичної [24, с. 187].

В. Маслова розмежовує поняття емоційності та емотивності. Дослідниця кваліфікує емоційність як «психологічну характеристику особистості, стан та рівень розвитку її емоційної сфери, а емотивність як лінгвістичну характеристику слова, речення, що здатна [...] викликати в мовної особистості відповідні емоції» [25, с. 227]. Подібної точки зору дотримуються В. Шаховський та О. Кунін. Дослідник В. Шаховський зазначає, що емоційність є психологічною категорією, яка відображає психічний стан людини, а емотивність – лінгвістичною категорією, де емоції виражаються вербально. О. Кунін вважає емотивність мовним відбиттям категорії емоційності, тобто вираження засобами мови почуттів, настроїв, переживань людини. Відмінною є думка В. Телії, яка вважає категорію емотивності психологічною, тому що вона пов'язана з емоційною сферою психіки та співвідноситься за змістом з певними типами емоцій. І. Курлова

терміни «емоційність» та «емотивність» використовує як синонімічні [24, с. 187].

Іншу природу має експресивність: це здатність мовних засобів впливати на реципієнта й викликати в нього певні емоції. Експресивність не завжди емотивна, вона може бути виключно логічною. Але все ж існує тісний зв'язок між емотивністю та експресивністю, що пояснює широке використання в лінгвістичній літературі терміна «емоційно-експресивний» [12, с. 34-35].

Таким чином, категорії «емоційності», «емотивності» та «експресивності» мають тісний взаємозв'язок. Підтримуємо думки більшості дослідників про те, що емоційність – це психологічна категорія, що відображає стан людини, а емотивність – лінгвістична категорія, що вербалізує цей стан. Натомість експресивність стоїть дещо осторонь цих категорій, бо відповідає за здатність мовних засобів викликати емоції в реципієнта.

1.2 Інтерпретація емоцій у психологічній літературі

Люди щоденно певним чином впливають на інших людей і самі зазнають впливів, тобто переживають те, що з ними стається і те, що вони породжують самі. Зрозуміло, що кожен з нас по-своєму ставиться до оточення, до своїх дій та вчинків інших людей. Переживання цього ставлення людини до навколишнього світу формує сферу її почуттів або емоцій. Отже, емоції людини – це її ставлення до світу і до того, що вона сама відчуває та робить [34, с. 436].

У деяких випадках психологи розділяють поняття «емоції» та «почуття». Зокрема, таку думку підтримує О. Лук, який виділяє «вищі почуття» та «нижчі емоції» [22, с. 24]. Емоційні процеси вважаються такими, що спільні для людей та тварин, бо вони врівноважують стан організму та навколишнього середовища. Але людині також притаманні емоції, які виникають під час задоволення психологічних та соціальних потреб, тому такі емоції вважаються «вищими» та іноді називаються «почуттями» [51,

с. 102-107]. Вслід за Д. Труновим [51, с. 102] та А. Залізняка [17, с. 280], не будемо розмежовувати поняття «емоції», «почуття», «переживання», «емоційний / душевний / внутрішній стан», зважаючи на відсутність одностайності серед дослідників та чіткого визначення обсягу цих понять. Кваліфікуватимемо ці поняття синонімічними, а всі вияви емоційних реакцій називатимемо емоційними станами.

В. Шаховський вказує на прогрес у розвитку проблеми розуму та емоцій: якщо довгий час в психологічній науці чітко розділяли поняття емоцій та розуму мовної особистості, то на сучасному етапі розвитку науки у психологів уже немає сумнівів, що психіка, свідомість, мислення та мова дуже тісно пов'язані і що в будь-якій мові є знаки, за допомогою яких людина може вербалізувати емоційне ставлення до навколишнього світу. Дослідник також вважає, що базові емоції є частиною природного розвитку людської раси, тому вони універсальні і впізнавані у різних етнокультурах, але різняться формами вияву [57, с. 31].

У межах вищеописаного універсального підходу до визначення емоцій виділяють базові (фундаментальні, основні) емоції, але вони не збігаються ні за кількістю, ні за складом. За визначенням К. Отлі: «Основні емоції – це такі, що явно виражені фізіологічно та мімічно і мають біологічну основу» [29, с. 82]. Вчені неодноразово робили спроби визначити точний перелік базових емоцій, але до єдиної думки щодо такої класифікації так і не дійшли. В. Вундт вважає, що кількість емоцій (точніше – відтінків емоційних відчуттів) існує настільки багато (значно більше 50 000), що мова не володіє достатнім запасом слів для їх позначення. Натомість протилежну думку висловлює Е. Титченер, який вважає, що існує тільки два класи емоційних відчуттів: задоволення та незадоволення [15, с. 132]. В. Шаховський також підкреслює проблемність цього питання: «немає однозначної думки щодо викінченого каталогу емоцій людини (визначають від 6 до 5000 емоцій)» [57, с. 31].

Дослідник К. Отлі виділяє п'ять основних емоцій: гнів, відразу, збудження, щастя і сум [3, с. 55]. П. Екман на основі вивчення експресивних мімічних проявів виокремлює шість базових емоцій: гнів, страх, відразу, здивування, сум та задоволення [1, с. 60]. Р. Плутчик вважає, що є вісім основних емоцій, які він ділить на чотири пари, кожна з яких пов'язана з певною дією: 1) руйнування (гнів) – захист (страх); 2) прийняття (схвалення) – відкидання (відразу); 3) відтворення (радість) – позбавлення (смуток); 4) дослідження (очікування) – орієнтація (здивування) [4, с. 45]. Дослідниця А. Вежбицька пропонує все розмаїття емоцій звести до кількох фундаментальних на основі таких критеріїв: 1) емоції, які є у всіх культурах (радість, сум); 2) емоції, для яких характерний певний вираз обличчя (огида, подив); 3) емоції, які беруть участь у процесах самозбереження (страх, біль) [29, с. 82].

К. Ізард зараховує до фундаментальних десять емоцій: гнів, презирство, відразу, сум, страх, провину, інтерес, щастя, сором, здивування. Дослідник вважає інтерес, щастя та здивування позитивними емоціями, а гнів, презирство, відразу, сум, страх, провину і сором – негативними. Решта існуючих емоцій, на думку психолога, є комбінаціями або модифікаціями базових [2, с. 63]. К. Ізард також наводить характеристики, які, на його думку, притаманні фундаментальним емоціям: 1) наявність виразних і специфічних нервових субстратів; 2) повинні проявлятися за допомогою виразних м'язових рухів (міміки); 3) спричиняють виразне переживання, які людина чітко усвідомлює; 4) виникли в результаті еволюційно-біологічних процесів; 5) активно впливають на людину, допомагають її адаптації. Проте сам дослідник визнає, що не всі емоції, внесені ним до реєстру базових, володіють цими ознаками. Наприклад, почуття провини не має чіткого мімічного вияву. Також важливо й те, що інші дослідники виділяють додаткові характеристики для базових емоцій [15, с. 138]. Як бачимо, погляди вчених щодо переліку базових емоцій справді різняться, проте

найбільш вмотивованим та повним вважатимемо перелік базових емоцій К. Ізарда, яким і послуговуватимемось надалі в роботі.

Філософи та психологи приділили чимало уваги проблемі класифікації емоцій. Зараз у науці існує велика кількість класифікацій, в основу яких покладено різні принципи, але згоди в цьому питанні вчені так і не дійшли. Є. Ільїн зазначає, що питання класифікації та кількості емоцій почало вивчатися давно. Арістотель виділяв любов і ненависть, бажання та відразу, надію та відчай, сором'язливість та сміливість, радість і сум, гнів. Представники давньогрецької школи стоїцизму стверджували, що емоції мають в своїй основі два блага і два зла, тому ділити їх треба на таких чотири основних пристрасті: бажання і радість, сум і страх. Далі стоїки поділяли їх на тридцять дві другорядні пристрасті. Р. Декарт визнавав шість головних емоцій: здивування, любов, ненависть, бажання, радість та сум [15, с. 131-132]. Як бачимо, головною проблемою перших спроб класифікації емоцій є відсутність мотивації їх виокремлення.

Загальноприйнятою є класифікація, за якою емоції ділять на позитивні, негативні й амбівалентні. Позитивні емоції виникають, коли плани узгоджені між собою і непередбачувані обставини усунені. На противагу їм виникають негативні емоції, коли плани неузгоджені, не вдається втілити план або коли виникає проблема, для вирішення якої недостатньо ресурсів, або коли мета, що лежить в основі емоції, нездійсненна. Амбівалентні емоції виражають двоїсте переживання, коли об'єкт викликає в людини два протилежні почуття одночасно [29, с. 82]. Чимало вчених намагалися створити універсальну класифікацію емоцій, пропонуючи власні підстави для виокремлення певних класів почуттів.

О. Лук у своїй класифікації емоцій розділяє їх на три «поверхи». Найвищими є соціальні почуття, які відображають соціальні потреби людини (почуття справедливості, честі, відповідальності, патріотизму, солідарності, трудовий ентузіазм, творче натхнення). Найнижчими О. Лук вважає емоції, які найменше піддаються змінам в процесі еволюції: голод, спрага, втома та

біль. Емоції проміжного «поверху» дослідник ділить на три групи – позитивні, негативні, нейтральні. До позитивних емоцій вчений відносить задоволення, радість, ніжність, симпатію, любов, вдячність, гордість, задоволення собою, впевненість, повагу, відчуття вдалої помсти, зловтіху. Негативними О. Лук вважає незадоволення, горе, сум, агресію, заздрість, тривогу, страх, жалість, гнів, сором, нетерплячість, невдоволеність собою. А серед нейтральних станів автор відзначає байдужість, здивування, цікавість [22, с. 20-25].

Т. Браун за основу своєї класифікації бере часову ознаку, поділяючи емоції на безпосередні, тобто ті, які проявляються «тут і зараз», ретроспективні та проспективні. І. Кант спробував розділити всі емоції на дві групи, в основі яких була причина виникнення цих емоцій: емоції сенсуальні та інтелектуальні. Г. Спенслер пропонує розділяти емоції за ознакою їх виникнення та відтворення на чотири класи. До першого він відносить презентативні почуття (відчуття), які виникають безпосередньо під дією зовнішніх подразників. До другого класу – презентативно-репрезентативні, або прості, емоції, наприклад, страх. До третього класу дослідник відносить репрезентативні емоції, що викликані поезією як подразником, що не має конкретного предметного втілення. А до четвертого класу Г. Спенслер відніс абстрактні емоції, які утворюються без допомоги будь-якого зовнішнього подразника – абстрактним шляхом, до прикладу, почуття справедливості [15, с. 131-132].

Б. Додонов зауважує, що створити універсальну класифікацію емоцій неможливо. Дослідник пропонує власну класифікацію емоцій, але не всіх, а лише тих, яких людина найчастіше потребує. Є. Ільїн зазначає, що основою цієї класифікації стали потреби та цілі, яким служать емоції. Також до ознак виділення певної групи емоцій у науковця нерідко потрапляють бажання, що спричиняє плутанину. Б. Додонов виділяє такі групи емоцій: альтруїстичні емоції (виникають на основі потреби в допомозі іншим людям); комунікативні емоції (виникають на основі потреби в спілкуванні); глоричні

емоції (виникають на основі потреби в самоповазі та славі); праксичні емоції (викликані діяльністю, змінами в ході роботи); пугнічні емоції (виникають на основі потреби в подоланні небезпеки); романтичні емоції (прагнення до незвичайного, очікування чогось доброго, світлого); гностичні емоції (виникають на основі потреби в пізнанні); естетичні емоції (пов'язані з ліричними переживаннями); гедоністичні емоції (виникають на основі задоволення потреб у тілесному та душевному комфорті); акизитивні емоції (виникають на основі прагнення до накопичення, володіння) [15, с. 135-137].

Грунтовною є класифікація емоцій А. Вежбицької, у якій вдало поєднано фундаментальні та похідні емоції. Дослідниця виділяє такі групи: 1) емоції, пов'язані з «поганими речами» [10, с. 348]; 2) емоції, пов'язані з «хорошими речами» [10, с. 356]; 3) емоції, пов'язані з людьми, які скоюють погані вчинки, і викликають негативну реакцію [10 с. 360]; 4) емоції, пов'язані з роздумами про себе, самооцінкою [10, с. 364]; 5) емоції, пов'язані зі ставленням до інших людей [10, с. 397].

Щодо проблемності виділення окремих класів емоцій слушно висловився Є. Ільїн: «Складність класифікації емоцій полягає в тому, що, з одного боку, складно визначити, чи справді виділена нами емоція є самостійною, чи ж це називання однієї й тієї ж емоції різними словами (синонімами), а з іншого боку, чи не є репрезентація емоції лише відображенням ступеня її вияву (наприклад, тривога – страх – жах)» [15, с. 132-133].

Сам же дослідник Є. Ільїн, проаналізувавши 26 емоцій, згрупував їх у 5 класів за функціональною ознакою: 1) емоції очікування та прогнозу (хвилювання, тривога, страх, відчай); 2) емоції задоволення та радості; 3) емоції фрустрації (образ, розчарування, досада, гнів, несамоовитість, печаль, нудьга, туга, ностальгія, горе); 4) комунікативні емоції (веселість, зніяковіння, збентеження, сором, провина, відраза); 5) інтелектуальні «емоції», або афективно-когнітивні комплекси (подив, інтерес, почуття гумору, емоція здогадки, сумнів) [24, с. 187].

1.3 Способи та засоби вербалізації емоційних станів

За Д. Труновим, вербалізація емоцій – це процес омовлення людиною своїх емоційних переживань та станів [51, с. 102]. Результати досліджень вербалізації емоційних станів людини доводять, що не існує єдиного способу та засобу для омовлення почуттів.

В. Шаховський, зокрема, вважає, що наявні дві семіотичні системи емоцій – «мова тіла» та «словесна мова», які перебувають у взаємодії, проте невербальна система перевершує вербальну у швидкості, ступені щирості та якості вираження емоцій у спілкуванні [57, с. 33]. Отже, хоч ми й висвітлюємо питання вербалізації емоцій, проте маємо пам'ятати, що омовлення почуттів невіддільне від їх фізичного вираження.

Є. Петренко слушно зазначає, що «в процесі комунікації можна виділити різні способи вербалізації емоцій, що передбачають таке: безпосередню вербалізацію власних емоційних станів мовця, опосередковану вербалізацію емоцій і метафоричну вербалізацію емоційних станів мовця» [29, с. 81]. Безпосередній спосіб вербалізації емоцій передбачає наявність прямої вказівки на конкретну емоцію, наприклад: «*Я радів за нього...*» [49, с. 31], «*Я дуже журюся Вами...*» [49, с. 90], «*... ой, як мені було сумно!*» [49, с. 160]. Вербалізація емоційного стану є опосередкованою в тих випадках, коли немає прямої вказівки на переживання мовця. При цьому найчастіше описуються жести, міміка, тембр, інтонація, які дають вказівки на зміну емоційного стану людини. Метафоричний спосіб вербалізації почуттів та переживань залучає слова, вжиті в переносному значенні, фразеологізми, авторські метафори, наприклад: «*... що совість мене може гризти...*» [49, с. 35], «*І Бетговен перевернув мені душу...*» [49, с. 165], «*Так затъмарило, що дрібні зірочки не бачу*» [49, с. 142].

Розрізняють експліцитне та імпліцитне мовне позначення емоційного стану залежно від того, чи є у вербальному вираженні почуттів вказівка на конкретну емоцію. Якщо до складу лексичних засобів входять назви почуттів, переживань, то це вважається експліцитним вираженням емоцій.

Якщо ж вказівку на емоцію подано опосередковано, переважно за допомогою переносного значення, то таке вираження вважається імпліцитним [17, с. 280].

І. Кость пропонує розрізняти також первинну (денотативну, або категоріально-емотивну) і вторинну (диференційну) лексичну номінацію залежно від способу презентації емотивного смислу. Номінація вважається первинною, якщо наявна назва емоції. Якщо емоційний стан вербалізовано за допомогою переносних значень, то така номінація вторинна [17, с. 281].

Отже, розмежовують два способи вираження емоцій – невербальний (міміка, жести, пантоміміка) та вербальний (мовні засоби), які перебувають у тісному взаємозв'язку. Вербальний спосіб омовлення почуттів передбачає наявність первинної та вторинної лексичної номінації. Таку дихотомію визначено за критерієм наявності / відсутності у висловленні лексики емоцій. Якщо така лексика присутня, то спосіб вербалізації емоційного стану визначаємо як первинний, експліцитний, а якщо лексика емоцій відсутня, а емоційний стан виражено за допомогою переносних значень, то спосіб вербалізації емоцій вторинний, імпліцитний. Цікаво, що така вербалізація відбувається на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексичному, фразеологічному, морфемному і синтаксичному. Кожен рівень має свою систему засобів вербалізації.

Найменший потенціал для вираження емоцій має фонетичний рівень. Вербалізацію емоцій на фонетичному рівні пов'язують із явищем звуко символізму. Вважається, що існує зв'язок між певними звуками, які входять до складу слова, та значенням цього слова. Тобто звук може викликати в свідомості певне значення і стати його символом. А оскільки явища реального світу оцінюються тим, хто сприймає, то його оцінки переносяться і на звуки, що супроводжують ці явища. Так виникають символічні значення звуків узагалі, які поширюються на звуки мовлення. При цьому певні звуки здатні викликати відповідне коло асоціацій [26, с. 181].

Більшою продуктивністю для вербалізації емоційних станів характеризується морфемний рівень, тому що найчастіше слова набувають емоційного значення за допомогою морфем. Якщо емотивно нейтральна коренева морфема поєднується з емотивним афіксом, лексична одиниця набуває емоційного забарвлення [26, с. 181]. Яскравим прикладом є зменшено-пестливі суфікси: *-инк(а)* (*хатинка*), *-ц(е)* (*деревце*), *-ичк(а)* (*сестричка*).

Фразеологізми також часто використовують із метою вербалізації емоцій. Для цього послуговуються фразеологічними одиницями, у складі яких є лексика емоцій (*огортає страх, мати дивний страх під шкірою*), а також ті, які виражають емоції переносним значенням (*шкрябає в серці, кидати в жар*) [17, с. 282].

І. Мац слушно зауважує щодо вираження емоцій на синтаксичному рівні: «...для вираження емоцій можуть вживатися окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення, вставні елементи. Чим вищий ступінь емоційного напруження, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури. Перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій характерні для високої концентрації емоцій» [26, с. 181]. Дослідниця також вважає, що неможливо виділити конкретний набір синтаксичних структур для вербалізації певної емоції, але можливо простежити певні закономірності. Так, для вираження подиву характерні питальні, питально-заперечні структури, повтори, перервані та незакінчені речення. Окличні речення та дезорганізація структури часто вживається для омовлення негативних емоцій [26, с. 181–182].

М. Мілова, натомість, пропонує такий спектр синтаксичних засобів передачі емоцій: 1) повтор (повторюватися може як одне слово, так і ціле речення, конструкція, що інтенсифікує провідний елемент, надаючи йому емоційного заряду); 2) інверсія (намагання мовця посилити вираження значення свого висловлювання вносить у вислів забарвлення емоційної

збудженості); 3) короткі конструкції (відривчасті фрази, які слідують одна за одною, свідчать про сильний збуджений стан мовця) [27, с. 106].

Кожен мовний рівень має певний потенціал та набір засобів у сфері вербалізації емоційних станів. Досі основним та найглибше вивченим вважається лексичний спосіб вербалізації емоцій. Існують різні підходи щодо виділення та опису емоційного лексичного фонду мови [26, с. 182].

Варто зазначити, що В. Шаховський лексичну одиницю, яка своїм значенням здатна виразити емоцію мовця, називає «емотивом». Також він ввів наукове поняття емосеми – це окремий вид семи, що співвідноситься з емоціями того, хто говорить. Основними функціями емотивів вважають емоційне самовираження та функцію оцінки. Цікавим також є спостереження В. Шаховського, що у багатьох мовах емотивів з негативною оціночною семантикою в кількісному відношенні більше, ніж емотивів з позитивною оцінювальною семантикою [54, с. 245]. Залежно від типу емотивної семантики всі емотиви поділяються на афективи, в яких емотивна семантика – це єдиний зміст семантики слова (*ой!*, *ах!*, *тю!*), та конотативи, в яких емотивні семи супроводжують основне логіко-предметне значення (негідник, шахрай, нероба). Ці обидві групи лексики є емотивними як у мові, так і в мовленні [26, с. 182].

В. Шаховський виділяє три групи лексики для мовної репрезентації емоцій: 1) лексика, що називає емоції (пряма номінація – радість, любов, злість); 2) лексика, що виражає емоції (безпосередній вияв – вигуки); 3) лексика, що описує емоції (опис жестів, міміки, голосу, особливостей мовлення) [57, с. 34].

Є. Кротевич та Н. Родзевич виділяють такі групи лексики на позначення емоцій: номінативи, або слова, які називають емоції; асоціативи, або слова, які включають конотації; експресиви – слова, що виражають оцінку [35, с. 280].

І. Арнольд відносить до складу емоційної лексики слова, які називають емоції і почуття. вчений виділяє два шари лексики на позначення емоцій: 1)

емоційно-нейтральний, що виражає тільки поняття, без вказівки на ставлення до нього мовця; 2) емоційно-забарвлений, що виражає почуття, настрої і ставлення мовця до висловлювання [35, с. 280].

Д. Шмельов лексику, яка позначає емоції та почуття, диференціює на три класи: 1) лексеми, які позначають певні емоції та переживання; 2) лексеми, мовна значимість яких створюється засобами словотворення; 3) слова, у лексичному значенні яких міститься оцінка явищ [24, с. 189].

Г. Кузенко слушно зауважує, що серед емотивної лексики часто зустрічаються слова, які належать до так званого зниженого стилістичного тону: колоквіалізми, діалектизми, сленгізми, жаргонізми, вульгаризми. Використання таких слів створює жвавість та наочність живого мовлення. Аналіз інших стилістичних шарів лексики виявляє таке: загальноживана лексика у словниковому стані неконотативна, а в ситуативному вона може конотатувати емотивність двох оцінних знаків і бути експресивною. Це справедливо як щодо повнозначних слів, так і щодо афіксів та службових слів: прийменників, сполучників тощо [19, с. 79].

Мовні засоби вираження емоцій різноманітні. Досить вдалою, на наш погляд, є систематизація засобів репрезентації емоцій, яку пропонує М. Гончаренко. Дослідниця аналізує класифікацію основних способів тематизації емоцій Т. Адамчук, на основі якої виділяє три групи засобів представлення емоцій: 1) мовні засоби: номінація емоцій, яка повинна відбуватися за допомогою лінгвістичних засобів, які можуть мати прямий або непрямий характер); 2) текстові засоби: пояснення емоцій (у деяких випадках емоцію потрібно дешифрувати, що може бути зроблено за допомогою контексту, пейзажної лексики, авторських ремарок); авторська розповідь (глибинний зміст, що оформлюється поєднанням засобів, за допомогою яких автор розкриває емоції); гіперхарактеристика емоцій (автор може вдаватися до тематизації емоцій шляхом різних засобів, які є характерними, традиційними для репрезентації певної емоції чи являють собою індивідуальний авторський прояв); 3) дискурсивні засоби: невербальна

характеристика емоцій (емоції можуть передаватися за допомогою паралінгвістичних засобів, які супроводжують, а іноді й замінюють мовленнєву діяльність); виділення домінанти засобів представлення емоцій (у цьому випадку при передачі емоційного стану перевага надається мовним або немовним засобам, що може бути розкриттям характеру самої емоції) [12, с. 34-35].

В. Апресян поділяє всі мовні засоби вербалізації емоцій на чотири підтипи: 1) клішовані, закріплені за конкретною групою емоцій – емоційні вигуки (напр., *ох!*, *ого!*, *овва!* для здивування), що можуть зберігати зв'язок із вокалізацією емоції та асоціюються з певним виразом обличчя; 2) вільні, контекстуально мотивовані способи вираження – наприклад, пряма мова, яка вводиться дієсловом зі значенням емоції («*Чому ж ти раніше мовчав?*» – здивувалася вона); 3) спеціальні слова, які закріплені за певною групою емоцій, деякі з них можуть наближатися до вигуків («неймовірно» для захоплення); 4) стійкі конструкції, у яких прямо називаються емоції і використовуються різні емоційні слова (*мені сумно, я вдячний*) [5, с. 27-28].

Вважаємо за доцільне розглянути також класифікацію рівнів вербалізації емоцій Д. Трунова. Вчений вважає, що всі можливі висловлення людей про їхній емоційний досвід можна поділити на групи залежно від ступеня вербальної диференціації емоцій. Чим глибший рівень вербалізації, тим краще людина розуміє свої емоції [51, с. 102].

«Нульовий» рівень вербалізації – це відсутність вербалізації, неспроможність виразити словами свій емоційний досвід. Якщо запитати людину про її емоційний стан, то відповіді будуть такими: «Не знаю», «Не можу зрозуміти», «Усе нормально», «Ніяк», «Нейтрально». По суті людина такими фразами не відповідає на питання, а ухиляється від відповіді.

На першому рівні вербалізації людина починає визначати свій емоційний стан, хоч і робить це в загальних рисах, наприклад: «*Мені погано (добре)*», «*Я задоволений (засмучений)*», також мовець визначає ступінь свого переживання – «*дуже*», «*злегка*», «*трохи*». Сюди ж відноситься і

використання сленгових слів та жаргонізмів. Засоби, за допомогою яких виражаються емоції на першому рівні, найчастіше характеризуються багатозначністю, тому що одне слово може означати різні емоції, часто навіть протилежні.

На другому рівні вербалізації мовець конкретизує свій емоційний стан, використовуючи специфічну емотивну лексику: «Я боюся», «Мені соромно», «Я гніваюся». Чим більший запас емотивної лексики, тим краще мовець здатен виразити свій емоційний стан.

На третьому рівні відбувається не просто вираження певної емоції, а здійснюється аналіз певного індивідуального стану: «Я ображена. Мені стає ще більш образливо, тому що це близька людина. Я на нього сподівалася, а тепер я в ньому повністю розчарувалася». Такий рівень вербалізації найчастіше притаманний людям з високим рівнем емоційного інтелекту, часто це люди творчих професій – письменники, актори, режисери. Такі люди приділяють значну увагу своїм персонажам, часто рефлексують, а також мають великий запас емотивної лексики [51, с. 103–104].

Отже, можна констатувати, що дослідження вербалізації емоційних станів на матеріалі українського епістолярію є актуальним для сучасного етапу розвитку лінгвістичної науки. Дещо ускладнює процес дослідження цієї проблеми неоднотайність учених щодо низки теоретичних засад лінгвістики емоцій та трактування її ключових понять – обсяг та межі «емотивної лексики», співвідношення понять «емоційна лексика» та «лексика емоцій»; кореляція понять «емоційність» «емотивність», «експресивність».

Емоції – настільки багатогранний та складний феномен, що вчені досі не можуть визначити ні чіткого переліку базових емоцій, ні універсальної класифікації емоцій. Зважаючи на цей факт, а також на те, що у фокусі нашого дослідження перебувають саме мовні засоби вербалізації емоцій, у роботі послуговуватимемося найпоширенішими та визнаними поняттями і класифікаціями.

Аналіз способів вербалізації емоцій довів, що лексика емоцій є повноцінною частиною емотивної лексики, адже саме наявність слів, які репрезентують назви почуттів, свідчить про первинну вербалізацію. Велика кількість підходів до класифікації засобів вербалізації вказує на неоднорідність засобів вираження емоційних станів на різних мовних рівнях.

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

2.1 Лексичні особливості безпосереднього способу вербалізації емоцій

Найпоширенішим жанром епістолярного стилю є приватні листи, у яких адресант зазвичай розповідає про певні події і ставлення до них, про життєвий досвід, про етичні переконання та естетичні смаки [13, с. 94]. Чи не найголовнішою ознакою епістолярного стилю є емоційність. Жанр приватного листа найчастіше характеризується небайдужістю та зацікавленістю мовця, який вербалізує власні емоції в тексті.

Найбільший потенціал для словесного вираження емоцій має лексичний рівень. У цьому дослідженні проаналізуємо всі види емотивної лексики, базуючись на класифікації способів вербалізації емоцій Є. Петренко, яка розрізняє безпосередню вербалізацію, опосередковану та метафоричну. Класифікація дає можливість дослідити лексику емоцій, емоційну лексику, а також переносне значення омовлених емоційних станів. Під час визначення якості вербалізованих емоцій спиратимемося на класифікацію базових емоцій К. Ізарда, а також залучатимемо класифікації інших дослідників, що зумовлено відсутністю однастайності в цьому питанні.

В епістолярній спадщині Василя Стуса переважає безпосередній спосіб вербалізації емоцій – вживання слів, які номінують емоції. Цей спосіб корелює із лексикою емоцій, яку пропонує виділяти В. Шаховський. Значна перевага лексики емоцій над іншими емотивними групами лексики свідчить про те, що Василь Стус умів конкретизувати свій емоційний стан, мав великий запас емотивної лексики, завдяки чому міг чітко вербалізувати власні емоції.

У приватних листах Василь Стус неодноразово повідомляє рідних та друзів про свій загальний емоційний стан. Пишучи про нейтральний

психологічний стан, поет вживає лексеми *звичайно/звичайне* (*Чуюся звичайно* [К1с. 95]; *Чуюся звичайне* [47, с. 94]; *Зараз чуюся звичайне* [47, с. 102]; *Чуюся звичайне* [47, с. 124]; *Чуюся звичайне* [47, с. 141]), *незле* (*Морально я почуваюся незле* [47, с. 10]; *Здається, тут мені буде незле* [47, с. 11]; *Не сушитися мною – чуюся незле* [47, с. 252]), *непогано* (*Втім, морально чуюся непогано, чого не скажеш про фізичний свій стан* [47, с. 355]), як завжди (*Чуюся, як завжди* [47, с. 120]).

Для вербалізації позитивного морального стану митець використовує такі лексеми: *гаразд* (*В мене все гаразд* [47, с. 10]; *У мене все гаразд – так, як може бути* [47, с. 43]; *Отже, поки в мене все гаразд...* [47, с. 94]; *У мене все гаразд* [47, с. 95]; *Справді, в мене все гаразд нині* [47, с. 214]; *У мене все гаразд* [47, с. 287]; *Бо в мене все гаразд, і зле бути вже не може* [47, с. 303]); *добре* (*І так мені добре при тому нічному телевізорі, що й ну!* [47, с. 92]; *Чуюся добре, бо нікому не зробив зла, бо дбав не тільки про себе* [47, с. 341]; *краще* (*Мені тут краще, хоч окремі специфіки і даються взнаки...* [47, с. 66]; *Отож, мені куди краще, ніж людині, що сподівається. Без такого сподівання – краще чути (легше)* [47, с. 94]); *хороше* (*Навпаки – мені хороше від того, що нічого злого за свої 40 літ не робив, допомагав людям у біді...* [47, с. 350]). Для омовлення позитивного настрою Василь Стус послуговується словосполученнями *добрий настрій* (*Одне слово, впіймав себе на доброму настрої (то не так часто буває)...* [47, с. 465]) і *добрий гумор* (*Чуюся в доброму гуморі...* [48, с. 36]).

Негативний психологічний стан поет вербалізує за допомогою таких лексем: *зле* (*Дуже зле мені без книжок* [47, с. 40]; *Зле без Тебе – відвик я од ідальні, не ходжу* [47, с. 273]); *не по собі* (*Мені трохи стало не по собі* [47, с. 69]); *не добре* (*Чутись в такому стані – не дуже добре* [47, с. 237]; *Чуюся не найкраще. Особливо психологічно, морально. Почали здавати нерви* [47, с. 436]). В одному з листів до дружини Василь Стус омовлює свій психологічний стан лексемою *депресія*: *Останні 2-3 місяці, окрім загального стану, був і шарварок (за 3 місяці – двічі на лікарні), і певна депресія, якої*

відкараскатися не так легко [47, с. 54]. Для мовного позначення негативного настрою митець послуговується лексемами *злецький* (*Мабуть, сьогодні настрій у мене аж геть злецький...* [48, с. 95]; *Мабуть, настрій сьогодні злецький...* [48, с. 95]), *поганий* (*Настрій – безнадійно поганий* [47, с. 328]), *не в гуморі* (*Здається, я нині геть не в гуморі* [47, с. 433]).

Вербалізація емоції любові, яка має позитивне забарвлення, в епістолярії Василя Стуса відбувається переважно за допомогою лексеми *любити*, рідше митець вживає лексеми *любов* та *люблячи*. Ці слова досить нерідко трапляються в листах поета, адже він пише про свою любов у листах до дружини та сина, до рідних, до близьких друзів. Цікаво, що в листах до дружини для позначення «почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статті» [39, с. 564] Василь Стус послуговується саме лексемою *любити*, а не *кохати*: *Люблю* [47, с. 13, 14, 33]; *Цілуючи, люблячи. Люблячи, цілую* [47, с. 215]; *Отож, Вальочку, я Тебе люблю і на цьому спиняюсь* [47, с. 234]; *Я так Тебе люблю – півсвіту Ти мого* [47, с. 284]; *Люблю Тебе, слава моя Джіневро!* [47, с. 284]; *Люблю Тебе, вустонько моя!* [47, с. 294]; *Люблю Тебе...* [47, с. 309]; *Хотів іще сказати, що дуже Тебе люблю, солодка моя...* [47, с. 313]; *Я Тебе дуже люблю* [47, с. 319]; *Сидиш за своїм кульманом – не знаючи, як я думаю про Тебе, як я люблю Тебе* [47, с. 320]; *Хотів би, аби Ти знала: я Тебе так люблю, що аж серце болить – згадувати про Тебе* [47, с. 320]; *Я дуже, дуже Тебе люблю* [47, с. 322]; *Я Тебе дуже (дуже!) люблю* [47, с. 322]; *З любові до Тебе, з великої пошани до Тебе не хотів би, щоб Ти завдавала собі такого труду...* [47, с. 463]; *...а так доводиться казати напромаць, що я Тебе люблю* [48, с. 80]. В одному з листів до дружини митець вербалізував свої почуття за допомогою лексеми *закоханий*: *Закоханий у Тебе...* [47, с. 337].

Висловлюючи свої почуття до сина та рідних, а також найближчих друзів, Василь Стус теж використовує лексеми *любити* та *любов*: *І всіх люблю* [47, с. 9]; *...яких я любив і яких я любитиму...* [47, с. 12]; *Я Вас усіх люблю* [47, с. 19]; *...я часто згадую його – з великою шаною і великою*

любов'ю і великою вдячністю [47, с. 90]; *А Михасю я теж дуже люблю...* [47, с. 154]; *...щоб Ви були такі ж, яких я люблю...* [47, с. 450]; *І хочу, аби Ти відчув те, що я думаю про Тебе, тужу за Тобою, люблю Тебе і покладаю на Тебе надії* [47, с. 448]; *Я так люблю маму, така мама золота в нас...* [47, с. 458]; *...і про згадку, і про пам'ять і про мою безмежну любов до Вас* [47, с. 461]; *Я його не колись дуже любив. Я його любив* [48, с. 34]; *Чи не забули Ви досі, що я Вас люблю?* [48, с. 76]; *...дорога сестро, знайте, що я Вас люблю і пам'яттю про Вас не раз тримаюся, аби стояти* [48, с. 85]; *О Іван – то моя любов найбільша!* [48, с. 131]; *Я їх люблю, тужу за ними, знаю, що то моє найкраще товариство...* [48, с. 148]; *...бо я люблю цього парубка – як брата і як (трохи!) сина* [48, с. 149].

За допомогою лексеми *любити* поет вербалізує свої дитячі почуття до однолітків: *Пам'ятаю, як ходив до ясел у Рахнівці (ще мама жила в селі) – і там вицілював усіх шмаркатих діток, бо любив їх – усіх* [47, с. 345]; *...так у 5 класі мені за янгола був хлопчик, якого я дуже любив* [47, с. 349].

Літературні вподобання та улюблені справи дозвілья Василь Стус теж виявляє через лексему *любити*: *А от Шекспір – чи не тяжкий він Тобі? Я його дуже люблю* [47, с. 325]; *Я сам, пам'ятаю, став любити її з 8-9 класу, а потім – в інституті* [47, с. 335]; *Любив мандрувати, любив самоту, любив дивитися, як заходить сонце, як розказує ліс свою ветху казку, як грає сонце на воді...* [47, с. 348]; *Пишу оце до Тебе, а водночас слухаю «Реквієм» Моцарта – дуже люблю його!* [47, с. 349]; *Із віршів Лесі я люблю, може, 5-6, найбільше – десяток* [47, с. 415]; *А драми її я люблю* [47, с. 415]; *Прочитав, бо люблю цього прозаїка* [47, с. 434]; *Так я люблю цю міні-поемку...* [47, с. 469]; *І нині, може, після Бажана, – люблю найбільше читати* [48, с. 119]; *Я теж дуже люблю цю поему Рільке* [48, с. 121].

Позитивна емоція щастя теж знаходить мовний вияв в епістолярії Василя Стуса. Для її вербалізації митець використовує слова *щастя* (...я прокинувся і довго лежав, мліючи в щасті [47, с. 114]; ...зовсім недавно я мав щастя читати вірші Івана Світличного... [48, с. 133]) та *щасливий* (Недавно

я слухав по радіо нарис про Антоніо Вівальді і чув себе майже щасливим [47, с. 24]; Щасливий... [47, с. 451]; ...все менше плакатиме за сином, який так само чується щасливим, як і раніше [47, с. 456]). Важливо зазначити, що почуття щастя для Василя Стуса є своєрідним і відрізняється від загальноприйнятого визначення щастя як «стану цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь» [45, с. 573]. Для поета щастя було наслідком гідного життя, а не суцільних радощів та веселощів. Це можна підтвердити цитатою з одного з листів до матері: *Твій син – щасливий. Хай і невесело мені, хай і не знаю, що може бути попереду (на мене досі сердиті – і дуже сердиті – за те, що я не співаю: «прости мене, моя мила, що ти мене била» і не падаю в ноги), але все ж – це щастя: мати таку долю, як у мене.* [47, с. 340].

Емоція радості на позначення «почуття задоволення, втіхи, приємності» [42, с. 436], яка має чітке позитивне забарвлення, вербалізується Василем Стусом за допомогою лексем *радість, радий, радіти, радо, приємно, відрада, відрадно, задоволення, задоволений, утішатися, тішитися, втіха, весело, радощі, розрада.*

Найбільш продуктивне щодо вияву цієї цієї емоції слово *радий*: *Буду радий, якщо Ви цінним листом вишлете мені з 20-30 марок...* [47, с. 17]; *Радий, що спекався цього листа, бо листи висять, як небезпечний обов'язок, не завжди приємний і не завжди легкий* [47, с. 49]; *Радий, що Ти добренько вчишся...* [47, с. 107]; *Радий із Твоїх спортивних успіхів* [47, с. 127]; *Я буду радий із того, що десь вони лежатимуть у Києві...* [47, с. 211]; *Радий, що Ти слухаєш наші платівки* [47, с. 304]; *Буду радий провести з Вами відпустку на Колімі* [47, с. 306]; *Я Вам буду радий кожної миті й кожного дня* [47, с. 307]; *Радий буду чути, що свята великодні Ви перебули добре* [47, с. 311]; *Дуже радий, що Твоє серце вже здорове, що скоро знімуть з обліку* [47, с. 325]; *Радий, що Ти зрозуміла мої нові наміри...* [47, с. 328]; *Радий за Дмитра трохи...* [47, с. 333]; *Я, звичайно, радий таким снам* [47, с. 333]; *Радий за Тебе* [47, с. 334]; *Радий за Риту, що стала бабою* [47, с. 354];

Радий, що Нобеля дістав Гарсія Маркес [47, с. 431]; ...був радий дістати Ваші листи... [47, с. 439]; Я радий, що взяв своїх коханих, моїх – Гете і Верхарна, Олеся і Рильського, Словацького і Елюара... [48, с. 5]; Дуже радий за тебе, що ти як слід влаштувався [48, с. 8]; ...але я радий, бо я – атакуючий [48, с. 8]; Радий твоєму оптимізму, твоїй активності [48, с. 11]; Я радий і з того, що син – у мого друга [48, с. 14]; Я радий за тебе, що ти плакаєш сина, що ти працюєш і рвешся [48, с. 14]; Я, Вікторе, дуже радий за тебе, за те, що ти зараз в нормальних умовах живеш і працюєш [48, с. 20]; Я радий за тебе, друже, мало – я можу гордитись тобою [48, с. 20]; Я був радий Лубнам, правда, без казарм, але все ж було мило [48, с. 25]; Буду радий, коли ти відповіси тим же! [48, с. 28]; Завжди буду радий [48, с. 28]; Коли б Ви знали, Віро, який я радий із кожного Вашого листа, що приходить мені на свято [48, с. 85]; Буду радий мати од Вас звістку... [48, с. 106-107]; Буду радий, коли Ти пришлеш мені й вірші Ігоря [48, с. 131]; Дуже радий Твоїм вітанням і своїх братів – вірмен [48, с. 143]; Дуже радий [48, с. 146]; Радий знати, що Ви вже разом. Чекаю на Вашого спільного листа, родичі мої калинові [48, с. 161]; Втім, дуже радий був би знати про Твоє бодайбо-влаштування... [48, с. 162]; Дуже радий за обмін думками. Особливо – за Валентина [48, с. 165]; Радий був довідатися про його міцний дух [48, с. 165]; Дуже з того радий [48, с. 168]; Радий був би хоч один – прочитати [48, с. 170]; Надзвичайно радий, що Твої 7 літ минули в умовах, найкращих для змушніння [48, с. 170]; Радий, коли умови в Тебе –добрі [48, с. 172]; Радий був би знати, що вона панує над своєю Журбою [48, с. 173]; Я дуже радий, що Ти стала щасливою бабусею [48, с. 173]; Дорогий Василю, дуже радий, що Ти дістав мого листа [48, с. 174]; Вибач – і зрозумій: я перепросити радий буду [47, с. 139]; Якщо вдасться ці книжки дістати, буду радий, а ні – то ні [47, с. 254].

Високою частотністю вживання також характеризується лексема *радість*: ...Ви для мене – вся моя радість, а тому Ваші прохання я приймаю без розмов. [47, с. 29]; Вчорашні мої злидні стали радістю, вчорашнє казна-

що – гріє сьогодні душу... [47, с. 46]; Коли б Ти тільки знав, яка мені радість з Твоїх слів і квітів, які мама пересилає до мене! [47, с.52]; ... я мав справжню творчу радість, хоч і в колючках [47, с. 60]; Але то така радість, адже по всіх журналах — жодного пристойного рядка [47, с. 96]; ...проти Нового року мені снилося вусате сонечко, і від радості я прокинувся... [47, с. 114]; Скажу Вам, що радості мені од того небагато... [47, с. 148]; ...і залишив по собі радість спогадувань [47, с. 196]; Тепер – собі для відпочинку й на радість велику – вдруге перечитую «Футбол, 1860» Кендзабуро Ое [47, с. 202]; Одне слово, маю я радості від цього твору [47, с. 203]; Я мав майже радість... [47, с. 207]; Сьогодні в мене трохи радості – одержав листи од Рити, Михасі, Світлани... [47, с. 223]; Шкода, що за звичайну радість – бачити дорогі обличчя рідних – життя стало правити ціну [47, с. 275]; І всі дальші роки відкриваю собі радість у ній [47, с. 335]; ...отоді, при багатті тих снів – уся моя радість [47, с. 408]; То мені радість – роздивлятися Вас ізблизька! [47, с. 482]; Я зазнав тієї радості, яку мені приносять розмови з тобою або твої листи [48, с. 8]; А це я з радістю довідався про те, що М. Мерзлікін, режисер ТЮГу, зацікавився цією п'єсою... [48, с. 46]; Вірші Ваші додали мені радості – чути, уявляти Вас, поринати у Ваші одкровення-гомони [48, с. 87]; ...і більшою радістю був вкладений Ваш аркуш, датований 1 березня ц.р. [48, с. 98]; На превелику радість мою, кожна подача Іванових віршів сповнює мене вдячністю до благословенної Перми... [48, с. 129]; Учора я мав велику радість: говорив телефоном із Славком і чув його голос [48, с. 142].

Досить продуктивною для вербалізації емоційного стану радості є лексема приємно: Мені приємно було довідатися, що Михайло вже став до роботи [47, с. 121]; ...мені то було приємно читати, але чи не перебільшує він? [47, с. 134]; Приємно мені було прожити сьогодні день у романі... [47, с. 144]; Мені приємно було це читати... [47, с. 197]; О, як мені було приємно розмальовувати ці абрисы в гарячі тони радості... [47, с. 223]; Приємно було бачити й руку Дмитрикову... [47, с. 227]; Але все ж – приємно, що якраз 7-го

[47, с. 340]; *І стало приємно, що він так само любить поета Буніна* [47, с. 358]; *Звичайно, читати його приємно, бо досить м'язистий стиль* [47, с. 369]; *Мені приємно було читати маленький літературний огляд – шкода, що не можу прочитати роману Айтматова...* [47, с. 376]; *Дуже приємно було мати і Тичину, і уривки з книжки Лаврова* [47, с. 377]; *І завжди приємно було згадати все, що ти зробив доброго* [47, с. 419]; *Дмитрику, мені приємно, що Ти закінчив рік більш-менш* [47, с. 427]; *Приємно, що «Великого Гетсбі» Ти вподобав...* [47, с. 427]; *Дуже мені приємно, що Дмитро захопився віршами Пастернака* [47, с. 459]; *Мені то було дуже приємно читати...* [47, с. 456]; *Мені приємно, що ти, нарешті, якимось влаштувався...* [48, с. 13]; *Як приємно навіть писати старим друзям!* [48, с. 16]; *Мені приємно чути, що ти, нівроку, поживаєш, як я зрозумів, незле, що ти ростеш* [48, с. 23]; *Приємно чути голоси – і за те дяка* [48, с. 78]; *Коли б Ви тільки знали, як мені то приємно, – чудуватися його спокоєм...* [48, с. 81]; *Мені приємно це чути...* [47, с. 88]. Натомість лексема *приємний* має незначну продуктивність у процесі вербалізації емоції радості: *Мені приємна часом саме ремісничка сторона справи – у віршах* [48, с. 9]; *Вона – така ж, як була і в тебе – дуже приємна і дуже повільна.* [48, с. 13].

Також частотною лексемою, яка вербалізує почуття радості в епістолярії Василя Стуса, є лексема *радіти*: *Я буду радіти з Твоїх успіхів і журитимуся з Твоїх невдач* [47, с. 53]; *О, як би я хотів радіти з того, що Ти вже стаєш справжнім більшецьким хлопчиком!* [47, с. 53]; *Радію з кожної живої вісточки* [47, с. 95]; *Ото тільки й порадієш день-два, бачивши Вас* [47, с. 148]; *Сьогодні дістав повідомлення про вручення йому листа – зрадів дуже* [47, с. 324]; *Зрадів я Твоїм листом, аж серце мені заболіло* [47, с. 335]; *Досі пам'ятаю, як пахло в вагоні – той запах недавно (уже тут) упізнав і зрадів: так пахло в вагоні* [47, с. 345]; *Пам'ятаю, як у 4 класі читав «Мать» М. Горького – і радів, який славний Павло Власов* [47, с. 347]; *І я радів, що бачу янгола поруч себе – і хотів бути схожий до нього (так у 5 класі мені за янгола був хлопчик, якого я дуже любив)* [47, с. 349]; *Радію, що Ти це чуєш*

[47, с. 364]; *Переглядаю помаленьку Верлена і зрадів...* [47, с. 370]; *Дуже я тепер радію таким книжкам, що допомагають мені чути тут не гірше, ніж будь-де на землі* [47, с. 459]; *...радію тим, що не помилюся в своєму першовчителеві – бодай у цьому разі...* [47, с. 479]; *І – радію, що я і не в Сталіно, і не в Львові* [48, с. 7]; *...коли ми по дворічних мандрах знову зберемося і порадуємось* [48, с. 23]; *Поки переглядаю деякі свої вірші, написані за останні 5 літ, і радію, що бодай частину їх зміг вивезти звідти...* [48, с. 98]; *Дуже зрадів Вашим гуртовим вітанням — схоже було до телефонної розмови* [48, с. 108]; *Буду радіти – з Г. Гессе* [48, с. 137]; *Я дуже радію, що мій чудовий ангел Райнер Марія Рільке у його висловах і картинах є тут* [48, с. 174].

Натомість лексема *радо* у випадку омовлення емоції радості характеризується незначною продуктивністю: *Я б радо помучився над ними* [47, с. 40]; *...я ж радо прийму все, що Ти приллещ...* [47, с. 248]; *Радо його перечитую* [47, с. 364]; *...я курю люльку – і дуже радо курю...* [47, с. 432].

Досить частотною лексемою на позначення стану радості в листах поета є лексема *утішатися*: *Бачив його переклад – і втішився, бо чув: зле здоров'я має* [47, с. 44]; *Десь перед цим мав листа від Тата – і дуже втішився йому* [47, с. 70]; *Дуже мене втішила карточка – що й ну!* [47, с. 80]; *...і то мене втішає (бо й мені з ним відрадніше і рідніше)* [47, с. 89]; *Одержав Твого листа з маленьким, але приємним кіноконцертним поурі, яким я втішався...* [47, с. 135]; *Отож, я втішаюся тим, що лікарня тутешня досить добра...* [47, с. 199]; *Пиши, не забуваючи, що я втішаюся кожним Твоїм словом у листах...* [47, с. 230]; *Коли б Ти знала, як мене це втішає – оця Твоя життєва мудрість!* [47, с. 328]; *Втішило мене те, що Ти любиш Бетговена* [47, с. 345]; *«Альбатросом» я дуже втішаюся – це один із коронних віршів поета* [47, с. 420]; *Так само мав і Твоє фото з Дмитриком – дуже втішаюся ним* [47, с. 420]; *Втішила мене згадка, що Ти зачитуєшся Б. Л. Пастернаком* [47, с. 454]; *Мамо, мав Твого листа – і дуже ним утішився* [47, с. 465]; *Поки втішаюся тим, що маю чимало задумів, деякі з них – цікаві, як на мене.* [48,

с. 87]; Власне, цим якраз і втішаюся я, бачачи твої знаки [48, с. 121]; Вірші Ігоря мене дуже втішили [48, с. 146]; Будемо втішати себе тим, що за мною справедливість, за мною час [47, с. 20]; ...і то мене втішає [48, с. 174]. Проте низькою частотністю характеризуються близькі за значенням до попередньої лексеми тішитися (Тепер гілочки повикидали ясно-зелене листячко – і я тішусь тим маленьким життям [47, с. 341]; І тішу себе тим, що знайомі дівчата моєї молодості ставали кращі коло мене... [47, с. 447]; Я тішусь уже тим, що ця ефемерність бальзамується хвилинами, часом [48, с. 6]; Оцим і тішусь, Олеже! [48, с. 134]) та втіха (Бо більшої втіхи немає [47, с. 226]).

Незначну продуктивність мають лексеми відрада (Щоправда, це відрада особлива... [47, с. 131] Колись я мав велику відраду од того читання. [47, с. 421]; ...і мав превелику відраду, бо робота йшла і йшла і нібито – досить незле... [47, с. 465]; Оце й усієї моєї відради на великій тузі, тяжкому траурі [47, с. 479]; Мав велику відраду прочитати книгу про сучасну Іспанію [47, с. 484]; Мав відраду од «Додому нема вороття» Андріяшика [48, с. 134]) та відрадно (Дуже відрадно було мати й листа від Михасі... [47, с. 30]; Мені то було дуже відрадно читати... [47, с. 77]; ...і то мене втішає (бо й мені з ним відрадніше і рідніше) [47, с. 89]; І мені було дуже відрадно... [47, с. 94];а цієї ночі був із Дмитриком – так мені було відрадно, аж заговорив із ним спросоння — і прокинувся [47, с. 210]; Так було відрадно [47, с. 351]; Мені відрадно, що сподобався Тобі чи не найкращий вірш [47, с. 358]).

Найменшу продуктивність у процесі вербалізації емоції радості в епістолярії поета мають лексеми радоці (Ось такими радоцями, як оці рядки Маріо Луці, й живу [47, с. 407]; Оце, бачте, такі в мене тепер можливі радоці – голка з добрим вушком, цікава книжка чи лялька... [47, с. 465]), розрада (Це велика розрада... [48, с. 8]) та весело (Усе мені було б веселіше [47, с. 401]).

Позитивна емоція задоволення на позначення «почуття і стану вдоволення чим-небудь» [38, с. 113] у листах Василя Стуса вербалізується за

допомогою лексем задоволення (*Восьмий сонет я робив із задоволенням* [47, с. 59]; *З задоволенням прочитав увесь польський номер журналу «Вопли»* (ч. 12). [47, с. 215]; *Я його з задоволенням прочитав.* [48, с. 8]) та задоволений (*Я дуже задоволений із того, що оперували мене не в Мордовії, а тут, у Ленінграді...* [47, с. 211]; *В мене прекрасне життя. Я ним дуже задоволений – що така моя Доля* [47, с. 351]; *Слава Богу, впорався, задоволений...* [47, с. 470]).

Мовне позначення почуття насолоди як «вищого ступеня задоволення» [40, с. 195] забезпечують лексеми насолоджуватися (*Придбав Концертний електрофон — і насолоджуюся прекрасною музикою...* [47, с. 295]; *...знову насолодився А.Камю...* [47, с. 362]; *Ними я і насолоджуюся, передусім, звичайно, Рільке* [47, с. 422]) та насолода (*Прочитав з великою насолодою роман Маркеса «Сто літ самотності»...* [48, с. 72]).

Емоційний стан симпатії як «почуття приязні, прихильності, доброзичливості до кого-, чого-небудь [...] / теплі, ніжні почуття; уподобання» [43, с. 176], що має позитивне забарвлення, в епістолярній спадщині Василя Стуса знаходить мовне вираження за допомогою лексем подобатися, сподобатися, уподобати та уподоба. Найбільшою продуктивністю у процесі вербалізації характеризуються лексеми подобатися (*Читаючи вірші Буніна (як вони мені подобаються!)...* [47, с. 69]; *Він мені подобається* [47, с. 187]; *Ти звичайно, мені завше подобася (мало сказати!)* [47, с. 311]; *Мені геть подобається – ця плавкість тексту. Геть подобається* [47, с. 329]; *І от: був 9 клас, і мені подобалася дуже одна дівчинка* [47, с. 349]; *Подобався мені Рембо-хуліган, подобалось, як Бодлер епатує читача...* [47, с. 379]; *...мені подобається її стиль, енергія письма...* [47, с. 381]; *Мені подобається широта почуттів у Цветаєвої — як гірська річка* [47, с. 381]; *Подобається мені ця мова — її виняткова ясність і чіткість (що то галльський розум!), подобається її виробленість і шляхетність* [47, с. 403]; *Мені подобаються люди, що, як кажуть, «пруть буром»...* [47, с. 452]; *Мені дуже подобається теза гуманізму...* [47, с. 458];

Читайте ще прозу Платонова. Вона мені дуже подобається [48, с. 151]) та сподобатися (Сподобалися й вдалі сюжетні бар'єри... [47, с. 171]; ...який мені дуже сподобався – інформацією про козака Мамая [47, с. 206]; Ти мені дуже сподобалася [47, с. 362]; ...писав, що раніше мав листи — і од Михасі і од Рити, і все те сподобалося мені... [47, с. 370]; Це мені особливо сподобалося [47, с. 379]; Передусім: Дмитрику, мені сподобалось, що Ти захопився цим твором [47, с. 380]; Писав уже Вам, що досить сподобався свіжістю своєю прозовий текст Григора Тютюнника у Вітчизні... [47, с. 412]; ...лист Твій, сину, мені сподобався, як і попередній, літній [47, с. 452]; ...сподобався мені тютюн... [47, с. 465]; Тютюн мені сподобався [47, с. 466]; Мені найбільше сподобалось, що все на світі Ви зводите до однієї причини: загордився, запишався і т. д. [48, с. 30]; ...мені чимало з того сподобалось, хоч далеко не все; коли довідався, що це Ваша донька, сподобалось більше, правда, уже пам'яттю, спогадом баченого... [48, с. 47]; Лист із Вугледару мені геть сподобався [48, с. 174]).

Найменш продуктивними в цьому випадку є лексеми уподобати (*І так само вподобав її [47, с. 377]) та сподобати (Я його дуже сподобав — коли він був у формі, хоч то бувало не часто, на жаль [48, с. 128]).*

Позитивна емоція інтересу, яка має значення «увага до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось» [39, с. 37], у листах поета омовлюється за допомогою лексем *цікавити, цікавий, цікаво, приваблювати, кортить*. Найбільшу продуктивність у процесі вербалізації цієї емоції має лексема *цікаво* (*Дуже мені цікаво про моїх друзяк... [47, с. 61]; Валю, мені дуже цікаво, аби в Києві придбали Рільке Бажанового для мене [47, с. 123]; Мені дуже цікаво, які ще сонети до Орфея бажан переклав... [47, с. 130]; Цікаво, аби назвали всі сонети і елегії, які він переклав [47, с. 123]; Цікаво аналізувати їх купно... [47, с. 199]; Цікаво було б порівняти... [47, с. 216]; Цікаво порівняти періодуку і зміст її... [47, с. 216]; Цікаво мені як Ти допомагаєш мамі і дєді... [47, с. 217]; Цікаво бачити, як тяжко бути нашому поетові... [47, с. 220]; Цікаво було уявляти опричників в одязі*

іноків... [47, с. 228]; Цікаво, як йому сподобається той райський куточок... [47, с. 364]; Цікаво було б поговорити конкретно – чим саме [47, с. 380]; Цікаво, як Ти сприйняв свою поразку на іспитах [47, с. 394]; По-перше, цікаво читати автора... [47, с. 400]; Цікаво мені, чи є вартісний енциклопедичний довідник про Київ [47, с. 403]; Щодо Дмитра: мені цікаво, де той технікум є, як він туди добивається, що там вивчає і взагалі – як йому видається це школярство-студентство [47, с. 408]; Цікаво мені знати і предмети, які Ти вивчаєш, і Твої враження од нового місця навчання [47, с. 408]; Мені було цікаво читати, сину, Твої враження од повісті Ч. Айтматова [47, с. 408]; Усе цікавіше мені займатися мовами [47, с. 413]; Цікаво, що всі ці три мови – англійська, французька, німецька варилися в одному казані... [47, с. 413]; Цікаво, чи бачили Ви вже цей фільм? [47, с. 421]; Цікаво мені – порівняти з іншими перекладами... [47, с. 427]; Цікаво, Ви не відчували, що я був повен думами про Вас? [47, с. 430]; Цікаво думати про козака Мамая... [47, с. 459]; Цікаво мені, як ся має Ваша родина... [48, с. 99].

Значно меншу часоту мають лексеми цікавий (Цікавий би знати, як дедя [47, с. 302]; Цікавий знати, де Ти будеш на свій день народження? [47, с. 314]; Цікавий дуже знати – бодай через Київ – як там мої друзі... [47, с. 322]; Дуже цікавий знати, чи пробуєш Ти фотографувати [47, с. 326]; ...Ти, Валю, геть нічого не пишеш про ті сотні дрібниць, які Тебе оточують, а мені так цікаві... [47, с. 456]) та цікавити (Цікавить мене, чи мав вісточку Михайло... [47, с. 133]; Звичайно, мене цікавить, чи Ти часто студишся... [47, с. 217]; Мене цікавить, як там мої друзі ся мають... [47, с. 248]; Обидві книги надто мене цікавлять... [47, с. 254]). Найменшою продуктивністю в процесі вербалізації емоції інтересу у листах Василя Стуса характеризуються лексеми приваблювати (...деякі вірші Верлена теж дуже приваблюють – надто цікаві вони за стилем), але поки щось не лежить душа [47, с. 403]; Мене, скажімо, приваблювало те, що далі за вуз... [47, с. 435]) та кортить (От на чому мені кортить знатися! [47, с. 78]).

Емоційний стан з позитивним відтінком надія, що характеризується як «впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; сподівання» [40, с. 70], в епістолярній спадщині Василя Стуса знаходить мовний вияв у лексемах *сподіватися*, *сподівання*, *надія* та *надіятися*. Найчастіше це почуття вербалізується за допомогою лексеми *сподіватися*: *Буду сподіватися, що якраз на 60 таблеток мені буде краще* [47, с. 150]; *...все сподівався, що подарую при зустрічі* [47, с. 195]; *...але розчарований, бо від монографії сподівався на більше* [47, с. 228]; *Сподіваюся, що Ти будеш добре вчитися* [47, с. 327]; *Сподіваюся, що Ти теж на Прип'яті...* [47, с. 393]; *Сподівався, звичайно, на більше, але вже як є...* [47, с. 394]; *Він якось мені снівся химерно, цікаво, чи увійшов він у колію (сподіваюся, що так)* [47, с. 404]; *Але сподіваюся, що тепер, на новому навчанні, в нього є менше часу на той поганий телевізор...* [47, с. 411]; *Сподіваюся, що листа Ви перешлете і до Валі* [47, с. 417]; *Сподіваюся, що Ти вже знаєш: за березень я написав до Донецька* [47, с. 420]; *Сподіваюся, що у Вас усе гаразд* [47, с. 467]; *Усе сподівався, що напишу після побачення...* [47, с. 468]; *...два-три дні я сподівався, що ти прийдеши до нас...* [48, с. 11]; *Смію сподіватися, що Ви не сумніваєтесь у моїй – бодай приблизній – порядності* [48, с. 47]; *Але сподіваюсь, що шляхом простого редакторського відкидання...* [48, с. 52]; *Оце кілька образків, що я їх Вам пропоную, і сподіваюся, що вони Вам скажуть децю більше...* [48, с. 56]; *Сподіваюся на краще — для багатьох моїх друзів і для себе теж* [48, с. 73]; *Сподіваюся, що під осінь поверну Тобі борг за музику...* [48, с. 110]; *Будемо сподіватися на це, Надійко* [48, с. 131]; *Сподіваюся, що, може, скоро нам дадуть розмовляти з Тобою...* [48, с. 135]; *Сподіваюся – Ти зрозумієш мене...* [48, с. 156]; *Сподіваюся, що Ти не станеш алкоголіком...* [48, с. 174]. Натомість лексема *сподівання* характеризується найнижчою частотою: *Живу сподіванням, що їй стане краще і молю про те Бога* [47, с. 126].

Невисокою продуктивністю в цьому випадку характеризуються й лексеми *надія* (*Тему собі обрав і маю надію добити її за 3 роки* [48, с. 32]; Є

певні труднощі з тим, аби його знову побачити, хоч таку надію не полишаю... [47, с. 92]; Але ще не трачу надії – може, це тільки б'ють на мізки – аби тяжче дошкулити. [47, с. 246]; Маю надію, що мої рідні пришлють книжку Інгеборг Бахман [48, с. 142]) та надіятися (Але – твердо надіюся, що за місяць усе мине... [47, с. 293]; Надіюсь, що після повернення... [48, с. 14]; Пишу децю, думаю децю, а надіюся тільки на те, що Бог дасть сили обернутися на роботу... [48, с. 77]).

Почуття гордості, яке має позитивний характер, в епістолярній спадщині митця функціонує як «почуття особистої гідності, самоповаги» [37, с. 127]. Цей стан переважно вербалізується поетом за допомогою лексеми пишатися: Дмитрику, дорогий. Знай добре: Ти вже тепер можеш пишатися своїм татком, а я хочу вже тепер пишатися Тобою [47, с. 53]; Пишайся – мною, як я – Тобою [47, с. 329]; І я дуже пишався ним – із чорного полотна [47, с. 346]. Меншу частотність мають лексеми гордий (Будемо горді – в своєму горі... [47, с. 327]) та гордитися (Я радий за тебе, друже, мало – я можу гордитись тобою [48, с. 20]).

Емоційний стан спокою, який має позитивний відтінок і характеризується як «стан душевної рівноваги, відсутність хвилювань, сумнівів, клопотів і т. ін.) [43, с. 127], вербалізується Василем Стусом в його епістолярії за допомогою лексем спокійно (Але так спокійніше... [47, с. 197]; Отож, я можу сидіти спокійно і ждати кінця, полегшення, а не агонії [48, с. 6]), спокій (Мені повертається спокій... [47, с. 14]; ...я набуваю страшного понадолімпійського спокою... [47, с. 16]), спокійний (Я ж бо – спокійний [47, с. 336]) та заспокоїтися (Власне, я вже заспокоївся в своєму стані... [47, с. 465]).

Емоція здивування, яка має позитивний відтінок, позначає «почуття, стан людини, дуже враженої чимось незвичайним, дивним, незрозумілим» [38, с. 536]. Цю емоцію Василь Стус у своїх приватних листах омовлює за допомогою різноманітних лексем: дивно, дивуватися, здивування, здивований, вразити, враження, вражений. Частотними є лексеми

дивуватися (...від Дмитра був дуже безграмотний лист – аж я здивувався... [47, с. 155]; Я більше здивувався зі стилю [47, с. 212]; Здивувався, який Ти в мене вже великий парубок... [47, с. 246]; Бо мене здивувала позиція Тетяночки – так добре закінчити школу і нікуди не вступати [47, с. 420]), дивно (Дивно чути, що Ти перепитуєш мене про бажані новини, в яких я чую потребу [47, с. 248]; Дивно мені – я надіслав два чи три листи головно писані для нього, а відповіді не маю [47, с. 404]; Дуже мені дивно, що Ти досі не можеш знайти перекладів [47, с. 157]), здивований (Знаєш, я був приємно здивований, що Ти став краще вчитися... [47, с. 359]; Але я здивований її вибором [47, с. 405]; Здивований, що Ти так рідко одержуєш мої листи... [47, с. 266]), вражений (Я вражений, зачудований: нам подаровано переклади, яких не дали ні Сільман, ні Мікушевич [47, с. 57]; Вражений тим, що роблять наші смуги [48, с. 116]; Вражений «Сервантесом» Євгена — ото втяв! [48, с. 172]; Був приємно вражений Твоєю доброю мовою [48, с. 169]) та вразити (Смерть Рильського – і знав про те – дуже вразила [48, с. 34]; Вразила своєю трагедійністю жіночою [48, с. 70]; Вразив мене образ Твій... [48, с. 147]). Найменша продуктивність у лексем враження (Дуже приємне враження справили листи К.Білокур у «Вітчизні»... [47, с. 420]) та здивування (Умови існування мого все ускладнюються — на моє здивування [47, с. 226]).

Почуття захоплення, яке має позитивне забарвлення і потрактовується як «радісно-піднесений стан задоволення, замилювання і т. ін. ким-, чим-небудь» [38, с. 392] омовлюється в епістолярії Василя Стуса за допомогою лексеми захоплений: Читаю листи Лесі Українки – і вкрай захоплений ними. Винятково захоплений [47, с. 456]; Надієчко, я просто захоплений Смертниками... [48, с. 131]; Я колись був дуже захоплений його твором «Гра в бісер» [48, с. 142]; Ігоре, захоплений багатьма Твоїми віршами! [48, с. 161]; Захоплений мудрою Твоєю дружиною, моєю коханою сестрою! [48, с. 161].

Емоція розчулення, яка має позитивний відтінок і характеризується як «почуття, стан приємної схвилюваності, зворушеності» [42, с. 863] вербалізується Василем Стусом у листах за допомогою лексем зворушити

(*Лист мене дуже зворушив, бо люблю Віру як людину виняткової людяності* [47, с. 149]) та *зворушений* (*Я дуже зворушений тим, що вислали мені...* [48, с. 142]).

Душевний стан терпіння, який перебуває на межі між позитивним та негативним і позначається як «здатність стійко, без нарікань переносити фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо» [44, с. 95], омовлюється поетом за допомогою лексем *терпіти* (*Валю, я живу тільки нашим Сином, а тому і терплю це все...* [47, с. 29]; *...Бог велів терпіти – і терплю, хоч багатьом тут – куди гірше за мене* [47, с. 69]; *Чотири роки терпів без нього...* [47, с. 155]) та *терпеливість* (*Я вже навчився трохи терпеливості...* [47, с. 177]).

В епістолярії Василя Стуса емоція заздрості перебуває на перехідній межі між позитивними та негативними емоціями, тому що у листах митця цей стан вербалізується в значенні «пристрасного бажання мати що-небудь, досягти того, що є в іншого» [38, с. 126]. В аналізованих листах лексеми на позначення почуття заздрості не вживаються автором у значенні «почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого» [38, с. 126], саме тому в цьому випадку не можна кваліфікувати цю емоцію як негативну. Вербалізується вказаний емоційний стан переважно лексемою *заздрити*: *А Дмитрика – цілуй, цілуй, цілуй – і збагни, як я Твоїм рукам, Твоїм губам, Твоїм очам – заздрю* [47, с. 65]; *Заздрю Риті, що ходить із Дмитриком попід соснами Святошиного* [47, с. 69]; *А листів не маю, заздрячи Тобі, бо маєш листи од тата, а я ні* [47, с. 76]; *Заздрю їм – самолікарям* [47, с. 365]; *Я заздрю Тобі, сину, що Ти можеш читати «Біблію»...* [47, с. 455]; *Заздрю Тобі – це великий майстер* [47, с. 455]; *Заздрю тобі, коли ти ходиш книгарнями чи між рядами букіністів* [48, с. 7]; *Заздрю, що ти у Львові* [48, с. 7]; *Заздрив я твоєму оптимізму, читаючи якогось твого листа недавнього...* [48, с. 47]; *Я щиро заздрю Вашій чистоті, Вашій граціозній вглибленості...* [48, с. 54]; *Щоправда, поки по-доброму заздрю Твоїм годинам натхнення* [48, с. 67]; *Заздрю Вам, що навчилися вчитувати*

ці химородні в'язі [48, с. 122]. А також за допомогою лексеми заздрісно: *...що заздрісно – має ж чоловік таку широку натуру* [47, с. 143].

Емоційний стану суму, який має чітке негативне забарвлення, позначає «невеселий, важкий настрій, спричинений горем, невдачею і т. ін.; смуток, журба» [43, с. 834]. В епістолярній спадщині Василь Стус вербалізує емоцію суму за допомогою різноманітних лексем: *шкода, шкодувати, журитися, журба, скучати, тужно, прикро, сприявати, засмутити, скрушно, сумно, сумувати, досадно, жаль, туга, тужити, невесело, жалкувати, жалко, печалити, гірко, боляче, тяжко*. Найпродуктивнішою лексемою для омовлення душевного стану суму в листах поета є лексема *шкода*: *Мені дуже шкода і дуже соромно від того, що тут мені куди легше, ніж там Вам...* [47, с. 12]; *Мені шкода його марної праці...* [47, с. 22]; *Але мені дуже шкода Тебе...* [47, с. 22]; *Не раз мені стає шкода, що до неї я був не завжди справедливий* [47, с. 29]; *Знаю, що поминав мене десь у листопаді, але поїхав не сюди. Шкода* [47, с. 74]; *...шкода його, бідного, в тому глухому закуті* [47, с. 80]; *І дуже шкода, що я залишив Василя без цієї відради...* [47, с. 122]; *Шкода мені Вас, любі мої. Дуже шкода* [47, с. 124]; *Шкода, що вже не маю Твого вікаліну...* [47, с. 124]; *...дуже шкода, що його консультації так далекі від мене...* [47, с. 124]; *Але біdkатися не слід, хоч і дуже шкода* [47, с. 141]; *Дуже шкода Влодка, що помер...* [47, с. 142]; *Шкода, що стоїть Рільке...* [47, с. 142]; *Так само шкода дуже, що заслабла Яремина мама* [47, с. 149]; *Признаюся, мені шкода, що не прочитав З. Тулуб «В степу безкраїм за Уралом»...* [47, с. 150]; *І дуже шкода, що тато вже не може до мене заїхати* [47, с. 155]; *Але сумно-сумно – шкода було і гірко було – вві сні*. [47, с. 393]; *Шкода, Валю, що Ти своєчасно мого прохання не виконала* [47, с. 161]; *Дуже шкода, що слабує Ольга Григорівна* [47, с. 100]; *Шкода, що слабує тато* [47, с. 102]; *Дуже шкода, що не знаю нічого за київське життя* [47, с. 221]; *Шкода стало, що не було Твоєї знімочки...* [47, с. 234]; *Шкода, Вальочку* [47, с. 235]; *Шкода людської роботи* [47, с. 235]; *Шкода, що Ви не вмієте писати ширших листів...* [47, с. 238]; *Шкода, що в неї мало втішного*

[47, с. 239]; Шкода, що ми завжди молоді, вічно починаємося, але далі зелені — не йде [47, с. 239]; Шкода, але що вдієш? [47, с. 239]; Шкода, що я не встиг прочитати трактату Крега [47, с. 239]; Шкода мені, що Юрко по-старому іспитує своє здоров'я [47, с. 253]; Шкода, що так зле вийшло з поїздкою на село... [47, с. 266]; Шкода, що Ти слабуєш сам і дозволяєш слабувати мамі [47, с. 273]; Шкода, що за звичайну радість — бачити дорогі обличчя рідних — життя стало правити ціну [47, с. 275]; Шкода твого — марного [47, с. 275]; Шкода, що я Тобі про те писав [47, с. 281]; Дуже шкода, що на Новий рік я не пришлю Вам горішків колимських... [47, с. 281]; Тату, мені дуже шкода, що Ти слабий... [47, с. 284]; Дмитрику, шкода, що Ти в листах нічого не пишеш за маму і дядю [47, с. 288]; Шкода, що Ти не відповідаєш на мої питання [47, с. 298]; Мені шкода тільки віршів своїх... [47, с. 300]; І взагалі: нема в мене такої кицьки, щоб нагадувала Тебе. Шкода [47, с. 305]; Шкода, що маєш клопоти з печінкою... [47, с. 309]; Шкода мені, що Ти не дістав стереокарточку з корабликом... [47, с. 310]; Шкода, що я [...] позбавлений змоги вдаватися до гумору. [47, с. 330]; Я плакав — так було шкода [47, с. 345]; Дуже шкода мені, що вкрали таку книжку, мій подарунок Тобі [47, с. 352]; Шкода, що в мене жодної Вашої фотографії нема... [47, с. 355]; Шкода, звичайно, що автора супроводжує почуття зверхності... [47, с. 369]; ...шкода, що його щоденник 1965 р. пройшов повз мене... [47, с. 370]; Мені приємно було читати маленький літературний огляд — шкода, що не можу прочитати роману Айтматова... [47, с. 376]; На прогулянку не йду: і часу шкода, і антураж збрид [47, с. 404]; Шкода, що Таня не обере собі профілю... [47, с. 405]; Шкода, коли пропадуть — хоч як тяжко було їх діставати [47, с. 405]; Шкода, що і в Тетяни нічого не вийшло [47, с. 405]; Одне — що Ти не дуже «пробивна», а друге — шкода, щоб це завдавало Тобі зайвого тугу. [47, с. 406]; Скажу — ходжу рідко, бо й ноги за годину стомлюються, та й часу шкода [47, с. 407]; Було приємно, шкода, що мама так рідко пише [47, с. 422]; Як шкода, що я Тебе не встиг переконати в цьому. [47, с. 423]; Шкода, що недосить відбив

оце Рількове... [47, с. 427]; Шкода, що ми не разом [47, с. 429]; Але не мої висилаєш – знову. Шкода [47, с. 433]; Дуже шкода за В.Мисиком (щойно читав некролог) [47, с. 433]; Шкода, що Таня досі не в вузі [47, с. 435]; ...шкода, що Маруся прислала такі партацькі... [47, с. 450]; Шкода тільки грошей, що їх збавляєш на цю періодику [47, с. 474]; І шкода так казати, але інакше не можу [47, с. 480]; Звичайно шкода, що й електрофах Дмитрові не до душі [47, с. 482]; Шкода людей, які не мають свого океану [47, с. 483]; Звичайно, шкода, що на цій сліпій стадії Дмитро взявся до одруження [47, с. 487]; Оце тепер живу, ніби марную час, і шкода [48, с. 48]; Шкода від власного безсилля, коли пригадуєш про Вас [48, с. 49]; Шкода, що за спортсменом тільки спостерігають... [48, с. 49]; Дуже шкода, що Ви того не бачили в залі... [48, с. 70]; Мені дуже шкода, що Ви так далеко і я ніяк не можу Вас бодай провідати [48, с. 71]; А дуже шкода: я б міг сказати Вам більше... [48, с. 73]; Мені шкода, що я позбавлений дару писати мадригали... [48, с. 80]; Шкода, правда, що з реалізацією їх доведеться заждати... [48, с. 87]; Шкода було й гірко – слухати про Вас... [48, с. 93]; Шкода, що до мене не зможуть скоро добитися рідні... [48, с. 97]; Шкода марнувати час... [48, с. 98]; Дуже шкода, що Ти геть розслабувалася — аж так капітально [48, с. 109]; Шкода Вас – із Вашими невеселами [48, с. 109]; Шкода його, намався він, веселун... [48, с. 112]; Шкода – і часу і енергії – на марні листи [48, с. 115]; Шкода мені, що ніхто про це не написав [48, с. 116]; Дуже шкода [48, с. 120]; Як шкода, що такі люди з великим багажем порядності – розбиваються – так претяжко [48, с. 122]; Згадую проводи свої – було шкода покидати таких друзів славних. [48, с. 123]; Шкода, що не можу висловитися про його поезії... [48, с. 142]; Шкода дружини – Еввідіки в пеклі антитеатру [48, с. 152]; Дуже шкода мені, що загального захоплення Твоїм «Сковородою» я не поділяю [48, с. 154]; Мені шкода, що обставини цих літ викликали певні напруження у взаєминах зі знайомими [48, с. 156]; Дуже шкода, що я нічим не можу Тобі допомогти, виявляється [48, с. 159]; Шкода, що не маю тут книжки Сергія Єсеніна [48, с. 161]; Шкода – не знаю, як

зветься Твоя мама – дуже хотів би написати до неї – аби не бідкалася надто. [48, с. 164]; Шкода, мій світ є інший від того, в якому жив Рільке [48, с. 174]; Дуже шкода, звичайно, покидати цю мальовничу місцинку, але – що вдієш? [48, с. 174]; Шкода, що Тобі не можна післати книжок [48, с. 174]; Шкода за Юрком, який не дочекався ні мене, ні інших друзів [48, с. 176]; Шкода – земляки люблять шпетити [48, с. 183]; Шкода, що це домашня форма самоствердження [48, с. 183]; Шкода за Іваном, Євгеном... [47, с. 252].

Досить частотною на позначення суму є й лексема *скучати*: Я *скучив* за Тобою теж, любий мій, але нам іще треба *поскучати* [47, с. 39]; ...довгенько Ти *баришся* із карточками, за якими я вже *скучив*. І *скучив* дуже [47, с. 44]; Я так уже *скучив* – і за Тобою, і за Твоїми ласкавими щирими літерами, що й не сказати [47, с. 130]; За всіма Вами я *скучив*, а кого з Вас побачу цього року? [47, с. 130]; Бо я так *скучив* за Тобою, голубе мій сивий! [47, с. 132]; *Скучив* я за Твоїми листами... [47, с. 139]; ...але *скачу* по рідній Мордовії, бо там мені краще [47, с. 176]; Навіть Софії, за якою *скучив* як за сестрою [47, с. 196]; ...і на В.Свідзінського, за яким *скучив*... [47, с. 92]; Як я *скучив* за Твоїм зичним, хоч і в рурку погуком – «базилеосе»! [47, с. 94]; То як *скачати* мені [47, с. 196]; ...і я вже *скучив* за тріскачими мордовськими градусами, де мені найспокійніше [47, с. 209]; *Скучив* за Вашими листами... [47, с. 213]; Скажи Атені, що я безнадійно *скучив* за ним... [47, с. 213]; Що я нині *поробляю*? Головне — *скачу*, нуджуся і нидію [47, с. 215]; *Скучив* [47, с. 234]; *Скучив* я за Тобою дуже [47, с. 249]; Я *скучив* за Тобою. *Ску-у-чив*! [47, с. 259]; Дорогий сину, *скучив* дуже за Твоїми листами, Твоїми новинами [47, с. 276]; *Скучив* я за Тобою, великий мій парубче! [47, с. 310]; *Перепиши* мені 3-4 сонети Рільке – німецькою мовою: *скучив* [47, с. 364]; Я живу по-старому, тільки *скачу* після відпустки [48, с. 18]; *Скачу* стало дуже [48, с. 18]; *Скучив* я за Тобою, як за Софією Київською [48, с. 89-90]; ...*скучив* за ними! [48, с. 92]. Також чималою частотністю для омовлення емоції суму характеризується лексема *тяжко*: Тяжко мені писати, любя. Ще тяжче –

згадувати. Ще тяжче – думати наперед, чуючи свій безпробинний і неспокутний перед Тобою гріх [47, с. 45]; А мені так тяжко без довідкової літератури [47, с. 51]; Тож віддаровую Тобі – цілковито новим перекладом, який мені, признатися, дуже тяжко дався [47, с. 55]; Так мені тяжко думати за Дмитра... [47, с. 80]; Валю, мені трохи тяжко, що Ти маєш серце на мене за павзи в листуванні [47, с. 96]; ...а ще тяжче – що здоров'я Ольги Григорівни зовсім-зовсім зле [47, с. 124]; Тяжко мені то чути [47, с. 126]; Тяжко мені, що Бог не почув моїх молінь... [47, с. 128]; Мені було надто тяжко читати, що Дмитро забув мене [47, с. 133]; Мені це тяжко чути, бо не менш тяжко було б самому писати таке [47, с. 137]; Знаєш, розслаблюєшся на цих побаченнях – і тяжко по них чути [47, с. 275]; Тяжко чути, коли вони там постануть тяжко [47, с. 280]; Зле писати. Тяжко. Бо неписемний період [47, с. 344]; Нам справді часом тяжко оговтатися на тій висоті-видноті, куди нас піднесла доля [48, с. 128]; І від цього мені ще тяжче стає... [47, с. 128]; І дуже тяжко, Валю, чути все це було [47, с. 14]; Це дуже влучно, хоч і тяжко і боляче усвідомлювати [47, с. 71]; Бо тяжко знати, коли біди ломляться в усі двері [47, с. 168]; Як бачиш, дотримуватися емоційної гігієни, так потрібної в моєму стані, – надто тяжко [47, с. 233]; Тяжко уявляти мені Київ... [47, с. 253]; Як мені тяжко, що я не можу втерти Ваших сліз... [47, с. 128]; Усе тяжче мені писати листи, усе тяжче їх читати [47, с. 134].

Менш продуктивними в процесі вербалізації емоційного стану суму в листах Василя Стуса виявилися лексеми боляче (Мені дуже боляче відчувати Твої великі клопоти й безсонні ночі, а ще тяжче – що здоров'я Ольги Григорівни зовсім-зовсім зле [47, с. 124]; Так само боляче було – бачити Іванові Драча очі... [48, с. 93]; Боляче мені дуже, а не гнівно [48, с. 120]; Мені дуже боляче і дуже добре, що там десть є Ви... [47, с. 12]; Це дуже влучно, хоч і тяжко і боляче усвідомлювати [47, с. 71]; І все ж я не маю гніву на нього, а тільки боляче мені. Дуже-дуже боляче [47, с. 151]; Мені боляче дуже було читати, як Ти, мамочко, побивалася разом із Валею три дні в Києві – і

все марно [47, с. 210]; Вальочку, мені боляче навіть писати до Тебе ті слова, що стоять у горлі, на устах, стужених за Тобою... [47, с. 234]; Я його розумію, але – боляче [47, с. 337]; Геть боляче було мені читати Твого листа – гірко геть [47, с. 377]; Але мені боляче було їх читати, бачачи звичне: небо, замішане на багні [47, с. 420]; Боляче мені за нього, як боляче [47, с. 483]; Дуже мені боляче було довідатися за трагічну долю Івана Тимофійовича [48, с. 106]; Боляче дуже було читати [48, с. 116]; Гірко, боляче то все спостерігати [48, с. 126]; А особливо боляче було довідатися про рукопис якогось Мазепи-Бокаївського... [48, с. 126]; Прочитав «На срібному березі» М.Вінграновського – і боляче було. [48, с. 166]), шкодувати (Здоровлю Тебе, мою вісімнадцятирічну ясочку, і шкодую, що не можу свого захоплення засвідчити особистою присутністю [47, с. 34]; Дуже шкодую, що Ти під час відпустки не поїхала в Донецьк бодай на який час... [47, с. 35]; А до того часу я все шкодуватиму, що назва такої гарної гори — чоловічого, а не Твого роду [47, с. 36]; Шкодую дуже, що слабує мама... [47, с. 120]; Я так само зле малював, як Ти, і дуже за тим шкодую [47, с. 127]; Був одержав листа од Марусі — пошкодував, що Вас марно засмутив звісткою, що побачення не буде [47, с. 147]; Ти знаєш, що я дуже шкодую за тим, що не побачив сина в цьому році. Шкодую і за тим, що, тримаючи його в невіді, Ти наражаєш нас на іншу небезпеку... [47, с. 96]; Дуже шкодую, що в день Твого народження ми не будемо разом [47, с. 250]; Правда, зараз я шкодую за одним: що багато трав не знаю... [47, с. 287]; Як я шкодував, що через бідність моїх батьків не можна просити їх, аби купили мені скрипку чи фортепіано [47, с. 349]; Додаю: післав Тобі телеграму — і вже шкодую [47, с. 354]; Шкодую, що не матиму 6 номера... [47, с. 379]; Дістав номер «Общественных наук» і дуже шкодую, що передплатив цю нову Велику Порожнечу [47, с. 404]; Але я завжди шкодував, що Гете я полюбив у 18-19 років, а не раніше [47, с. 421]; Досі шкодую, що не маю добрих знімків тут... [47, с. 465]; Проте на порозі нового року – шкодую, що мені того бракне [48, с. 80]; Шкодую за добрим товариством... [48, с. 93]), журитися (Я дуже

журюсь Вами, своїми батьками [47, с. 10]; *І не журися за мною так, як я журюся Тобою* [47, с. 11]; *Я так журився Вами — мамою і Тобою* [47, с. 29]; *І от на – журився* однією мамою, захворіла друга [47, с. 29]; *Я буду радіти з Твоїх успіхів і журитимуся з Твоїх невдач* [47, с. 53]; *...зажурився* й звістками про здоров'я Бориса Дмитровича [48, с. 78]; Журюся обома Василями, про одного з яких мені недавно довелося категорично мовчати [47, с. 35]; Журюся тескою, що без теплого одягу, шапки, чобіт... [47, с. 173]; Журюся Дмитриком, бо зле став снитися мені – аж душа болить од сновидінь [47, с. 250]; Журюсь я здоров'ям Івана [47, с. 324]), прикро (Прочитав у «Літературній Україні» нового Івана – і стало прикро. Дуже прикро [47, с. 69]; Мамо, мені було прикро чути, ніби Ти трохи нарікаєш на мене [47, с. 155]; Дуже прикро, що лежу я тут без роботи... [47, с. 159]; Це природньо (гони між нами ростуть), але надто прикро [47, с. 163]; Мені так прикро стало, що деякі з попередніх листів до Тебе могли Тобі дошкулити [47, с. 281]; Це мені прикро було знести... [48, с. 20-21]; Але прикро, коли «ніхто не гавкне, не лайне, неначе й не було мене».[48, с. 21]; Прикро й неохоче пишуться вірші, які йдуть на чуже конто [48, с. 142]; Мені було прикро, що його Сковорода мені не сподобався... [48, с. 146]; Мені досить прикро, бо знав його, Едуарда, як мудрого хлопця [48, с. 168]), сумно (Трупики лежали в болоті – ой, як мені було сумно! [47, с. 345]; Тепер уявляю їх обох у Прохорівці, про яку мені чомусь особливо сумно згадувати. [47, с. 152]; І – так само сумно: хіба я не на Україні? [47, с. 348]; Снилася мені кілька разів – і дуже сумно [47, с. 355]; Було мені дуже сумно довідатися, що не зміг Вас побачити в Києві [47, с. 361]; Але сумно-сумно – шкода було і гірко було – вві сні [47, с. 393]; Було сумно – і в сні, і цілий день: сумний символ! [47, с. 402]; Якось мені було сумно читати, що води в ній нема [47, с. 435]; Прокинувся од такого сну і було дуже сумно [47, с. 487]; Пригадав «наш» підвал – і стало сумно [48, с. 141]; Сумно [48, с. 141]) й гірко (Гірко мені, Валю [47, с. 280]; ...коли ж добрі люди – то гірко мені [47, с. 297]; Гірко було мені читати, що Ти чомусь видаєшся собі не такою гарною, як у моїх спогадах... [47, с. 463];

Гірко думати, що Ти – заради цієї сумної годинки – можеш пуститися в таку далеку дорогу [47, с. 463]; Але гірко мені, що його стали читати [47, с. 484]; Тоді я не хотів жити – так було гірко й скрушно – за кролями! [47, с. 345]; ... шкода було і гірко було – вві сні [47, с. 393]; Гірко уявляти, що їхні листи читає хтось... [47, с. 234]; Гірко стало від цього... [48, с. 11]; ...тому гірко, що піддають сумніву мої почуття до них [48, с. 148]; Гірко мені, Валю [47, с. 280]).

Ще меншу частотність у мовній репрезентації душевного стану суму мають лексеми засмутити (Дуже мене засмутив Твій останній лист... [47, с. 122]; Твій лист, як і мамин, мене дуже засмутив – усе через те, що хвора бабуся [47, с. 127]; Лист Твій, Валю, мене засмутив [47, с. 138]; Лист мене засмутив – що Дмитра досі непокоїть серце... [47, с. 145]; Засмутив і тим, що, збираючись на вояж, Ти залишаєш сина у царстві міфів... [47, с. 145]; Засмутив мене Зорян Попадюк... [47, с. 364]; Засмутила мене звістка про Сидора Йосиповича [48, с. 78]), жаль (Я, читавши маминого листа, аж зайшовся од жалею, що вона там, бідна, побивалась [47, с. 206]; Сьогодні, Валю, довідався із жалем, що Ти робиш якісь кроки вирвати мене з цього благословенного краю [47, с. 223]; Жаль великий – читати нема як і нема що [48, с. 17]; Тільки жаль, що я в школі... [48, с. 7]; Іван мовчить, і мені жаль, що він так тримається... [48, с. 17]; І жаль, що ніхто не промовить і слова, і не жаль [48, с. 21]; І жаль, що їх енергія перехлюпується на інше [48, с. 31]), скрушно (На жаль, фон був звичний для моїх умов, і тому стало більше скрушно, ніж радісно [47, с. 133]; Скрушно мені згадувати про минулі несподівані три дні виходу за звичайне коло моїх сірих буднів [47, с. 154]; Тоді я не хотів жити – так було гірко й скрушно – за кролями! [47, с. 345]; ...а потім так скрушно стало мені. Так скрушно [48, с. 147]; Скрушно мені вже – по перших radoща. [48, с. 176]), тужити (Все, що я чув, за чим тужив, чого прагнув – усе вигравав [47, с. 348]; І хочу, аби Ти відчув те, що я думаю про Тебе, тужу за Тобою... [47, с. 448]; Тужу за мамочкою моєю любою [47, с. 488]; Я вितужив його в спогадах – і весь він там [48, с. 127]; Я їх люблю,

тужу за ними... [48, с. 148]) та жалкувати (За селом я жалкую, хоч, признаюсь, живучи в селі, замало його любив [48, с. 10]; Тут такі смаки на літературу, що я жалкую – нема донецьких критеріїв [48, с. 32]; У мене таке відчуття, що вже жалкую – якого біса місцева сволота не запроторила мене туди до Вас [48, с. 39]; Тягне на прозу, але жалкую, що крім стройбатівської не мав ніякої зеківської практики [48, с. 40]; Жалкую, що так було мало пам'ятних місць... [48, с. 173]).

Найменшу продуктивність у процесі вербалізації емоції суму в епістолярії митця мають лексеми сприкрювати (Ти, як завжди, запізнюєшся, і це мене трохи сприкрює [47, с. 208]; А ця вимушена бездіяльність сприкрює це перебування – й істотно сприкрює [47, с. 211]), досадно (Поки ж досадно мені, що Твого листа немає... [47, с. 153]; І досадно, що читав без великої радості [47, с. 160]; Досадно, що ось уже третій місяць без магазину... [47, с. 196]), невесело (Відкриток не долучаю – надто невесело на душі [47, с. 487]; Але знай – мені геть тут невесело, брате [48, с. 183]; Мені й без того невесело зараз [48, с. 31]), сумувати (А прокинувся – і засумував [47, с. 354]; Сумую [47, с. 234]), туга (Вітаю з тугою в очах і цілюючи крайку Твоїєї сукні... [47, с. 410]; Оце й усієї моєї відради на великій тузі, тяжкому траурі [47, с. 479]), тужно (Тужно й марудно мені на лікарні, бо немає ні книжок, ні зошитів моїх із попередньою роботою [47, с. 237]), журба (Отак ходжу – згадую – і душа мені висвітлюється – чи то журбою чи згадкою [47, с. 46]), жалко (Жалко батьків, бо вони там самі нудьгують... [48, с. 7]) та печалити (Твій текст мене спечалив – попри поздоровлення [48, с. 159]).

Негативний душевний стан нудьги, який можна охарактеризувати як один з різновидів відчуття суму: «стан, викликаний бездіяльністю, відсутністю розваг; сум досада» [43, с. 464] в епістолярії найчастіше вербалізується Василем Стусом за допомогою лексем нудно (Нудно мені вже в цьому запертку, але шукаєш розради, як можеш [47, с. 212]; Нудно мені сидіти на лікарні без книжок... [47, с. 226]; Нудно в усьому світі [47, с. 239]; Нудно читати цього психа, геть слабенький твір – на сьогодні то геть зле

[47, с. 275]) та *марудно* (*Уже три дні як я в халаті, але дуже марудно без книжок* [47, с. 14]; *Мені трохи марудно зараз, бо ні з ким ані словом обмовитися щирим, але то і марудно, і добре, бо кожную вільну хвилину я віддаю тому, для чого народився* [47, с. 31]). Дещо меншою частотою в процесі мовної репрезентації стану нудьги характеризуються лексеми *занудно* (*Трохи занудно без читива, але занудно і з читивом* [47, с. 86]), *марудний* (*Із цим листом докінчую й лікарняний свій час, досить марудний для мене* [47, с. 61]), *нудота* (*...нудота на лікарні, бо читати путнього немає нічого...* [47, с. 238]), *нудьга* (*...за нудьгою місця не знайду* [47, с. 226]), *нудьгувати* (*Я б у ньому нудьгував трохи за тутешнім оточенням* [47, с. 253]) та *нидіти* (*...сиджу – нидію...* [47, с. 238]).

Негативний душевний стан страждання, що позначає «вияв фізичного чи морального болю» [43, с. 748] вербалізується Василем Стусом у приватних листах за допомогою лексем *мучитися* (*Від цьогорічного побачення намучився дуже – певне, через те, що побув із Дмитром* [47, с. 155]; *А тут іще Дмитрові забандюрилося веселитися, і я мучуся тим, що в Донецьку горе, а в Києві – радість – уводночас* [47, с. 486]; *Без роботи дуже мучусь* [48, с. 28]; *Але признаюся, що добре намучився з цим варіантом...* [47, с. 183]) та *мучити* (*Мучить невідь, що там у Вас, у Донецьку* [47, с. 487]; *Не знаю, не знаю – все ж це дуже мучить мене* [48, с. 13]).

Емоційний стан хвилювання має негативний відтінок і характеризується як «нервове збудження, стан неспокою, зумовлені страхом, радістю, тривогою, чеканням і т. ін.» [45, с. 39]. В епістолярії Василя Стуса вербалізується здебільшого як стан неспокою та тривоги за допомогою лексем *потерпати*, *турбувати* і *турбуватися*, *непокоїти*, *непокоїтися* і *занепокоєний*, *хвилювати* і *хвилюватися*, *переживати*, *клопітно* і *клопотатися*, *зворохоблювати* і *тривожитися*. Найвищу частотність для омовлення цього стану має лексема *потерпати*: *Щождо передплати – я таки продовжив собі «Всесвіт» та «Іностранный літературу» до кінця року, хоч і потерпаю...* [47, с. 77]; *Я усе ще потерпаю (із Донецька нічого не*

чути) ... [47, с. 79]; *Я ще потерпаю, і це трохи стримує від радості бачити Вашу знімочку (вчора одержав уночі).* [47, с. 79]; *...бо я потерпаю за нього* [47, с. 136]; *Довше нема листа од батьків – трохи вже потерпаю* [47, с. 308]; *Тато чомусь не згадує про те, а я потерпаю і всякі думки йдуть* [48, с. 37]; *Власне, вийшов ніби коментар до автора, хоч потерпаю, що й самокоментар* [48, с. 65].

Дещо меншу продуктивність мають такі лексеми на позначення емоційного стану хвилювання, як *турбувати* (*До речі, мене турбує, що Юлій зве себе інвалідом, якому ніяково й до батьків податися, а мене то турбує...* [47, с. 80]; *Турбує мене Дмитро, турбує пізня праця Василя Карповича, Твій стан турбує, Твоя ізоляція повна – теж. Твоє мовчання в листах* [47, с. 138]) і *турбуватися* (*...деді, за якого я турбуюся так само, як і за своїх дорогих батьків* [47, с. 285]; *Бо я геть нічого за них не знаю і дуже турбуюся ними* [47, с. 473]; *Турбуюся Вами і часто думаю про Вас* [47, с. 476]), а також лексеми *непокоїти* (*Мене дуже непокоїть, що Ти нічим не згадуєш за всі мої 10 елегій Рільке...* [47, с. 80]; *Здоров'я Твоє і мами Твої, як і моїх батьків, дуже непокоять...* [47, с. 122]; *Щось непокоїть мене, як там мама, як там Ви всі, як там Валя...* [47, с. 369]; *Мене щось непокоїть, як там здоров'ячко в мами моєї* [48, с. 37]; *Мене щось непокоїть, що в Тебе незвичні рухи...* [47, с. 321]; *Більше непокоїть те, що куточка спокою я скоро не знайду...* [48, с. 95]), *непокоїтися* (*Додам, що дуже непокоюся своїм тезкою...* [47, с. 122]; *...вітання Ваше прийшло, бо я вже трохи непокоївся – Тобою, Валю, особливо, знаючи Твоє здоров'я* [47, с. 411]; *Непокоюся, як там Славко Чорновіл...* [48, с. 93]) та *занепокоєний* (*Дуже тим занепокоєний* [47, с. 289]; *Дуже занепокоєний його станом* [47, с. 289]). Сюди ж віднесемо лексему *хвилюватися* (*А він же хворий – і я вже переживаю за нього, хвилююся: як він там?* [47, с. 288]; *Хвилююся постійно, думаючи за Ваше здоров'я, дорогі мої мамо й тату* [47, с. 303]; *Я так хвилююся, аби Ти не приїхала в грудні...* [47, с. 431]; *Дуже хвилююся мамою* [47, с. 488]; *Хвилююся за рукописи своїх віршів...* [47, с. 232]).

Найменшу частотність у мовній репрезентації емоції хвилювання мають лексеми *клопотатися* (*Клопочуся тим, що від Вас не маю вісток* [47, с. 258]; *Всією душею я з Вами, любі мої, вболіваю за всіма Вами, клопочуся вами* [47, с. 486]) та *клопітно* (*Тепер мені геть клопітно за Вас – Тебе* [47, с. 163]), *хвилювати* (*Хвилює, що не маю довше нічого з Донецька* [47, с. 344]), *переживати* (*А він же хворий – і я вже переживаю за нього...* [47, с. 288]), *зворохоблювати* (*Його шлюбні наміри мене, признатись, зворохобили* [47, с. 484]) і *тривожитися* (*Тривожуся батьками* [47, с. 304]).

Негативна емоція злості як «почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість» [38, с. 595] омовлюється у приватних листах Василя Стуса різноманітними лексемами: *гнів* (...*аби погамувати гнів на дику сваволю недоуків логінових та мезер...* [47, с. 16]), *лютий* (*Настрій у мене не дуже злецький, я тільки лютий...* [47, с. 18]; *Я геть лютий на них, і вони, здається, так само.* [47, с. 362]), *розгніватися* (...*інакше я геть розгніваюся на Тебе, дорога моя крихточко!* [47, с. 18]), *сердитий* (*Я сердитий на нього – за такі штуки* [47, с. 276]; *На Дмитра я сердитий* [47, с. 278]), *злість* (*І таку злість мав, що одібрав торбу* [47, с. 347]), *гнівний* (*То я, гнівний, відмовився, аби Ти там не подумала, що я з глузду з'їхав...* [47, с. 363]), *злий* (*Я злий на «Енеїду», дуже злий, ніколи не любив її гумору, але читав – і тільки для мови* [47, с. 374]), *сердити* (*Це сердить мене, але я мовчу* [48, с. 139]), *дратувати* (*Його тумани по-старому часто дратують, а його дольники – просто вражають* [47, с. 207]; *Дратує і подача Б. Брехта – про письменників і про книжки* [47, с. 241]; *Не знаю, чому, але такий Рільке мене дратує...* [47, с. 466]; *То було мені цікаво, а більше дратувало, що щось цікаве він не може передати переконливо* [48, с. 68]) і *обурення* (*Ось і мій лист у Донецьк пішов без одного аркуша, що стало причиною мого обурення...* [47, с. 378]).

Почуття антипатії, яке має негативне забарвлення і позначає «почуття неприязні [...] до кого- чого-небудь; протилежне симпатії» [36, с. 50], в епістолярній спадщині поета омовлюється лексемами *не любити* (...*грішний, не люблю котів, отож, розсилаю, аби не бачити!* [47, с. 305]; *Читай вірші*

(Фавста чомусь не люблю – який це в біса художній твір!) [47, с. 480]; Я ж не люблю циніків, як і цинічного життя, яке поет із боєм описує [47, с. 484]; Я тобі скажу як читач: не люблю твого апелювання до читача [48, с. 32]), не сподобатися (Він мені не дуже сподобався [47, с. 290]; Сотка (100 м2) мені не сподобалась, і я потішаю себе тим, що профан у цих мистецтвах [48, с. 39]; Збірка мені не сподобалась... [48, с. 73]; Євгене, щось мені не сподобалось, що Ти провадив за Юрка [48, с. 168]).

Емоційний стан страху, який має негативний відтінок і означає «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаного чеканням чого-небудь неприємного, небажаного» [43, с. 753], у листах поета знаходить мовний вияв у лексемах *страх, острах, страшно, боязко, боятися, відстрашувати, моторошно, моторошний, побоюватися*. Найвищою продуктивністю в цьому випадку характеризується лексема *боятися*: *Ще, Вальочку, міг би переписати кілька своїх віршів, але боюся, що Ти запишаєшся...* [47, с. 47]; *Боюся спектися на приблизній передачі того чи іншого слова в Бажана...* [47, с. 165]; *Я боюся, чи не зачепив хірург чогось того, що писало вірші раніше...* [47, с. 220]; *Бо вже боюся розминутися з образом, правдивішим за Твою яву, втративши чар терпкої тужливої радості, що надихала мої вірші* [47, с. 224]; *Боюся казати щиріше і глибше, що я чую до Тебе* [47, с. 251]; *Боюся, що Ти зле ся чуєш, називаючи це «не в формі»* [47, с. 303]; *Боюсь, що діагноз (п'яткові кості) звузив інтерес лікарів до інших частин ступи й гомілки...* [47, с. 308]; *Боюсь, чи не ослабла вона, зозулька моя* [47, с. 344]; *...боюсь написати, бо не одержу, мабуть, відповіді* [48, с. 24]; *Я навіть боюсь, щоб нічого він не викинув такого, чому немає вже змін* [48, с. 42].

Значно меншу частотність омовлення емоції страху мають лексеми *моторошно* (*Мені моторошно від того, що я не можу провести в останню путь бідну Ольгу Григорівну* [47, с. 129]; *Моторошно думати, що таке може статися і з моїми батьками, боронь Боже* [47, с. 129]; *Бо моторошно уявити себе в ситуації, коли «ти повернувся, але край – не верне»* [48, с. 140]; *І моторошно мені відчувати, що осиротіла вся Ваша домівка...* [47, с. 128])

та боязко (Мені трохи боязко робити буквально *durch die schmale Leier* [47, с. 40]; ...якось боязко відчувати... [47, с. 422]; Оце пишу – і боязко мені писати [47, с. 486]). Найменшу продуктивність мають лексеми *страх* (Одне – зима, а друге – мій страх перед зустріччю з ним, страх, і досі не подоланий [47, с. 14]), *страшно* (...і взагалі мені тут не так страшно, як Ти думаєш [47, с. 17]; Страшно то все [48, с. 34]), *острах* (Думаю собі з острахом: невже я деградує подалу... [47, с. 142]; Я вже з острахом ходжу на пошту... [47, с. 289]), *побояватися* (...побоявався пізнавати текст, перекладаючи, аби не загубити, боронь Боже, дорогого враження [47, с. 469]; ...але Ти спала, і я побоявся Тебе будити [48, с. 82]), *моторошний* (...моторошні враження по слідах моїх попередників тутешніх — мучнів-земляків [47, с. 270]) і *відстрашувати* (Ця правда його мене врочить і відстрашує [47, с. 71]).

Душевний стан провини як «відповідальності за негативний вчинок...» [36, с. 438] поет у своєму епістолярії омовлює за допомогою лексем *винен* (Я так винен – і перед Тобою і перед Мамою... [47, с. 29]; Підсвідомо я чомусь відчуваю себе винним перед тобою... [48, с. 11]), *завинити* (Я дуже завинив перед багатьма [48, с. 30]; Я, дорогий, перед тобою дуже завинив... [48, с. 41]), *провина* (Уся моя провина перед Нею стала моєю тяжкою првиною перед Вами, дорогі мої [47, с. 129]) та *прогріх* (І такий прогріх відчув я про себе... [48, с. 42]).

Емоція сорому із негативним відтінком, яка позначає «почуття сильного збентеження, зніяковіння через [...] погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т. ін.» [43, с. 464] у листах Василя Стуса вербалізується за допомогою лексем *соромно* (Мені дуже шкода і дуже соромно від того, що тут мені куди легше, ніж там Вам... [47, с. 12]; Мені дуже соромно за Тебе, бо я думав, що Ти кращий хлопчик [47, с. 18]; Од цієї звістки мені ставало соромно за себе і приємно — за цей інтересний і свідомий народ [48, с. 17]; Перед нею мені соромно найдужче, що я виріс отаке, маєте, одоробло... [48, с. 37]; Мені – соромно [48, с. 38]; І мені стало соромно – що досі нічого я

тобі певного не сказав [48, с. 69]), сором (Колись, сидячи над «Галілеєм» у приємній компанії, я й не думав, що він стане предметом мого сорому перед Вами [48, с. 57]) та встидно (Встидно – зазіхати на твій час [48, с. 104]).

Ця ж емоція сорому, але зі значенням «почуття ніяковості, сором'язливості» [43, с. 464] знаходить мовну репрезентацію в лексемах незручно (Мені було незручно перед Вами весь час, оскільки робота, вкладена Вами в «Життя Галілея», не дала ніякої винагороди [48, с. 46]; Мені було трохи незручно за свою помилку... [48, с. 115]; ...відмовився од пересилання грошей – незручно мені! [47, с. 248]), незручність (Почуття ж незручності перед людьми за їхнє добродіяння – завжди зі мною [48, с. 104]) і встидатися (А сльози бігли з очей – і я ховав їх, бо встидався сліз [47, с. 348]).

Негативний стан розчарування, який позначається як «почуття невдоволення ким- чим-небудь, зневіра в когось, чомусь» [42, с. 858], вербалізується в листах Василя Стуса за допомогою лексем розчарований (...але розчарований, бо від монографії сподівався на більше [47, с. 228]; Одне слово, Валю, я був дуже розчарований своїм Богом – Толстим [47, с. 323]; Дмитром я геть розчарований [47, с. 328]), розчаруватися (Став читати збірку «Київ» Вінграновського – і розчарувався [47, с. 451]; ...що спершу я вигукнув: «Де ти бачив цього хлопця?» – і трохи розчарувався, коли дізнався про свою помилку [48, с. 17]) і розчарування (...що більше читаю і працюю над Рільке – то більше розчарування в ньому... [47, с. 466]).

Емоційний стан байдужості, яка має негативний відтінок і характеризується певним станом, за якого особа « не звертає уваги на когось-небудь, не виявляє зацікавлення» [36, с. 90], в епістолярії поета омовлюється за допомогою лексеми байдуже: Мені, власне, байдуже, що про мене хтось напише... [47, с. 364]; Мені все байдуже, і ти не думай, що це відчай, що це туга і т.д. і т.і. [48, с. 19]; Ти знаєш, що саме тому, що мене це особливо обходить, саме тому і байдуже [48, с. 19]; Тепер мені байдуже, як мене називатимуть: націоналістом чи шпигуном, чи зрадником [48, с. 125].

Емоція сумніву як «стану душевного розладу, невпевненості, вагань» [43, с. 839] має негативне забарвлення і репрезентується лексемою *сумніватися*: *От тільки сумніваюся, що він його вже втяв...* [47, с. 459].

Негативний стан образи, який визначається як «почуття гіркоти, досади, викликаного в кого-небудь чиймсь зневажливим словом, негарним вчинком і т. ін.» [40, с. 561], у листах поетах знаходить мовний вияв у лексемі *ображати*: *Я не звик брехати, навіть підозра ображає мене, бо звик жити відкрито й щиро* [48, с. 148].

Почуття відрази, яке має чітке негативне забарвлення і визначається як «почуття огиди, ворожнечі до кого-, чого-небудь» [36, с. 626], вербалізується митцем за допомогою лексеми *гидко*: *Гидко, що доводиться переповідати Тобі такі речі* [47, с. 318].

2.2 Властивості лексики опосередкованого способу репрезентації емоційних станів

Опосередкований спосіб вербалізації емоційних станів є не надто продуктивним способом мовної репрезентації емоцій у листах Василя Стуса. Це зумовлено особливостями епістолярного жанру, адже він передбачає ведення оповіді від першої особи. Опосередкований спосіб вербалізації почуттів і переживань здебільшого вимагає опису, а отже – розповіді від третьої особи, що характерно для художнього стилю. Саме в розповіді опис жестів, міміки, інтонації людини є більш органічним, ніж в оповіді.

Аналіз показав, що за допомогою опосередкованого способу омовлення емоцій, який корелює із лексикою, яка описує емоції, запропонованою В. Шаховським, митець вербалізує емоції любові, поваги та суму. Можемо припустити, що любов омовлюється поетом за допомогою лексем *цілувати*, *цьомати* та *обіймати*, адже саме цими лексемами Василь Стус закінчує свої листи до дружини, сина, рідних та найближчих друзів. Найпродуктивнішою лексемою для репрезентації почуття любові є лексема *цілувати*: *Цілую* [47, с. 12, 13, 33, 42, 50, 99, 126, 147, 155, 170, 177, 194, 213, 221, 249, 254, 256,

257, 260, 264, 265, 277, 284, 286, 287, 293, 301, 309, 417, 428], [48, с. 136]; Цілую – всіх Вас. Тебе – насамперед [47, с. 10]; Цілую Тебе [47, с. 11, 28, 128, 244, 275, 302, 304, 318], [48, с. 78, 88, 138]; Цілую Вас усіх міцно [47, с. 12]; Ще раз цілую – всіх Вас [47, с. 13]; Цілую Вас усіх і обіймаю [47, с. 19, 33]; Цілую Тебе і синочка, обіймаю рідних і знайомих [47, с. 25]; Цілую Вас, дорогі мої [47, с. 20, 38]; Цілую Тебе, старий мій козаче [47, с. 21]; Цілую Тебе, люба моя [47, с. 23, 47]; Цілую Тебе й Дмитрика [47, с. 29]; Цілую Тебе, ясочко моя. І Тебе, мій синку [47, с. 30]; Цілую, ясочко моя! [47, с. 36]; І – Цілую [47, с. 36]; Цілую – всіх, хто їх пише [47, с. 40]; Цілую Вас – рідні мої [47, с. 41]; Цілую Вас усіх [47, с. 43; 284]; Цілую їх з усім сімейством [47, с. 43]; Цілую – Тебе й Дмитрика... [47, с. 52]; Цілую, будь здорова! [47, с. 52]; Цілую Вас, любі мої! [47, с. 56, 121, 286]; Цілую Тебе, сину [47, с. 62]; Цілую маму, і дядю, і бабусю, і Тamarочку і її батьків [47, с. 62] Цілую Тебе, люба моя! Цілую Тебе, любий синочку мій — з-за самоти, з-за обрію, з-за проміжсвіту. Цілую і — всміхаюся Вам, лиш Ви й мені осміхніться! [47, с. 64]; Цілую Тебе, люба [47, с. 66, 123, 226, 230, 356, 364]; Цілую Тебе, Валю [47, с. 68; 456]; Цілую Тебе, любий мій соловейчику! [47, с. 68]; Цілую Тебе – тепло і гірко і молитовно і тужно і тьмяно і з надією. [47, с. 74]; Цілую! [47, с. 75, 274]; Цілую Твою карточку... [47, с. 82]; Цілую Тебе, соколику мій ясний [47, с. 88]; Цілую Вас усіх, любі мої [47, с. 90]; Цілую, любі мої! [47, с. 96]; Ще раз цілую Вас [47, с. 96]; Ще раз цілую Вас, любі [47, с. 97]; Цілую – Тебе й сина [47, с. 101]; Цілую Вас! [47, с. 103]; Цілую Вас, любі мої [47, с. 104, 156, 205, 214, 232, 252, 410, 445]; Цілую, дякуючи [47, с. 106]; Цілую Тебе, соколику! [47, с. 107]; Цілую Вас, славні [47, с. 111]; Цілую Тебе, люба моя! [47, с. 113, 120]; Цілую Вас – у Великій Вашій жалобі [47, с. 129]; Цілую Тебе, голубине моя! [47, с. 130]; Цілую усіх Вас, любі мої! [47, с. 135]; Цілую, любий [47, с. 157]; Цілую Вас. [47, с. 161; 238;]; Цілую, горличко моя! [47, с. 166]; Цілуючи, жду листів од Тебе [47, с. 175]; Цілую ще раз, Вальочку [47, с. 177]; Цілую Вас і зичу здоров'я [47, с. 196]; Цілую, люба. [47, с. 198; 331]; Цілую Тебе. Цілую Тебе. Цілуючи, люблячи. Люблячи, цілую [47, с. 215]; Вітаю дядю, цілую

Тебе... [47, с. 216]; Цілуючи красчок ризи Твої... [47, с. 225]; Цілуючи, сколінений перед Тобою [47, с. 225]; Цілую, лебедине моя [47, с. 227]; Ще раз – цілую... [47, с. 230]; Цілую... [47, с. 233, 236, 253, 267, 280, 298, 332, 334], [48, с. 89]; Цілую Тебе в сумні очі, світе мій кароокий [47, с. 234]; 3 найкращими зиченнями, цілуючи... [47, с. 234]; Цілую Вас, дорогі мої! [47, с. 246]; Цілую Тебе, Вальочку [47, с. 250]; Цілую Вас – найлюбіших, найрідніших, найдорожчих. [47, с. 253]; Цілую Тебе, любя моя... [47, с. 264]; Цілую, вітаю, чекаю... [47, с. 271]; Цілую Тебе, слава моя [47, с. 276]; Дозволь поцілувати Тебе, тужна моя, слава моя, солодка моя! [47, с. 280]; Цілую красчок Твої сукні, цілую Твою худеньку ручку, Твої сумні щоки [47, с. 284]; Дозволь поцілувати Твою лілейну долоню, дружино моя дорога [47, с. 283]; Цілую Тебе й сина [47, с. 290]; Цілую, синку [47, с. 291]; Цілую, кохана, заждана моя! [47, с. 294]; Цілую, Вальочку [47, с. 297]; Цілую сина [47, с. 301]; Ще раз – цілую [47, с. 305]; Цілую – в крильця [47, с. 313]; Цілую – побожно – крайку Твої сукні, Еврідіко моя! [47, с. 319]; Цілую – побожно – крайку Твої сукні, Еврідіко! [47, с. 319]; Я Тебе цілую, дякуючи Богові, що Він мені післав Тебе [47, с. 329]; Цілую Тебе – морозними устами, аби не зворохоблювати [47, с. 332]; Цілую рідна [47, с. 333]; Цілую – крайчик сукні Твої [47, с. 337]; Цілую, неписуча моя коханочко – Василь [47, с. 339]; Цілую Вас усіх – мамо, сестро, Тетяночко [47, с. 341]; Цілую Вас усіх... [47, с. 356]; Цілую всіх, обіймаю [47, с. 405]; Вітаю з тугою в очах і цілуючи крайку Твої сукні... [47, с. 410]; Цілуючи... [47, с. 421]; Цілую маму-Валю... [47, с. 448]; Цілую, Вальочку! [47, с. 438]; Цілую Вас, любі мої – дорога моя мамочко... [47, с. 461]; Цілую Вас... [47, с. 462]; Цілуючи Вас, любі мої... [47, с. 467]; Цілую Вас, рідні, дорогі мої [47, с. 469]; Цілую Тебе, ясочко моя, Еврідіко моя [47, с. 472]; Цілую – Тебе й Дмитра [47, с. 481]; Цілую мамочку мою золоту і збираю губами її сльози [47, с. 487]; Цілую Вас, дякуючи. Дякуючи, цілую [48, с. 81]; Цілую, любі... [48, с. 88]; І цілую Тебе, слава [48, с. 90]; ...цілуючи Вас із далекого Далека... [48, с. 90]; Цілую Тебе, сестро! [48, с. 137]

Значно меншу частотність має лексема *цьомати*: *Цьомаю Дмитрика* [47, с. 257]; *Цьомаю Тебе, зайчику* [47, с. 293]; *Цьомаю Тебе, дорога моя* [47, с. 294]; *Цьомаю Вальочку* [47, с. 305]; *Ще раз – цьомаю* [47, с. 305]; *Цьомаю, люба* [47, с. 312; 322; 433; 438]; *Цьомаю, славна* [47, с. 314]; *Цьомаю* [47, с. 314]; *Цьомаю, Валю* [47, с. 322]; *Цьомаю, кохана* [47, с. 353; 354]; *Ще раз – цьомаю* [47, с. 353]; *Цьомаю...* [47, с. 358]; *Цьомаю, люба моя* [47, с. 411]; *Вітаю Тебе, Вальочку, з Днем народження і цьомаю ніжно.* [47, с. 424]; *Цьомаю Вас, любі мої...* [47, с. 451]; *А поки – цьомаю Вас, любі мої – Вальочку й Дмитре* [47, с. 484]; *Цьомаю – всіх Вас – тісно цьомаю* [48, с. 132]; *Цьомаю...* [48, с. 132]; *Цьомаю Вас, любі* [48, с. 140].

Продуктивною в цьому випадку є й лексема *обіймати*: *Цілую Вас усіх і обіймаю* [47, с. 19; 33]; *Цілую Тебе і синочка, обіймаю рідних і знайомих* [47, с. 25]; *Обіймаю – крильми своїми, нахиливши шию...* [47, с. 227]; *Обіймаю – тато* [47, с. 280; 334; 336]; *Обіймаю* [47, с. 283; 327; 417]; *Тісно обіймаю Тебе* [47, с. 288]; *Обіймаю, синку!* [47, с. 297]; *Обіймаю, синку* [47, с. 297; 432]; *Міцно обіймаю і тісно-тісно цілую* [47, с. 303]; *Обіймаю Тебе, козаче* [47, с. 306]; *Обіймаю...* [47, с. 326]; *Обіймаю, вітаючи* [47, с. 351]; *Обіймаю, цілую Вас, дорогі мої мамо, Марусю, Тетяночко* [47, с. 352]; *Обіймаю і зичу добра* [47, с. 359]; *Обіймаю Вас, дорогі мої.* [47, с. 362; 419]; *Цілую всіх, обіймаю* [47, с. 405]; *Обіймаю Тебе, сину* [47, с. 411]; *Обіймаю Вас, любі мої* [47, с. 428; 435; 476; 488]; *Обіймаю, друже мій, синку мій* [47, с. 429]; *Обіймаю Вас обох* [47, с. 437]; *...Тебе, синку, обіймаю* [47, с. 448]; *Обіймаю щиро, многая літа Тобі!* [47, с. 448]; *...обіймаю Тебе, сину...* [47, с. 451]; *Обіймаю, сину....* [47, с. 456]; *Обіймаю Вас – Тебе, Дмитра, дєдю* [47, с. 464]; *Обіймаю, брате* [48, с. 137]; *Я обіймаю Тебе й цілую* [48, с. 139]; *Тепло обіймаю* [48, с. 162]; *Обіймаю, вітаючи...* [48, с. 175].

Також можемо припустити, що душевний стан поваги як «почуття шани, прихильного ставлення, що ґрунтується на визнанні чийх-небудь заслуг, високих позитивних якостей когось, чогось» [41, с. 631] вербалізується Василем Стусом у словосполученні *тиснути руку*: *Тисну Твою міцну руку*

[47, с. 140]; *Отож, тисну руку Твою і бажаю всього найкращого* [47, с. 140]; *Міцно тисну Твою руку* [47, с. 145]; *Дмитрові тисну руку* [47, с. 226]; *Міцно тисну руку* [48, с. 11]; *Тисну руку* [48, с. 6]; *Тисну Твою руку – пустуна-футболіста...* [47, с. 209]; *Тисну Твою руку...* [47, с. 217]; *Тисну руку...* [47, с. 249]; *Тисну руку Твою, козаче* [47, с. 250]; *Тисну руку Твою, синку* [47, с. 259].

Емоційний стан суму в приватних листах Василя Стуса вербалізується опосередкованим способом за допомогою лексем *плакати*: *Твої сльози падають на мене і я хочу плакати теж* [47, с. 130]; *Я мало не заплакав, побачивши* [47, с. 324]; *Я плакав – так було шкода* [47, с. 345]; *Плакали обоє, а через кілька годин Іван помер* [47, с. 346]. Також цей стан омовлюється Василем Стусом за допомогою висловів, у яких є лексема *сльоза* (*Коли мама пізніше наспівувала ці тужні слова, мої очі закипали сльозою* [47, с. 348]; *...а в мене очі обкипали сльозою і я мусів повертатися до якоїсь карти, аби ввігнати їх назад...* [47, с. 80]; *А сльози бігли з очей – і я ховав їх, бо встидався сліз* [47, с. 348]; *Мені на очі навертаються сльози – і я не встидаюся їх, люба моя* [47, с. 320] *Мені, старому, набігали на очі сльози...* [47, с. 323]). Також сум знаходить мовну репрезентацію у словосполученні *мокрі щокі*: *Бо мені тут щокі мокрі – од Валиних мокрих щік.* [48, с. 131].

2.3 Лексична своєрідність метафоричного способу омовлення емоцій

Аналіз епістолярної спадщини Василя Стуса показав, що в ній досить широко представлено метафоричний спосіб вербалізації емоцій. Припускаємо, що це зумовлено поетичним даром митця. Під метафоричним способом вербалізації емоційного стану розуміємо репрезентацію емоцій за допомогою лексем, які мають переносне значення, а також за допомогою фразеологізмів, авторських метафор та стилістичних засобів. Відповідно до цього здійснений аналіз дає змогу виділити такі групи метафоричного способу вербалізації:

- емоції, які виражені лексемами в переносному значенні;

- емоції, які омовлені фразеологізмами;
- емоції, які вербалізовано за допомогою оксиморонів;
- емоції, які репрезентовано за допомогою авторських метафор.

У листах Василя Стуса до рідних, друзів та знайомих трапляється мовна репрезентація емоцій за допомогою лексем у переносному значенні. Аналіз лексем *боліти*, *сушитися* та *докучати*, які вжито в епістолярії в переносному значенні показав, що всі вони позначають душевний стан страждання. Лексема *боліти* фіксується в тлумачному словнику з переносним значенням «завдавати страждання кому-небудь, мучити когось» [36, с. 214] і позначає у текстах листів відповідний емоційний стан: *Одне тільки – болить людська несправедливість і чорна невдячність за те, що ти жив для того, щоб усім було краще, а тебе за це б'ють* [47, с. 17]; *Дуже мені болить доля Валина. Болить, що найдорожчі мої люди – мама, Валя, Дмитро – не зазнали од мене ніяких радощів, а тільки журбу, тільки смуток, тільки горе.* [47, с. 475]; *Ця упередженість мені дуже боліла...* [48, с. 126]. Лексема *сушитися* має переносне значення «завдавати моральних страждань; мучити» [43, с. 874]: *Сушусь Вами і Вашим здоров'ям – особливо мами і тата* [47, с. 12]; *Сушуся й здоров'ям Бориса Дмитровича* [47, с. 90]; *Дуже сушуся ним, як і Юрком* [47, с. 354]; *...сушуся Твоїми болями, як своїми* [48, с. 159]; *Сушуся здоров'ям Зиновія Антонюка...* [48, с. 175]. Лексема *докучати* зазначається в тлумачному словнику із переносним значенням «не давати спокою, мучити, турбувати (про почуття, хвороби, думки і т. ін.)» [37, с. 357]: *...хоч мені вже й добряче надокучило* [47, с. 209]; *Докучило* [47, с. 337]; *Найбільше докучає, що нема що читати* [47, с. 357]; *Мені то не дуже докучає: коли забирають життя, бандероль не дуже в голові* [47, с. 428]; *Надокучило писати листи для сейфів КДБ* [48, с. 115]; *Докучило бути в смерті, не маючи змоги ні жити зі своїм народом, ні працювати – для нього* [48, с. 117].

Деякі емоції в приватних листах Василя Стуса омовлені за допомогою фразеологізмів. Як показує аналіз, ці мовні одиниці є продуктивними для вербалізації емоційного стану хвилювання, який знаходить мовну

репрезентацію у фразеологізмах із основним компонентом душа та серце. Найбільшу частотність має фразеологізм *душа болить*: *І душа мені заболіла од цієї бознаскільки-верстової відстані...* [47, с. 149]; *Журюся Дмитриком, бо зле став снитися мені — аж душа болить од сновидінь* [47, с. 250]; *Думаю за Дмитрика — і душа болить* [47, с. 252]; *Переболіла душа за ним — і захотіла відпочити од журби* [47, с. 258]; *Душа мені заболіла од того сну.* [47, с. 276]; *Хоч душа болить за всіма Вами* [47, с. 336]; *Болить душа за віршами, які забрали на доперевірку...* [48, с. 104]. Також емоція хвилювання омовлюється допомогою фразеологізмів *серце болить* (*Чую болі — в районі серця. Але сподіваюся, що воно болить — за Вами.* [47, с. 308]; *Зрадів я Твоїм листом, аж серце мені заболіло* [47, с. 335]), *душа не на місці* (*Переживаю творчий антракт, бо душа трохи не на місці* [47, с. 146]), *зле на душі* (*І так зле стає на душі од таких читань, що й ну* [47, с. 161]), *перевертати душу* (*Бетговен перевернув мені душу — за час того прослухування...* [47, с. 349]).

Почуття симпатії вербалізовано в листах Василя Стуса за допомогою фразеологічної одиниці *бути до вподоби*: *...ось такий Верлен мені більше до вподоби* [47, с. 401]; *Мені цей вірш дуже-дуже до вподоби* [48, с. 48]; *Незважаючи на те, що це не «густий» текст, мені дуже до вподоби...* [48, с. 68]). Душевний стан антипатії знаходить свій мовний вияв у фразеологізмах *не лежить душа*: *...деякі вірші Верлена теж дуже приваблюють — надто цікаві вони за стилем), але поки щось не лежить душа* [47, с. 403]; *У мене якось не лежить душа, щоб йому написати* [48, с. 32], а також *не до вдобу*: *Звичайно, мені трохи не до вподоби оця досконалість краси...* [47, с. 365]; *Я спробував був поназначувати ті лексеми, звороти, конструкції, які мені зараз не дуже до вподоби...* [48, с. 58]).

Емоційний стан розгубленості в епістолярії поета вербалізується до допомогою фразеологізму *голова йде обертом*: *Голова йде обертом, а що вдієш?* [47, с. 233]. Емоція злості омовлюється Василем Стусом за допомогою фразеологізму *терпець уривається*: *І пиши нарешиті, що там у Тебе скоїлося, бо мені вже терпець уривається* [47, с. 106].

Позитивний емоційний стан радості у листах митця вербалізується за допомогою фразеологізмів *світло на душі* (*І від того мені світло на душі* [47, с. 341]) та *легко на душі* (*Тому, мабуть, легше на душу...* [47, с. 465]; *І все зрозуміло, і від зрозуміння не легшає на душі* [48, с. 95]), *гріти душу* (*Вчорашні мої злидні стали радістю, вчорашнє казна-що – гріє сьогодні душу...* [47, с. 46]).

Емоції, які вербалізовано Василем Стусом за допомогою оксиморонів, неможливо ідентифікувати конкретно, адже оксиморон полягає в «сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект» [21, с. 505]. Почуття, які знайшли мовне оформлення за допомогою оксиморонів, можна кваліфікувати як амбівалентні, тобто ті, які поєднують у собі протилежні емоції. В аналізованих оксиморонах поєднуються протилежні стани радості та суму: *Тоскно і мило. Радісно і сумно* [48, с. 5]; *Десь двічі приходив у мої сновидіння Євген – зустріч була радісна й тужна* [47, с. 196]; *І мені було тужно і добре – вві сні* [47, с. 67]; *До нього я готувався – з болючою, навіть полохкою радістю* [47, с. 105]; *І ця невідь кладе своє інтенсивне освітлення на моє сумне свято* [47, с. 105]; *Ваші гостини – мені на свято сумно-радісне* [47, с. 154]; *Радий і засмучений, що Ти стала бабою* [48, с. 165]; *Мені то було дуже приємно читати: все менше плакатиме за сином, який так само чується щасливим, як і раніше. Сумним, правда, щастям* [47, с. 456]; *Я повен трагічного оптимізму...* [47, с. 337].

Аналіз епістолярної спадщини Василя Стуса показав, що митець неодноразово вербалізував власні емоційні стани за допомогою авторських метафор. Найпродуктивніше це виявилось у випадку омовлення емоції суму: *На вічній нашій розлуці, на біді все сумніші думки опосідають голову* [47, с. 486]; *По радіо передають сонату Шопена, музичною рікою мерехтить мій сардонічний настрій, радість відступає ще далі, кудись за тьмавий обрій обраненої шпичаками ночі* [47, с. 53]; *Валю, але я ще помережу, помережу, аби тільки перебути ці напади малої падучої моєї самоти і безвідрадности*

[47, с. 85]; *Біда в тому, що емоційне життя вичерпане майже, від того йдуть естетичні холоди — без напруги* [47, с. 146]; *І це потьмарило трохи мою радість сніва* [47, с. 178]; *Живу, як замурований у склепі* [47, с. 337]; *Здається, я дозволив душі зайвину — чутися смертником* [47, с. 358]; *А тепер роздумую: чи не рано заохолодився?* [47, с. 358]; *Час найжджає на мене зараз якимось невгамовним Молохом, який душить, але від якого і тікати — ганьба, і відчувати — ганьба не менша.* [48, с. 21]; *Знаєш, Михасю, моя туга стала гранітною кручею — і я встоявся на ній, мов на рідному суходолі* [48, с. 173]; *Часто нападає «хандра», як говорить М. Рильський* [48, с. 8]. Нерідко під час мовної репрезентації емоції суму поет вдається до паралелей зі станом природи: *Але негода не дивиться, кого укривати мокрим дощем* [47, с. 29]; *Це холод заходить і переводить нас у менший масштаб душі* [47, с. 163]; *Біди йдуть гуртом — як зимові зав'юги* [47, с. 281]; *Так затьмарило, що дрібні зірочки не бачу* [47, с. 318].

За допомогою авторських метафор Василеві Стусові вдалося вербалізувати також емоційний стан радості: *Отак ходжу — згадую — і душа мені висвітлюється — чи то журбою чи згадкою* [47, с. 46]; *Оце пишу, а пахне полином, а гойдаються рожі, а вітрець повіває полудній, а хмарки веселять небо і мені погідно й майже хороше* [47, с. 89-90]; *О, як мені було приємно розмальовувати ці абрисы в гарячі тони радості...* [47, с. 223]; *Мабуть, на цьому світі тільки й радості — підставити свої руки під золотий потік натхнення — і пригубити води* [47, с. 226]; *То шукаю позитивних емоцій: перетер у пучці вижовклу парасольку кропу — підніс до уст — і згадав дитинство: літо, спека, пряжить сонце, напахчене гіркою тугою — полину? кропу? чебрецю?* [47, с. 235]; *На моїй дорозі — сяє сонце. Сонце — Твого проміння, сяйво спогадувань про Тебе і бризки радості, що Ти їх мені дарувала, коли могла* [47, с. 337]; *Сльози радості, бо душа відмерзлася трохи, розтопилася, не така здубіла* [47, с. 320].

Значно меншу частотність авторські метафори мають у випадку вербалізації емоційних станів стійкості (*По-старому чую себе не*

переможеним, а переможцем, хоч і специфічним [47, с. 89]; *Прошу – не журіться мною, бо чуюся так, що камені, які в мене жбурляли, полетіли до тих лихих рук, що їх випускали* [47, с. 89]; *Сповнений чеканням чогось (вічні начування!), я мов струна, напнута до краю (урветься ж – не буде й відлуння)* [47, с. 105]; *У вогонь я не лізу, а коли вкинуть – то гарту мені не забракне* [47, с. 300]; *Я слухаю Тебе – намагаюся не скипати – навіть тоді, коли вода, яку з мене варять, закипає.* [47, с. 317]) та злості (*Щоправда, часом не стає витримки, на мій стан потрібен залізний спокій і самовладання, а в мене тепер нема не тільки залізного, але й мідного* [47, с. 227]; *Думаю, через те, що перетерпіла моя душа не може спокійно переносити найменшої образи* [47, с. 468]).

Отже, у другому розділі було проаналізовано лексико-семантичний потенціал лексем та словосполучень для вербалізації емоційних станів в епістолярії Василя Стуса. Аналіз виявив, що листи поета насичені лексикою емоцій, тобто лексемами, які є безпосередніми маркерами емоційних станів. Найчастотнішу мовну репрезентацію безпосереднім способом мають емоції суму та радості (див. Дод. А). У текстах листів митця знайшла своє відображення й лексика, яка описує емоції. Найпродуктивнішими лексемами опосередкованого рівня виявилися ті, які омовлюють почуття любові (див. Дод. Б). Цікаво та різноманітно представлені в епістолярії Василя Стуса лексико-стилістичні засоби, за допомогою яких відбувається вербалізація емоційних станів, – лексеми, ужиті в переносному значенні, фразеологізми, оксиморони, авторські метафори. Установлено, що в листах поета метафоричним способом найчастіше омовлено емоції суму, страждання, хвилювання та радості (див. Дод. В).

РОЗДІЛ 3

МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА

3.1 Особливості вербалізації емоцій на морфологічному рівні

Вербалізація емоційних станів в епістолярній творчості Василя Стуса на морфологічному рівні відбувається за допомогою іменників, прикметників, дієслів, прислівників та присудкових слів. Допоміжними засобами репрезентації емоцій є прикметники, прислівники, підсилювальні частки та ступені порівняння прикметників і прислівників, а також префіксація. Різні частини мови та допоміжні засоби впливають на рівень емоційності тексту та ступінь омовлення емоційних станів.

У приватних листах Василь Стус вербалізує власні емоції за допомогою таких іменників, як *любов, щастя, радість, відрада, радощі, розрада, задоволення, насолода, сподівання, надія, спокій, враження, здивування, терпеливість, жаль, туга, журба, нудота, нудьга, гнів, злість, обурення, страх, острах, провина, прогріх, сором, незручність, розчарування*.

Підсилення емоції любові відбувається за допомогою прикметника *безмежний* (*...і про згадку, і про пам'ять і про мою безмежну любов до Вас* [47, с. 461]), а також за допомогою використання форми найвищого ступеня порівняння прикметника *великий* (*О Іван – то моя любов найбільша!* [48, с. 131]).

Вербалізація високого ступеня вияву емоції радості здійснюється поетом за допомогою форм звичайного та вищого ступенів порівняння прикметника *великий* (*Тепер – собі для відпочинку й на радість велику – вдруге перечитую «Футбол, 1860» Кендзабуро Ое* [47, с. 202]; *...і більшою радістю був вкладений Ваш аркуш, датований 1 березня ц.р.* [48, с. 98]; *Учора я мав велику радість: говорив телефоном із Славком і чув його голос* [48, с. 142]), а також за допомогою додавання префікса *пре-*, який надає значення вищої

міри ознаки, до прикметника *великий* (*На превелику радість мою, кожна подача Іванових віршів сповнює мене вдячністю до благословенної Перми...* [48, с. 129]).

В епістолярії Василя Стуса підсилення також зазнає лексема відрада, яка вербалізує емоційний стан радості. З цією метою автор використовує прикметники *особливий* (*Щоправда, це відрада особлива...* [47, с. 131]) та *великий* (*Колись я мав велику відраду од того читання* [47, с. 421]; *Мав велику відраду прочитати книгу про сучасну Іспанію.* [47, с. 484]). Також засобом надання додаткової емоційності служить префікс *пре-*: *...і мав превелику відраду, бо робота йшла і йшла і нібито – досить незле...* [47, с. 465].

Прикметник *великий* також служить засобом посилення інтенсивності емоцій, які виражені лексемами *розрада* (*Це велика розрада...* [48, с. 8]), *насолюда* (*Прочитав з великою насолодою роман Маркеса «Сто літ самотності»...* [48, с. 72]), *жаль* (*Жаль великий – читати нема як і нема що* [48, с. 17]) та *туга* (*Оце й усієї моєї відради на великій тузі, тяжкому траурі* [47, с. 479]).

Форма вищого ступеня порівняння прислівника *багато* є засобом омовлення інтенсивності вираження емоції розчарування: *...що більше читаю і працюю над Рільке – то більше розчарування в ньому...* [47, с. 466].

Високий ступень інтенсивності вербалізованої емоції здивування забезпечує прислівник *дуже*: *Дуже приємне враження справили листи К. Білокур у «Вітчизні»...* [47, с. 420].

Незначний ступінь вияву стану терпіння омовлено за допомогою прислівника *трохи*: *Я вже навчився трохи терпеливості...* [47, с. 177].

В епістолярній спадщині Василя Стуса емоції вербалізовано також за допомогою прикметників: *щасливий, радіий, задоволений, цікавий, гордий, спокійний, захоплений, зворушений, марудний, сердитий, гнівний, злий, моторошний, винен, розчарований.*

Вираження недостатньо високого ступеня інтенсивності емоції щастя, яка омовлена прикметником щасливий, відбувається за допомогою прислівника *майже*: *Недавно я слухав по радіо нарис про Антоніо Вівальді і чув себе майже щасливим* [47, с. 24].

Досить продуктивним засобом для вербалізації високого ступеня інтенсивності емоції радості, яка виражена прикметником радий, є використання прислівника *дуже*: *Дуже радий, що Твоє серце вже здорове, що скоро знімуть з обліку* [47, с. 325]; *Дуже радий за тебе, що ти як слід влаштувався* [48, с. 8]; *Я, Вікторе, дуже радий за тебе, за те, що ти зараз в нормальних умовах живеш і працюєш* [48, с. 20]; *Дуже радий Твоїм вітанням і своїх братів – вірмен* [48, с. 143]; *Дуже радий* [48, с. 146]; *Втім, дуже радий був би знати про Твоє бодайбо-влаштування...* [48, с. 162]; *Дуже радий за обмін думками. Особливо – за Валентина* [48, с. 165]; *Я дуже радий, що Ти стала щасливою бабусею* [48, с. 173]; *Дорогий Василю, дуже радий, що Ти дістав мого листа* [48, с. 174]. Також високий ступінь інтенсивності цієї емоції вербалізується за допомогою прислівника *надзвичайно*: *Надзвичайно радий, що Твої 7 літ минули в умовах, найкращих для змушніння* [48, с. 170].

Прислівник *дуже* загалом є продуктивним для підсилення багатьох вербалізованих емоцій, які виражені прикметниками. Таким чином підсилюються інтенсивність емоції радості, що виражена прикметником задоволений: *Я дуже задоволений із того, що оперували мене не в Мордовії, а тут, у Ленінграді...* [47, с. 211]; *В мене прекрасне життя. Я ним дуже задоволений – що така моя Доля* [47, с. 351], а також стан інтересу: *Цікавий дуже знати – бодай через Київ – як там мої друзі...* [47, с. 322]; *Дуже цікавий знати, чи пробуєш Ти фотографувати* [47, с. 326]. Цим же засобом вербалізується значний рівень репрезентації емоцій розчулення (*Я дуже зворушений тим, що вислали мені...* [48, с. 142]) та злості (*Я злий на «Енеїду», дуже злий, ніколи не любив її гумору, але читав – і тільки для мови* [47, с. 374]).

Більшою різноманітністю засобів посилення інтенсивності вияву характеризується душевний стан захоплення. Інтенсивність вербалізованої емоції репрезентується за допомогою прислівників *вкрай* (*Читаю листи Лесі Українки – і вкрай захоплений ними* [47, с. 456]), *винятково* (*Винятково захоплений* [47, с. 456]) і *дуже* (*Я колись був дуже захоплений його твором «Гра в бісер»* [48, с. 142]).

Значний ступінь вияву емоції нудьги, що вербалізована за допомогою прикметника *марудний*, репрезентовано прислівником *досить*, що у сполученні з прикметником має значення «великого ступеня, великої міри і кількості чого-небудь» [37, . 383]: *Із цим листом докінчую й лікарняний свій час, досить марудний для мене* [47, с. 61].

Значний рівень вираження емоційного стану провини вербалізується підсилювальною часткою *так*: *Я так винен – і перед Тобою і перед Мамою...* [47, с. 29].

Найпродуктивнішою частиною мови для вербалізації емоційних станів в епістолярії Василя Стуса є дієслова, використання яких надає текстові динамізму та допомагає адресатові зануритися в оповідь. У листах автор омовлює власні емоції за допомогою таких дієслів: *любити, радіти, утішатися, насолоджуватися, подобатися, сподобатися, уподобати, сподобати, цікавити, приваблювати, кортить, сподіватися, надіятися, пишатися, гордитися, заспокоїтися, дивуватися, вразити, зворушити, терпіти, заздрити, скучати, шкодувати, журитися, засмутити, тужити, жалкувати, сприкрювати, печалити, нудьгувати, нидіти, мучитися, мучити, потерпати, турбувати, турбуватися, непокоїти, непокоїтися, хвилюватися, клопотатися, хвилювати, переживати, зворохоблювати, тривожитися, розгніватися, сердити, дратувати, не любити, не сподобатися, боятися, побоюватися, відстрашувати, завинити, встидатися, розчаруватися, сумніватися, ображати.*

Підсилення дієслова *любити*, яке вербалізує почуття любові, найчастіше відбувається за допомогою прислівника *дуже*: *Хотів іще сказати, що дуже*

Тебе люблю, солодка моя... [47, с. 313]; *Я Тебе дуже люблю* [47, с. 319]; *Я дуже, дуже Тебе люблю* [47, с. 322]; *Я Тебе дуже (дуже!) люблю* [47, с. 322]; *А Михасю я теж дуже люблю...* [47, с. 154]; *Я його не колись дуже любив* [48, с. 34]; *...так у 5 класі мені за янгола був хлопчик, якого я дуже любив* [47, с. 349]. *А от Шекспір – чи не тяжкий він Тобі? Я його дуже люблю* [47, с. 325]; *Пишу оце до Тебе, а водночас слухаю «Реквієм» Моцарта – дуже люблю його!* [47, с. 349]; *Я теж дуже люблю цю поему Рільке* [48, с. 121]. Посилення інтенсивності вираження емоції відбувається і за допомогою підсилювальної частки *так*: *Я так Тебе люблю – півсвіту Ти мого* [47, с. 284]; *Хотів би, аби Ти знала: я Тебе так люблю, що аж серце болить – згадувати про Тебе* [47, с. 320]; *Я так люблю маму, така мама золота в нас...* [47, с. 458]; *Так я люблю цю міні-поемку...* [47, с. 469]. Також засобом високої міри вияву емоції слугує форма найвищого ступеня порівняння прислівника *багато*: *І нині, може, після Бажана, – люблю найбільше читати* [48, с. 119].

Прислівник *дуже* став продуктивним і для підсилення вербалізованої емоції радості, яка омовлена такими дієсловами, як *радіти* (*Сьогодні дістав повідомлення про вручення йому листа – зрадів дуже* [47, с. 324]; *Дуже я тепер радію таким книжкам, що допомагають мені чути тут не гірше, ніж будь-де на землі* [47, с. 459]; *Дуже зрадів Вашим гуртовим вітанням – схоже було до телефонної розмови* [48, с. 108]; *Я дуже радію, що мій чудовий ангел Райнер Марія Рільке у його висловах і картинах є тут* [48, с. 174]) та *утішатися* (*Десь перед цим мав листа від Тата – і дуже втішився йому* [47, с. 70]; *Дуже мене втішила карточка – що й ну!* [47, с. 80]; *«Альбатросом» я дуже втішаюся – це один із коронних віршів поета* [47, с. 420]; *Так само мав і Твоє фото з Дмитриком – дуже втішаюся ним* [47, с. 420]; *Мамо, мав Твого листа – і дуже ним утішився* [47, с. 465]; *Вірші Ігоря мене дуже втішили* [48, с. 146]).

Емоція симпатії, яка в текстах листів Василя Стуса переважно вербалізується дієсловом *подобатися*, теж досить часто посилюється за допомогою прислівника *дуже*: *І от: був 9 клас, і мені подобалася дуже одна*

дівчинка [47, с. 349]; Мені дуже подобається теза гуманізму... [47, с. 458]; Читайте ще прозу Платонова. Вона мені дуже подобається [48, с. 151]. Також цей процес відбувається за допомогою прислівників *геть* у значенні «дуже, значно» [37, . 57]: Мені геть подобається – ця плавкість тексту. Геть подобається [47, с. 329]. Посилення емоційного стану симпатії відбувається в епістолярних текстах поета за допомогою прислівника *як*, що «уживається на позначення вищої міри або ступеня виявлення дії, стану; дуже надзвичайно» [45, . 632]: Читаючи вірші Буніна (як вони мені подобаються!)... [47, с. 69].

Різноманітними засобами посилення інтенсивності вияву стану симпатії характеризується дієслово сподобатися та сподобати. Цьому служать прислівники *дуже* (...який мені дуже сподобався – інформацією про козака Мамая [47, с. 206]; Ти мені дуже сподобалася [47, с. 362]; Я його дуже сподобав – коли він був у формі, хоч то бувало не часто, на жаль [48, с. 128]), *досить* (Писав уже Вам, що досить сподобався свіжістю своєю прозовий текст Григора Тютюнника у Вітчизні... [47, с. 412]), *особливо* (Це мені особливо сподобалося [47, с. 379]), *геть* (Лист із Вугледару мені геть сподобався [48, с. 174]), а також форми вищого і найвищого ступенів порівняння прислівника *багато* (...коли довідався, що це Ваша донька, сподобалось більше, правда, уже пам'яттю, спогадом баченого... [48, с. 47]; Мені найбільше сподобалось, що все на світі Ви зводите до однієї причини: загордився, запишався і т. д. [48, с. 30].

Якість вираження почуття заздрості в епістолярії поета реалізується за допомогою прислівників *щиро* (Я щиро заздрю Вашій чистоті, Вашій граціозній вглибленості... [48, с. 54]) та *по-доброму* (Щоправда, поки по-доброму заздрю Твоїм годинам натхнення [48, с. 67]).

Вербалізованій емоції суму нової якості надає прислівник *безнадійно*: Скажи Атені, що я безнадійно скучив за ним... [47, с. 213]. Про інтенсивність вираження цієї емоції свідчить прислівник *як* (Як я скучив за Твоїм зичним, хоч і в рурку погуком – «базилеосе»! [47, с. 94]) і підсилювальна частка *так*

(Бо я так скучив за Тобою, голубе мій сивий! [47, с. 132]; Я так журився Вами – мамою і Тобою [47, с. 29]). Підсилювальна частка *так* виражає також ступінь вияву емоції хвилювання: Я так хвилююся, аби Ти не приїхала в грудні... [47, с. 431].

Прислівник *дуже* став особливо продуктивним для вираження високого ступеня вербалізованих дієсловами емоцій Василя Стуса в його епістолярії. За допомогою цієї лексеми омовлено високу інтенсивність вираження емоційних станів інтересу (...деякі вірші Верлена теж дуже приваблюють – надто цікаві вони за стилем), але поки щось не лежить душа [47, с. 403]), гордості (І я дуже пишався ним – із чорного полотна [47, с. 346]), здивування (Дуже мені дивно, що Ти досі не можеш знайти перекладів [47, с. 157]; Смерть Рильського – і знав про те – дуже вразила [48, с. 34]), розчулення (Лист мене дуже зворушив, бо люблю Віру як людину виняткової людяності [47, с. 149]), суму (Дуже шкодую, що Ти під час відпустки не поїхала в Донецьк бодай на який час... [47, с. 35]; Шкодую дуже, що слабує мама... [47, с. 120]; Я так само зле малював, як Ти, і дуже за тим шкодую [47, с. 127]; Ти знаєш, що я дуже шкодую за тим, що не побачив сина в цьому році. Дуже шкодую, що в день Твого народження ми не будемо разом [47, с. 250]; Дістав номер «Общественных наук» і дуже шкодую, що передплатив цю нову Велику Порожнечу [47, с. 404]; Дуже мене засмутив Твій останній лист... [47, с. 122]; Твій лист, як і мамин, мене дуже засмутив – усе через те, що хвора бабуся [47, с. 127]; ...довгенько Ти баришся із карточками, за якими я вже скучив. І скучив дуже [47, с. 44]; Скучив я за Тобою дуже [47, с. 249]; Дорогий сину, скучив дуже за Твоїми листами, Твоїми новинами [47, с. 276]; Я дуже журюсь Вами, своїми батьками [47, с. 10];), страждання (Не знаю, не знаю – все ж це дуже мучить мене [48, с. 13]; Від цьогорічного побачення намучився дуже – певне, через те, що побув із Дмитром [47, с. 155]; Без роботи дуже мучусь [48, с. 28]), хвилювання (Бо я геть нічого за них не знаю і дуже турбуюся ними [47, с. 473]; Мене дуже непокоїть, що Ти нічим не згадуєш за всі мої 10 елегій Рільке... [47, с. 80]; Здоров'я Твоє і мамі Твої, як

і моїх батьків, дуже непокоять... [47, с. 122]; Додам, що дуже непокоюся своїм тезкою... [47, с. 122]; Дуже хвилююся мамою [47, с. 488]), провини (Я дуже завинив перед багатьма [48, с. 30]; Я, дорогий, перед тобою дуже завинив... [48, с. 41]), антипатії (Він мені не дуже сподобався [47, с. 290]).

Прислівник *трохи* вразує на невисоку інтенсивність вербалізованих в епістолярії Василя Стуса емоцій суму (Ти, як завжди, запізнюєшся, і це мене трохи сприяє [47, с. 208]), хвилювання (Довше нема листа од батьків – трохи вже потерпаю [47, с. 308]; ...вітання Ваше прийшло, бо я вже трохи непокоївся – Тобою, Валю, особливо, знаючи Твоє здоров'я [47, с. 411]) та розчарування (...що спершу я вигукнув: «Де ти бачив цього хлопця?» – і трохи розчарувався, коли дізнався про свою помилку [48, с. 17]).

Натомість форма вищого ступеня порівняння прислівника *багато* вразує на високу інтенсивність омовлених емоційних станів хвилювання (Більше непокоїть те, що куточка спокою я скоро не знайду... [48, с. 95]) та здивування (Я більше здивувався зі стилю [47, с. 212]).

Ступінь вираження репрезентованих в епістолярії Василя Стуса емоцій може бути засвідчено також прислівниками *геть* (...інакше я геть розгніваюся на Тебе, дорога моя крихточко! [47, с. 18]) та *надто* (Обидві книги надто мене цікавлять... [47, с. 254]).

Якість омовлених емоцій також може виражатися за допомогою прислівників *твердо* (Але – твердо надіюся, що за місяць усе мине... [47, с. 293]), *істотно* (А ця вимушена бездіяльність сприяє це перебування – й істотно сприяє [47, с. 211]), *добре* (Але признаюся, що добре намутився з цим варіантом... [47, с. 183]).

Окрім дієслів, вербалізація емоцій в епістолярній спадщині Василя Стуса відбувається і за допомогою особливих форм цієї частини мови – дієприкметника та дієприслівника. У своїх приватних листах поет омовлює емоції такими дієприкметниками, як *закоханий*, *здивований*, *вражений*, *занепокоєний*, *розчарований*. Аналіз також показав, що серед вжитих

дієприслівників засобом мовної репрезентації почуттів слугують слова *люблячи* та *заздрячи*.

Дієприкметники слугують засобом вербалізації переважно емоції здивування у різних ступенях її вияву, а також деяких інших емоцій: *Але я здивованийий її вибором* [47, с. 405]; *Здивованийий, що Ти так рідко одержуєш мої листи...* [47, с. 266]; *Я враженийий, зачудованийий: нам подаровано переклади, яких не дали ні Сільман, ні Мікушевич* [47, с. 57]; *Враженийий тим, що роблять наші смуги* [48, с. 116]; *Враженийий «Сервантесом» Євгена – ото втяв!* [48, с. 172]; *Закоханийий у Тебе...* [47, с. 337].

Серед засобів для підсилення інтенсивності вираженої дієприкметником емоції значною частотою характеризується прислівник *дуже*: *Дуже тим занепокоєний* [47, с. 289]; *Дуже занепокоєний його станом* [47, с. 289]; *Одне слово, Валю, я був дуже розчарованийий своїм Богом – Толстим* [47, с. 323].

На якість вербалізованої емоції здивування вказує прислівник *приємно*: *Знаєш, я був приємно здивованийий, що Ти став краще вчитися...* [47, с. 359]; *Був приємно враженийий Твоєю доброю мовою* [48, с. 169].

Ступінь вербалізованої емоції розчарування також виражено за допомогою прислівника *геть*: *Дмитром я геть розчарованийий* [47, с. 328].

Дієприслівники у текстах листів Василя Стуса вербалізує почуття любові (*Цілуючи, люблячи. Люблячи, цілую* [47, с. 215]) та заздрості (*А листів не маю, заздрячи Тобі, бо маєш листи од тата, а я ні* [47, с. 76]).

В епістолярії Василя Стуса чимала частина емоцій вербалізована прислівниками. Це такі лексеми: *приємно, радо, відрадно, весело, цікаво, дивно, спокійно, заздрісно, тяжко, боляче, прикро, гірко, скрушно, клопітно*.

Для демонстрації інтенсивності вираження емоційного стану радості найчастотнішим є використання прислівника *дуже*: *Дуже відрадно було мати й листа від Михасі...* [47, с. 30]; *Мені то було дуже відрадно читати...* [47, с. 77]; *...я курю люльку – і дуже радо курю...* [47, с. 432]; *Дуже приємно було мати і Тичину, і уривки з книжки Лаврова* [47, с. 377]; *Дуже мені приємно, що Дмитро захопився віршами Пастернака* [47, с. 459]; *Мені то*

було дуже приємно читати... [47, с. 456]; Вона – така ж, як була і в тебе – дуже приємна і дуже повільна [48, с. 13]. Також цей процес може відбуватися за допомогою форми вищого ступеня порівняння прислівника, яким вербалізовано емоцію: Усе мені було б веселіше [47, с. 401]; ...і то мене втішає (бо й мені з ним відрадініше і рідніше) [47, с. 89].

Прислівник дуже став продуктивним засобом вираження інтенсивності вербалізованих емоційних станів інтересу (Дуже мені цікаво про моїх друзяк... [47, с. 61]; Валю, мені дуже цікаво, аби в Києві придбали Рільке Бажанового для мене [47, с. 123]; Мені дуже цікаво, які ще сонети до Орфея бажан переклав... [47, с. 130]) та здивування (Дуже мені дивно, що Ти досі не можеш знайти перекладів [47, с. 157]).

Також міру омовленої в епістолярії Василя Стуса емоції інтересу репрезентує форма вищого ступеня порівняння прислівника, який вербалізовано цю емоцію: Усе цікавіше мені займатися мовами [47, с. 413]. Те ж саме стосується і мовної репрезентації емоційного стану спокою: Але так спокійніше... [47, с. 197].

Вираження інтенсивності вербалізованої емоції суму, яка омовлена прислівниками тяжко, боляче, прикро, скрушно, досягається різними засобами. Найпродуктивнішим засобом є прислівник дуже: Тож віддаровую Тобі – цілковито новим перекладом, який мені, признатися, дуже тяжко дався [47, с. 55]; І дуже тяжко, Валю, чути все це було [47, с. 14]; Мені дуже боляче відчувати Твої великі клопоти й безсонні ночі, а ще тяжче – що здоров'я Ольги Григорівни зовсім-зовсім зле [47, с. 124]; Боляче мені дуже, а не гнівно [48, с. 120]; Мені дуже боляче і дуже добре, що там десь є Ви... [47, с. 12]; І все ж я не маю гніву на нього, а тільки боляче мені. Дуже-дуже боляче. [47, с. 151]; Мені боляче дуже було читати, як Ти, мамочко, побивалася разом із Валею три дні в Києві – і все марно [47, с. 210]; Дуже мені боляче було довідатися за трагічну долю Івана Тимофійовича [48, с. 106]; Боляче дуже було читати [48, с. 116]; Прочитав у «Літературній

Україні» нового Івана – і стало прикро. Дуже прикро [47, с. 69]; Дуже прикро, що лежу я тут без роботи... [47, с. 159].

Досить часто в листах Василя Стуса міра омовленої емоції суму виражається за допомогою форми вищого ступеня порівняння того прислівника, яким вербалізується емоція: *Ще тяжче – згадувати. Ще тяжче – думати наперед, чуючи свій безпробинний і неспокутний перед Тобою гріх* [47, с. 45]; *...а ще тяжче – що здоров'я Ольги Григорівни зовсім-зовсім зле* [47, с. 124]; *Мені це тяжко чути, бо не менш тяжко було б самому писати таке* [47, с. 137]; *І від цього мені ще тяжче стає...* [47, с. 128]; *Усе тяжче мені писати листи, усе тяжче їх читати* [47, с. 134], а також формою вищого ступеня порівняння прислівника *багато*: *На жаль, фон був звичний для моїх умов, і тому стало більше скрушно, ніж радісно* [47, с. 133].

Інтенсивність зазначеного емоційного стану також може виражатися за допомогою підсилювальної частки *так* (*А мені так тяжко без довідкової літератури* [47, с. 51]; *Так мені тяжко думати за Дмитра...* [47, с. 80]; *Мені так прикро стало, що деякі з попередніх листів до Тебе могли Тобі дошкулити* [47, с. 281]; *...а потім так скрушно стало мені. Так скрушно* [48, с. 147]) та прислівника *як* (*Як мені тяжко, що я не можу втерти Ваших сліз...* [47, с. 128]; *Боляче мені за нього, як боляче* [47, с. 483]).

Також ступінь вираження вербалізованої емоції в листах поета забезпечують прислівники *трохи* (*Валю, мені трохи тяжко, що Ти маєш серце на мене за павзи в листуванні* [47, с. 96];), *надто* (*Мені було надто тяжко читати, що Дмитро забув мене* [47, с. 133]; *Як бачиш, дотримуватися емоційної гігієни, так потрібної в моєму стані, – надто тяжко* [47, с. 233]; *Це природньо (гони між нами ростуть), але надто прикро* [47, с. 163]), *геть* (*Геть боляче було мені читати Твого листа – гірко геть* [47, с. 377]), *особливо* (*А особливо боляче було довідатися про рукопис якогось Мазепи-Бокаївського...* [48, с. 126]) та *досить* (*Мені досить прикро, бо знав його, Едуарда, як мудрого хлопця* [48, с. 168]).

Омовлення емоцій у приватних листах Василя Стуса відбувається також за допомогою таких присудкових слів: *шкода, сумно, жаль, тужно, жалко, нудно, марудно, занудно, скучно, моторошно, боязко, страшно, соромно, встидно, незручно, байдуже, гидко.*

Найпродуктивнішим засобом для вираження інтенсивності вербалізованих присудковими словами емоцій є прислівник *дуже*. За допомогою цієї лексеми омовлено високий ступінь емоції суму: *Мені дуже шкода і дуже соромно від того, що тут мені куди легше, ніж там Вам...* [47, с. 12]; *Але мені дуже шкода Тебе...* [47, с. 22]; *І дуже шкода, що я залишив Василя без цієї відради...* [47, с. 122]; *Шкода мені Вас, любі мої. Дуже шкода* [47, с. 124]; *...дуже шкода, що його консультації так далекі від мене...* [47, с. 124]; *Але бідкатися не слід, хоч і дуже шкода* [47, с. 141]; *Дуже шкода Влодка, що помер...* [47, с. 142]; *Так само шкода дуже, що заслабла Яремина мама* [47, с. 149]; *І дуже шкода, що тато вже не може до мене заїхати* [47, с. 155]; *Дуже шкода, що слабує Ольга Григорівна* [47, с. 100]; *Дуже шкода, що не знаю нічого за київське життя* [47, с. 221]; *Дуже шкода, що на Новий рік я не пришлю Вам горішків колимських...* [47, с. 281]; *Тату, мені дуже шкода, що Ти слабий...* [47, с. 284]; *Дуже шкода мені, що вкрали таку книжку, мій подарунок Тобі* [47, с. 352]; *Дуже шкода за В.Мисиком (щойно читав некролог)* [47, с. 433]; *Дуже шкода, що Ви того не бачили в залі...* [48, с. 70]; *Мені дуже шкода, що Ви так далеко і я ніяк не можу Вас бодай провідати* [48, с. 71]; *А дуже шкода: я б міг сказати Вам більше...* [48, с. 73]; *Дуже шкода, що Ти геть розслабувалася – аж так капітально* [48, с. 109]; *Дуже шкода* [48, с. 120]; *Дуже шкода мені, що загального захоплення Твоїм «Сковородою» я не поділяю* [48, с. 154]; *Дуже шкода, що я нічим не можу Тобі допомогти, виявляється* [48, с. 159]; *Дуже шкода, звичайно, покидати цю мальовничу місцинку, але – що вдієш?* [48, с. 174]; *Снилася мені кілька разів – і дуже сумно* [47, с. 355]; *Було мені дуже сумно довідатися, що не зміг Вас побачити в Києві* [47, с. 361]; *Прокинувся од такого сну і було дуже сумно* [47, с. 487]; *Скучно стало дуже* [48, с. 18].

Також за допомогою цього прислівника виявляється ступінь вираження емоційного стану нудьги (*Уже три дні як я в халаті, але дуже марудно без книжок* [47, с. 14]) та сорому (*Мені дуже шкода і дуже соромно від того, що тут мені куди легше, ніж там Вам...* [47, с. 12]; *Мені дуже соромно за Тебе, бо я думав, що Ти кращий хлопчик* [47, с. 18]).

Прислівник *трохи* служить у листах Василя Стуса засобом вираження незначної інтенсивності душевного стану нудьги (*Трохи занудно без читива, але занудно і з читивом* [47, с. 86]), страху (*Мені трохи боязко робити буквально durch die schmale Leier* [47, с. 40]) та сорому (*Мені було трохи незручно за свою помилку...* [48, с. 115]).

Найменшу частотність у цьому випадку має прислівник *як*, що вербалізує досить високий рівень вербалізованої емоції суму: *Як шкода, що я Тебе не встиг переконати в цьому* [47, с. 423]; *Трупики лежали в болоті – ой, як мені було сумно!* [47, с. 345].

3.2 Синтаксичні параметри омовлення емоційних станів

Синтаксичний рівень має досить широку базу засобів для вербалізації емоційних станів. Якщо засоби лексичного рівня мають здатність самостійно виражати значення і таким чином омовлювати певну емоцію, то засоби синтаксису, натомість, доповнюють цей процес, посилюють вербалізацію та репрезентують певний загальний стан, а не конкретну емоцію.

Аналіз синтаксичних параметрів вербалізації емоційних станів в епістолярній спадщині Василя Стуса здійснено на базі двох класифікацій: І. Мац, яка вважає поширеними синтаксичними засобами вербалізації окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення, вставні елементи [26, с. 182] та М. Мілової, яка виокремлює повтори, інверсію та короткі конструкції [27, с. 106]. Для мовної репрезентації власних емоцій Василь Стус у своїх приватних листах послуговується такими синтаксичними засобами вербалізації, як окличні речення, вставні елементи, питальні речення, повтори.

Окличні речення мають певне емоційне забарвлення незалежно від змісту. Основна емоція визначається контекстом, саме тому окличні речення можуть позначати навіть протилежні емоції – від радості до гніву. Саме ці речення є найбільш продуктивним засобом для вербалізації емоційності на синтаксичному рівні в епістолярній творчості Василя Стуса. Аналіз показав, що найчастіше окличні речення вживаються поетом на початку та наприкінці листів – привітання та прощання. Цей синтаксичний засіб у поєднанні зі змістом самого речення вербалізує певний емоційний стан Василя Стуса.

Найчастіше окличні речення використовуються митцем у звертаннях до дружини і підсилюють вербалізовані в цих реченнях почуття любові поета до Валентини: *Вальочку, ластівочко!* [47, с. 9]; *Дорога моя Валю!* [47, с. 12; 39]; *Цілуй Дмитрика за мене, а Дмитрик – Тебе – теж за мене, кохана моя!* [47, с. 14]; *Валю, дорога моя!* [47, с. 15]; *Вітаю, ласкавочко моя!* [47, с. 21]; *Дорога Валю!* [47, с. 24; 314]; *День добрий Тобі, Вальочку!* [47, с. 28]; *Лебідко моя тугогорла!* [47, с. 29]; *Вальочку!* [47, с. 30; 53; 90; 105; 213; 226; 248; 260; 266; 275]; *Валю, дорога моя горличко!* [47, с. 33]; *Цілую, ясочко моя!* [47, с. 36]; *Дорогий мій Вальочок!* [47, с. 36]; *Цілую, будь здорова!* [47, с. 52]; *Цілую Тебе, люба моя!* [47, с. 64; 113]; *Дорога моя дружино!* [47, с. 66]; *Бувай, рідна моя!* [47, с. 74]; *Будь, люба моя!* [47, с. 85]; *Вальочку, люба моя!* [47, с. 97; 233]; *Вальочку мій любий!* [47, с. 99]; *Бувай здорова, люба моя школярко!* [47, с. 106]; *Дякую, дякую, дякую, Вальочку!* [47, с. 106]; *Тримайся, люба моя, жалибна моя зозулице!* [47, с. 129]; *Цілую Тебе, голубине моя!* [47, с. 130]; *Бувай здорова, люба моя!* [47, с. 147]; *Чолом, Вальочку!* [47, с. 154; 163; 171; 224; 225; 234; 247]; *Вітаю, Вальочку!* [47, с. 157; 223]; *Цілую, горличко моя!* [47, с. 166]; *Дорога Вальочку!* [47, с. 167; 176; 249; 269; 273; 302; 312; 321; 324; 332; 333; 428]; *Вальочку, люба!* [47, с. 178; 196; 255]; *Добридень, Вальочку!* [47, с. 205; 252]; *Сервус, Вальочку!* [47, с. 211; 215; 217]; *Вальочку, княгине-князівно моя!* [47, с. 214]; *Здоровлю Тебе, далека журавко моя, всім віщунам наперекір — зичу щастя!* [47, с. 224]; *Бувай, Вальочку!* [47, с. 225]; *Люба моя Вальочку!* [47, с. 227]; *Люба моя, Вальочку!*

[47, с. 238]; ...*послухом, Вальочку, послухом!* [47, с. 243]; *Валю, люба!* [47, с. 250]; *Дякую Тобі, Голубине моя!* [47, с. 280]; *Дозволь поцілувати Тебе, тужна моя, славна моя, солодка моя!* [47, с. 280]; *Кохана моя, заждана моя!* [47, с. 281]; *Валю, кохана моя, як я чекав цього Твого листа!* [47, с. 284]; *Дякую, Дмитроматере моя!* [47, с. 284]; *Заздрю сопкам, що по ним походжали Твої ніжки, заждана моя!* [47, с. 284]; *Тримайся, слабосила моя. Тримайся, Еврідіко моя!* [47, с. 284]; *Витиваю слізки з Твоїх щічок (не плач, Валю, люба, зажданочко моя, не плач!).* [47, с. 284]; *Люблю Тебе, славна моя Джіневро!* [47, с. 284]; *Люблю Тебе, вустонько моя!* [47, с. 294]; *Цілую, кохана, заждана моя!* [47, с. 294]; *З Новим роком, люба!* [47, с. 295]; *Дорога моя Вальочку!* [47, с. 303; 462; 476; 488]; *Це Ти, моя Пренепорочна!* [47, с. 309]; *Вальочку, люба, заждана моя!* [47, с. 311]; *Тобто, слабуєш, лебідонько моя біленька!* [47, с. 313]; *Будь, заждана моя!* [47, с. 314]; *До зустрічі, заждана моя!* [47, с. 314]; *Коли є така змога – приїдь, дорога!* [47, с. 319]; *Кохана моя!* [47, с. 319; 320]; *Цілую – побожно – крайку Твоєї сукні, Еврідіко моя!* [47, с. 319]; *Цілую – побожно – крайку Твоєї сукні, Еврідіко!* [47, с. 319]; *Вальочку, кохана моя!* [47, с. 320]; *Інколи бодай – згадуй за мене, журавочко!* [47, с. 320]; *Я Тебе дуже (дуже!) люблю* [47, с. 322]; *Проте – дякую, люба!* [47, с. 330]; *Будь, кохана моя!* [47, с. 378]; *Привіт, любенька!* [47, с. 429]; *Отож, я молюсь на Тебе, рідна моя!* [47, с. 436]; *Цілую, Вальочку!* [47, с. 438]; *Частіше пиши, люба!* [47, с. 438]; *Квітуй у Новому році, люба моя!* [47, с. 481].

Окличні речення також частотно вживаються Василем Стусом для вербалізації почуттів до сина: *Дорогий мій синочку!* [47, с. 12; 52]; *Дмитрику!* [47, с. 18; 167; 265]; *Вітаю, ластовенятчко моє маленьке!* [47, с. 21]; *Синку мій!* [47, с. 39]; *Синочку мій любий!* [47, с. 49]; *Дмитрику мій дорогий!* [47, с. 56]; *Дмитрику любий, шануй же мамочку нашу тонкоголосу!* [47, с. 65]; *Синку мій любий!* [47, с. 66; 209; 462]; *Цілую Тебе, любий мій соловейчику!* [47, с. 68]; *Дорогий мій Дмитрику, соколику мій любий!* [47, с. 87]; *Рости здоровий, любий мій!* [47, с. 88]; *Дмитрику, сину!* [47, с. 107; 170]; *Цілую*

Тебе, соколику! [47, с. 107]; *Дорогий мій сину!* [47, с. 127]; *Синочку, вітаю!* [47, с. 144]; *Рости здоровий, мій дрібненький козаچه!* [47, с. 145]; *Синочку любий!* [47, с. 167]; *Дорогий сину!* [47, с. 175; 250; 271; 287; 305; 326; 345]; *Сину мій любий!* [47, с. 198]; *Синку мій, Дмитрику!* [47, с. 217]; *Вітаю, Дмитрику!* [47, с. 222]; *Дорогий синку!* [47, с. 246; 254; 258; 301]; *Дмитрику, любий!* [47, с. 249]; *Бувай, школярику мій!* [47, с. 265]; *Синку, любий!* [47, с. 273]; *Будь, ты dear boy!* [47, с. 288]; *Синку, вітаю Тебе!* [47, с. 291]; *З Новим роком, синку!* [47, с. 295]; *Обіймаю, синку!* [47, с. 297]; *Скучив я за Тобою, великий мій парубче!* [47, с. 310]; *Ось і вже, курчаточко моє жовтодзьобе!* [47, с. 313]; *Бувай, соколику!* [47, с. 321]; *Прошу – не сердься, любий!* [47, с. 334]; *Синку!* [47, с. 335; 428]; *Дороге моє пташа!* [47, с. 335].

Емоційне забарвлення мають також окличні звертання Василя Стуса в його листах до сина та дружини: *Дорога моя Валю, синочку мій любий!* [47, с. 14]; *Дорогі мої Вальочок і Дмитричку!* [47, с. 27]; *Дорогі мої Валю та Дмитричку!* [47, с. 34]; *Дорогі мої – Валю, Дмитрику, дєдю!* [47, с. 284]; *Дорога Валю, синку!* [47, с. 309]; *Дорога Вальочку, дорогий Дмитрику!* [47, с. 406]; *Дорога Вальочку, дорогий сину!* [47, с. 422; 439]; *Дорогі мої – Вальочку, сину!* [47, с. 424]; *Дорога Вальочку, Дмитре любий!* [47, с. 430]; *Дорога Вальочку, дорогий синку!* [47, с. 452]; *З Новим роком, дорогі мої – Вальочку й Дмитре!* [47, с. 482].

Окличні речення зі звертаннями до найрідніших людей та родичів в епістолярії поета теж мають емоційне забарвлення любові: *Добридень Вам, мамо, тату, Марусю, Тетяночко!* [47, с. 11]; *Добридень Вам, дорогі мої!* [47, с. 13]; *Таточку!* [47, с. 18]; *Дорогі мої!* [47, с. 20; 89; 92; 94; 95; 102; 103; 107; 120; 124; 195; 198; 214; 232; 236; 245; 257; 473]; *Добридень Вам, дорогі мої мамо, тату, Марусю, Тетяночко!* [47, с. 31]; *Дорогі мої тату, мамо, Марусю, Тетяночко!* [47, с. 41]; *Дорогий мій татку!* [47, с. 42]; *Добрий день Вам, Тамарочко, Шуро і Валентине!* [47, с. 43]; *Цілую Вас, любі мої!* [47, с. 56; 205; 286]; *Цілую і – всміхаюся Вам, лиш Ви й мені осміхніться!* [47, с. 64]; *Цілую, любі мої!* [47, с. 96]; *Цілую Вас!* [47, с. 103]; *Чолом, любі мої!*

[47, с. 111]; *Вітаю Вас, любі мої!* [47, с. 130]; *Вітаю Вас, рідні мої!* [47, с. 132; 159]; *Бо я так скучив за Тобою, голубе мій сивий!* [47, с. 132]; *Цілую усіх Вас, любі мої!* [47, с. 135]; *Будь, голубе мій!* [47, с. 140]; *Добридень Вам, рідні мої!* [47, с. 155]; *І тримайтеся, голуби мої!* [47, с. 162]; *Вітаю Вас, дорогі мої!* [47, с. 168]; *Дорогі мої мамо, тату, сестро, Тетяночко!* [47, с. 209]; *Цілую Вас, дорогі мої!* [47, с. 246]; *Вітаю Вас, дорогі мої!* [47, с. 254]; *Дорогі мої, любі!* [47, с. 268]; *Дорогий тату!* [47, с. 274]; *Дорогі батьки, дорога сестро, дорога Тетяночко!* [47, с. 283]; *Дорогі мої – мамо, Марусю, Тетяночко!* [47, с. 303]; *Дорога мамо!* [47, с. 340]; *Добридень, любі мої!* [47, с. 368]; *Зичу Вам найкращого, любі мої!* [47, с. 428]; *Дорога моя мамо!* [47, с. 434]; *Дорога сестро, Таню!* [47, с. 434]; *Дорогі мої – мамо, Марусю, Таню!* [47, с. 444]; *Обіймаю щиро, многая літа Тобі!* [47, с. 448]; *Дорога моя мамочко!* [47, с. 457]; *Дорогі мої – мамо, сестро, Таню!* [47, с. 465]; *Дорогі мої – мамочко, Марусю, Таню!* [47, с. 485]; *Бідна моя геніяльна мамочка!* [47, с. 486]; *Дорогі мої синку, Оксано!* [47, с. 488].

Емоційно насичені в приватних листах Василя Стуса також окличні звертання до друзів та найближчих знайомих: *Михасю!* [47, с. 18]; *Рідний!* [48, с. 41]; *Богданцю-друже!* [48, с. 43]; *Дорога Зінаїдо Борисівно!* [48, с. 46]; *Славку, привіт!* [48, с. 51]; *Люба пані Віро!* [48, с. 76]; *Дорога Михасю!* [48, с. 77; 88; 89; 124; 137]; *Ergo bibatus, дорогий мій добровусий!* [48, с. 79]; *Дорога Світлано!* [48, с. 79; 138]; *Цілую Тебе, Михасю!* [48, с. 81]; *Дорога Рито!* [48, с. 81; 109; 165]; *Дорога Віро!* [48, с. 82]; *І щастя Вам, дорога сестро!* [48, с. 85]; *Дорога Льолю!* [48, с. 88; 90; 140]; *Дорога Михайлино, Тетяночко!* [48, с. 89]; *Добровусе моє сонечко, сервус новорічний Тобі!* [48, с. 91]; *Дорогий брате!* [48, с. 92]; *Дорога сестро!* [48, с. 97]; *Дорога пані Галю!* [48, с. 104]; *Дорогі Ганно, Вікторе!* [48, с. 106]; *Дорогі Довгані!* [48, с. 107]; *Дорогі Світлано, Юрку!* [48, с. 124]; *Дорогі Льолю, Надіє, Павле!* [48, с. 124]; *Дорогі Рито, Борисе!* [48, с. 124]; *Дорогі Надіє, Льолю, Павле!* [48, с. 129]; *Дорога Михасю, далека, змовкла, рідна Михасе!* [48, с. 135]; *Озовися, Михасю!* [48, с. 136]; *Дорогий брате Євгене!* [48, с. 137]; *Цілую Тебе, сестро!*

[48, с. 137]; *Дорога Михайлино!* [48, с. 138]; *Тримайтеся, дорогі Бадзі!* [48, с. 138]; *Моя люба, моя дорога сестро!* [48, с. 139]; *Дорога Льолю, дорога Надійко!* [48, с. 139]; *Шановна Христинко!* [48, с. 142]; *Дорога сестро, засипала мене телеграмами!* [48, с. 147]; *Дорога Христинко!* [48, с. 151]; *Бувайте здорові, люба Христинко!* [48, с. 151]; *Дорога Ірено!* [48, с. 151]; *Дорогий Ігоре!* [48, с. 151; 153]; *Царюй, царівно!* [48, с. 155]; *Моя дорога сестро!* [48, с. 155]; *Моя дорога, моя люба, моя далека сестро!* [48, с. 158]; *Дорога Ірено, дорогий Ігоре!* [48, с. 161]; *Моя люба Христю!* [48, с. 161]; *Дорогий Зиновію, вітаю Тебе з Великоднем. Христос воскрес!* [48, с. 162]; *Моя найщедріша сестро!* [48, с. 163]; *Дорогий Славку-Семене!* [48, с. 169]; *Моя дорога Христю!* [48, с. 173]; *Дорогі Олено, Зенку, Тарасе!* [48, с. 179].

В епістолярній спадщині Василя Стуса окличні речення вживаються не лише як звертання. Окличні речення також є засобом підсилення вербалізованих у реченні емоції. До того ж ці емоції можуть мати протилежну якість. Наприклад, у своїх приватних листах знаком оклику поет часто підсилює емоцію радості: *Коли б Ти тільки знав, яка мені радість з Твоїх слів і квітів, які мама пересилає до мене!* [47, с. 52]; *О, як би я хотів радіти з того, що Ти вже стаєш справжнім більшечком хлопчиком!* [47, с. 53]; *Дуже мене втішила карточка – що й ну!* [47, с. 80]; *І так мені добре при тому нічному телевізорі, що й ну!* [47, с. 92]; *Вальочку, всі рукописи повернули – цілі!* [47, с. 244]; *То мені радість – роздивлятися Вас ізблизька!* [47, с. 482]; *То вже Ти вмієш писати листи — аж дух забиває, читаючи!* [47, с. 485]; *Як приємно навіть писати старим друзям!* [48, с. 16]; *Буду радий, коли ти відповіси тим же!* [48, с. 28]; *Оцим і тішуся, Олеже!* [48, с. 134]. У той же час знак оклику підсилює емоційність речень, у яких омовлено емоцію суму: *Сповнений чеканням чогось (вічні начування!)...* [47, с. 105]; *Я скучив за Тобою. Ску-у-чив!* [47, с. 259]; *Трупика лежали в болоті – ой, як мені було сумно! Тоді я не хотів жити так було гірко й скрушно – за кролями!* [47, с. 345]; *Було сумно – і в сні, і цілий день: сумний символ!* [47,

с. 402]; *Не вельми приємно оббивати високі пороги!* [48, с. 25]; *...скучив за ними!* [48, с. 92].

Окличні речення в епістолярній спадщині Василя Стуса підсилюють також емоції інтересу (*От на чому мені кортить знатися!* [47, с. 78]), симпатії (*Читаючи вірші Буніна (як вони мені подобаються!)*... [47, с. 69]; *Ти звичайно, мені завше подобаєшся (мало сказати!).* [47, с. 311]; *Пишу оце до Тебе, а водночас слухаю “Реквієм” Моцарта – дуже люблю його!* [47, с. 349]; *О Іван – то моя любов найбільша!* [48, с. 131]; *Ірино, дякую за вірші, за згадки про Паруйра й цитації – все мені дуже дороге, бо я люблю цього парубка – як брата і як (трохи!) сина.* [48, с. 149]; *Ігоре, захоплений багатьма Твоїми віршами!* [48, с. 161]; *Захоплений мудрою Твою дружиною, моєю коханою сестрою!* [48, с. 161]), сорому (*...відмовився од пересилання грошей – незручно мені!* [47, с. 248]), відрази (*Їй-богу, українська поезія стала будинком розпусти – фе!* [47, с. 270]), любові (*Пиши до моєї мамочки!* [47, с. 319]; *Шукаю Твої слідочки!* [47, с. 319]; *Чи знайшла, чи вислала сестрі Христі (мій добрий янгол-оберіжник!)* [47, с. 344]).

Серед синтаксичних засобів вербалізації емоцій продуктивними також є вставні конструкції, зокрема в епістолярній спадщині Василя Стуса це вставні слова. Для омовлення емоцій зазвичай використовується група вставних слів, які виражають почуття мовця. Аналіз показав, що у своїх приватних листах Василь Стус послуговується такими вставними словами на позначення емоцій: *на щастя, чого доброго, на жаль*.

Найпродуктивнішим вставним елементом, який омовлює емоцію суму, є вставне слово *на жаль*, частотність вживання якого засвідчена численними прикладами: *На жаль, майже все то – по домислах і здогадах* [47, с. 15]; *На жаль, він уже пустився у відчипні комедійні сценарійки на сміх людям* [47, с. 78]; *На жаль, покищо умови для творчої праці тут не гірші за київські* [47, с. 91]; *На жаль, на жаль, на жаль...* [47, с. 91]; *...а більше, на жаль, не цікавий ні з чого* [47, с. 92]; *Отож, займатися Рільке я можу, на жаль, лише в цьому неможливому шарварку* [47, с. 98]; *Здається, децю (на жаль, дуже*

мало) поліпив другий катрен... [47, с. 101]; На жаль, всі висилання Рільке недавні (писала Шура) ще перевіряють... [47, с. 104]; Я був післав Богданці вітання новорічне, але, на жаль, вона його не дістала [47, с. 127]; На превеликий жаль, Валиної бандеролі з ліками я не одержав [47, с. 132]; На превеликий жаль, Валя досі не збереться переслати останні 10 сонетів Рільке... [47, с. 132]; На жаль, фон був звичний для моїх умов, і тому стало більше скрушно, ніж радісно [47, с. 133]; На жаль, довше Ти, Марусю, не пишеш... [47, с. 140]; На жаль, мушу тільки повторювати своє давнє: роби як знаєш. [47, с. 145]; ...на жаль, паркера я загубив... [47, с. 145-146]; Валю, повідом батьків: листом я їх у цьому місяці, на жаль, не потішу [47, с. 154]; Я вже, на жаль, геть чисто забув і роман Ільченка, і вірш в ньому М. Т. Рильського... [47, с. 160]; У мене, на жаль, немає жодної цікавої відкритки... [47, с. 162]; ...бо чую, що, на превеликий жаль, на цій розлуці безкрайї виникає невидима для ока смуга непорозуміння [47, с. 163]; На жаль, і тоді, коли маю листи від своїх адресатів, і тоді, коли пишу [47, с. 163]; ...але, на жаль, здається, немає адреси... [47, с. 174]; Прийти до мене, на жаль, не можна... [47, с. 175]; На жаль, листовних зауважень на переклади було небагато... [47, с. 178]; На жаль, я ніколи не дбав про цей бік справи – технічний, ремесло [47, с. 187]; На жаль, я не знаю «Танцю смерті» Стріндберга... [47, с. 197]; Ремесло – слово, яке, на жаль, щоразу викликає упередження... [47, с. 197]; Прозаїків Японії я, на жаль, мало знаю... [47, с. 203]; На жаль, умови для роботи маю тут значно гірші, ніж у Мордовії чи Києві [47, с. 210]; На жаль, поки ці заняття не запалюють... [47, с. 224]; Трохи написалося віршів, але, на жаль, подати їх Тобі в дарунок не можу... [47, с. 228]; На жаль, такої нагоди ще довго не матиму [47, с. 228]; Може, перешлю йому трохи грошей – іншої подарункової форми, на жаль, не маю [47, с. 244]; На жаль, воно нездійсненне... [47, с. 248]; ...на жаль, аж ізвідти вже... [47, с. 253]; ...на жаль, нічого іншого поки не маю... [47, с. 259]; На жаль, я слав рекомендованим, а не цінним... [47, с. 266]; На жаль, я не одержав ні рукопису, ні відповіді [47, с. 287]; Хоч Ти, напевне, вся в побуті,

на жаль [47, с. 322]; Лист, на жаль, малоцікавий [47, с. 354]; Бо я за весь час дуже хотів бути задоволеним Тобою, але, на жаль, не дочекався такого [47, с. 359]; Деякі вірші, рядки — блискучі, деякі слабші, на жаль [47, с. 362]; Атмосфера надто безвірна, на жаль [47, с. 379]; ...шостого, на жаль, не дістав, сьомий уже маю... [47, с. 386]; На жаль, не можу «промацати» подальшого листування поетового... [47, с. 399]; А от офтальмолога не було, на жаль [47, с. 404]; Із прози — особливо цікавої — читати нічого, на жаль [47, с. 405]; Але про це, на жаль, нам мало що відомо... [47, с. 408]; А мислити починаємо пізніше, на жаль [47, с. 409]; ...але того видання я не замовив, на жаль... [47, с. 410]; Вона сама, на жаль, мені не відписала [47, с. 420]; На жаль, опису я не бачив... [47, с. 424]; Годилося б написати і в Київ, але, на жаль, тільки один лист [47, с. 434]; Монографія не дуже цікава, на жаль [47, с. 435]; ...на жаль, жодної збірки його тут не маю, хоч і замовляв... [47, с. 451]; А так — тільки мрію про це на самоті своїй, яка, на жаль, скоро закінчиться [47, с. 456]; Не читав сам, на жаль... [47, с. 462]; Дуже мила, дуже приємна, дуже дорога, але — казочка, на жаль [47, с. 464]; ...але Ваш стандарт обачності цього, на жаль, не передбачає... [47, с. 472]; Мені, на жаль, невідомо, чи хто займався цим чи ні [47, с. 474]; Те, що вона сьогодні значною мірою стала явищем духовної немічі, в мене не викликає (на жаль!) сумніву [47, с. 475]; Ці втікачі життя виїждять на найлюднішу (на жаль!) трасу... [47, с. 477]; Таке покульгування, на жаль, поки нечасте [48, с. 50]; Що ж до Романової фрази, то це — в його стилі. На жаль [48, с. 58]; Ось і все, на жаль, що я можу Вам написати про великого грішника [48, с. 58]; А змінити їх, на жаль, не можу [48, с. 67]; Видали її, на жаль, невеликим тиражем, то тут і дістати її майже неможливо [48, с. 71]; Вони, на жаль, обов'язковіші за листи, і нічого з тим не вдієш [48, с. 85]; На превеликий жаль, усі мої попередні листи до Вас... [48, с. 97]; Я його дуже сподобав — коли він був у формі, хоч то бувало не часто, на жаль [48, с. 128]; ...яка змусила-таки Івана до писання віршів, які він, на жаль, покинув бувдесь на припочатку 60-х рр. [48, с. 129]; На жаль, я або не читав її, або не

пам'ятаю... [48, с. 129]; На жаль превеликий, я не захоплений його Сквородою, як Іван... [48, с. 131]; На жаль, я не зовсім певний... [48, с. 142]; ...у мене теж є вірші для Тебе, але їх я не вишлю, на жаль [48, с. 143]; На жаль, не чув цього поета (Пассара) і не знаю, як Тобі працюється коло його віршів [48, с. 157]; Я не знаю Сусленського, на жаль [48, с. 171-172]; На жаль, до друзів заїхати не зможу... [48, с. 175]; На жаль, не зміг заїхати до друзів засланих [48, с. 176]; А ці дрібки хатніх радощів протипоказані мені, на жаль [48, с. 181].

Значно меншою частотністю характеризується вставне слово на позначення емоційного стану страху – чого доброго: Ще, чого доброго, стане колись таким же, як тато, мордвином! [47, с. 80]; Думаю, коли б мені прочитати цю п'єсу разів 10-20, вдумливо, з олівцем, з перервами, тупцяннями по цій самоті моїй – то, чого доброго, я пройшов би певний вишкіл, аби й самому що такого утяти – драматичного. [47, с. 197]; Думав, у тебе там маса клопотів – чого доброго? – а чи не забрили тобі лоба? [48, с. 8]

Найменшу продуктивність в епістолярній творчості Василя Стуса має вставне слово на щастя, яке омовлює душевний стан радості: Стріляти я стріляв, не влучив – на щастя, я тут не був оригінальним... [48, с. 23]; Ще, чого доброго, стане колись таким же, як тато, мордвином! [47, с. 80];

Важливим синтаксичним засобом для омовлення емоційних станів в епістолярній творчості Василя Стуса є також питальні речення, які актуалізують емоції інтересу, сумніву, вагання. Найчисленнішими в листах поета є питальні речення, у яких вербалізовано душевний стан інтересу: Що там із Тобою, дорогий мій? [47, с. 18]; Як Ти ся маєш, голубко? [47, с. 44]; Напиши мені, люба, як Ти ся маєш? [47, с. 45]; За всіма Вами я скучив, а кого з Вас побачу сього року? [47, с. 130]; Гаразд, слава моя? [47, с. 166]; Мамочко, як Твоє здоров'ячко? [47, с. 195]; Як там ведеться Тетянці, як Маруся? [47, с. 268]; Цікавий знати, де Ти будеш на свій день народження? [47, с. 314]; Чому од мамочки нема листів? [47, с. 328]; Як Твоє здоров'я,

Вальочку? [47, с. 380]; *А цікаво, Дмитрику, як Тобі англійська мова тепер?* [47, с. 408]; *Цікаво, чи бачили Ви вже цей фільм?* [47, с. 421]; *Як там Ти, мамо моя дорога?* [47, с. 444]; *Як же Ви там, любі мої, дорогі мої?* [47, с. 486]; *Цікаво, Ви не відчували, що я був повен думами про Вас?* [47, с. 430].

Також у своєму епістолярії у формі питальних реченнях митець омовлює емоцію сумніву: *...мені то було приємно читати, але чи не перебільшує він?* [47, с. 134]; *Ти чуєш мене, синку?* [47, с. 254]; *За що, Вальочку?* [47, с. 292]; *А от Шекспір – чи не тяжкий він Тобі?* [47, с. 325]; *І – так само сумно: хіба я не на Україні?* [47, с. 348]; *А тепер роздумовую: чи не рано заохолодився?* [47, с. 358]; *Ну, от, кохана: чи маю я право вітати Тебе з нашим родинним ювілеєм?* [47, с. 410]; *Чи не забули Ви досі, що я Вас люблю?* [48, с. 76].

У питальних реченнях знаходить своє мовне вираження також емоційний стан вагання: *Голова йде обертом, а що вдієш?* [47, с. 233]; *І що вдієш, Вальочку?* [47, с. 235]; *Шкода, але що вдієш?* [47, с. 239]; *Дуже шкода, звичайно, покидати цю мальовничу місцинку, але – що вдієш?* [48, с. 174].

Ще одним синтаксичним засобом вербалізації емоцій в епістолярній творчості Василя Стуса є повтори. Переважно в листах поета повтори підсилюють уже омовлені певними лексемами емоції. Наприклад, емоцію суму, яка вербалізована лексемами *сприкрювати* (*А ця вимушена бездіяльність сприкрює це перебування – й істотно сприкрює* [47, с. 211]) та *скувати* (*Я скучив за Тобою. Ску-у-чив!* [47, с. 259]). Також повтором посилено емоцію суму, яка омовлена вставним словом *на жаль*: *На жаль, на жаль, на жаль...* [47, с. 91]. Душевний стан співчуття та підтримки вербалізовано за допомогою повтору слова *тримайся*: *Тримайся, слабосила моя. Тримайся, Еввідіко моя!* [47, с. 284]. Підсилено за допомогою повтору лексеми *дуже* також почуття любові до дружини Валентини: *Я Тебе дуже (дуже!) люблю* [47, с. 322].

Та найчастотнішими є повтори лексеми *цілувати*, яка також вербалізує почуття любові: *Цілую* [47, с. 177]; *Цілую ще раз, Вальочку* [47, с. 177] (п'ять

разів); *Цілую. Цілую* [47, с. 194]; *Цілую, люба* [47, с. 198] (тричі); *Цілую Тебе. Цілую Тебе. Цілуючи, люблячи. Люблячи, цілую* [47, с. 215]; *Цілую Тебе* [47, с. 244] (двічі); *Цілую. Цілую. Цілую* [47, с. 249]; *Цілую* [47, с. 256] (двічі); *Цілую. Цілую. Цілую* [47, с. 284] (тричі); *Цілую. Цілую. Цілую* [47, с. 293]; *Цілую Вас, дякуючи. Дякуючи, цілую* [48, с. 81].

Отже, підсумовуючи третій розділ, констатуємо, що морфолого-синтаксичні засоби вербалізації емоційних станів в епістолярній спадщині Василя Стуса є численними та різноманітними. Поет виявляє власні емоції, послуговуючись словами різної частиномовної належності – іменниками, прикметниками, дієсловами та особливими формами цієї частини мови, прислівниками й присудковими словами. Найпродуктивнішими щодо омовлення емоційних станів постають дієслова – 337 одиниць, серед яких найуживанішими є лексеми *любити, скувати та сподіватися* (див. Дод. Г). Досить активними виразниками емоційних станів в епістолярії митця є присудкові слова (144 одиниці) та прислівники (139 одиниць). Серед присудкових слів продуктивна лексема *шкода* (див. Дод. Д), а серед прислівників – *тяжко, цікаво й приємно* (див. Дод. Е). Найменш уживаними виразниками емоцій є прикметники (77 одиниць) та іменники (72 одиниці). Типовим прикметниковим виразником емоцій постає лексема *радий* (див. Дод. Ж), іменниковим – *радість* (див. Дод. К). З-поміж засобів, які посилюють вербалізовані емоції, найбільшу продуктивність демонструють прислівники (див. Дод. Л).

Серед синтаксичних засобів утілення емоційних станів найвищий рівень уживаності мають окличні речення – 320 одиниць, натомість вставних конструкцій зафіксовано 84 одиниці, а питальних речень та повторів – 27 та 26 одиниць відповідно (див. Дод. М).

ВИСНОВКИ

У магістерській (кваліфікаційній) роботі вербалізацію (омовлення) емоційних станів потрактовано як вираження емоцій людини на різних мовних рівнях. Важливим аспектом витлумачення процесу вербалізації емоцій постає розмежування понять «емоційність», «емотивність», «експресивність». Емоційність – психологічна категорія, що репрезентує емоційні стани людини. Емотивність витлумачуємо як мовознавчу категорію, що охоплює мовні засоби вираження емоційних станів. Експресивність – категорія комунікативно-прагматичного плану, що характеризує здатність тексту впливати на адресата через емоції.

Вербалізація емоційних станів відбувається на різних мовних рівнях. У роботі розглянуто найрепрезентативніші в цьому плані лексичний, морфологічний та синтаксичний рівні омовлення емоцій в епістолярії Василя Стуса.

Аналізуючи емоційні стани письменника, за основу взято класифікацію емоцій К. Ізарда, яку доповнено з опертям на класифікації інших дослідників. Виділено такі позитивні емоції: *любов, щастя, радість, задоволення, насолоду, симпатію, інтерес, повагу, надію, гордість, стійкість, спокій, здивування, захоплення, розчулення*. До негативних емоцій віднесено *сум, нудьгу, страждання, хвилювання, розгубленість, злість, антипатію, страх, провину, сором, розчарування, байдужість, сумнів, образу, відразу*. Зважаючи на семантико-прагматичні особливості вербалізації емоцій *терпіння та заздрості* в епістолярії Василя Стуса, у роботі їх потрактовано як перехідні між негативними та позитивними.

Найчастіше емоції омовлюються на лексичному рівні. В епістолярії Василя Стуса лексичними засобами вербалізації емоційних станів постають лексеми з прямим та переносним значенням, фразеологізми, оксиморони та авторські метафори. Розмежовано безпосередній, опосередкований та метафоричний способи вияву емоцій.

Безпосередній спосіб вербалізації емоційних станів ґрунтується на використанні лексики, що своїм прямим значенням виражає емоції. Досліджено, що в епістолярії митця в такий спосіб виражаються як позитивні, так і негативні емоції. Спираючись на кількісні підрахунки, зроблено висновок, що в емоційному стані Василя Стуса превалювали сум (284 одиниці) і радість (155 одиниць). Середній рівень вияву мали емоції любові (45 одиниць), інтересу (37 одиниць), хвилювання (37 одиниць), симпатії (31 одиниць), надії (30 одиниць), страху (27 одиниць). Дещо рідше виражалися здивування (19 одиниць), злість (16 одиниць), нудьга (14 одиниць), сором (13 одиниць), заздрість (13 одиниць). Низький рівень мовної репрезентації мають емоційні стани антипатії (8 одиниць), щастя (7 одиниць), спокою (7 одиниць), страждання (7 одиниць), розчарування (7 одиниць), провини (7 одиниць), захоплення (7 одиниць), задоволення (6 одиниць), гордості (5 одиниць), терпіння (4 одиниці), байдужості (4 одиниці) та насолоди (4 одиниці). Одиничні виявлено емоції розчулення (2 одиниці), сумніву (2 одиниці), образи (1 одиниця), відрази (1 одиниця). Така розмаїтість емоційних станів Василя Стуса у листуванні та великий обсяг лексики, що вербалізує окреслені стани, засвідчує як розвинений емоційний інтелект митця, так і його багатий лексикон.

Аналіз лексичних засобів вербалізації емоційних станів через опосередкований спосіб, тобто через використання слів, що позначають явища, процеси, події, пов'язані із виявом певних емоцій (*поцілунки, обійми* тощо) довів, що для жанру приватних листів такий спосіб вербалізації не надто характерний. Нами зафіксовано омовлення лише трьох емоцій – любові, поваги та суму. Найчастіше опосередковано втілюється емоція любові (240 одиниць), що здійснюється через лексеми *цілувати, цьомати* та *обіймати*. Значно рідше спостерігаємо вербалізацію емоційних станів поваги (11 одиниць) та суму (10 одиниць).

Метафоричний спосіб вербалізації емоцій майже нехарактерний для епістолярію Василя Стуса. Нами зафіксовано лише нечисленні вияви емоцій

суму (15 одиниць), страждання (14 одиниць), хвилювання (12 одиниць), радості (11 одиниць), стійкості (5 одиниць), антипатії (4 одиниці), злості (3 одиниці), симпатії (3 одиниці), розгубленості (1 одиниця).

Двоє психоемоційне потрактування в епістолярії Василя Стуса мають душевні стани, виражені через оксиморони, адже вони є почуттями радості та суму, які митець відчував водночас.

Аналіз вербалізації емоцій на морфологічному рівні передбачав дослідження частиномовної належності слів-виразників певних емоцій. У дослідженому матеріалі потенціал частин мови щодо вияву емоцій такий: дієслова – 337 одиниці, присудкові слова – 144 одиниці, прислівники – 139 одиниць, прикметники – 77 одиниць, іменники – 72 одиниці. Репрезентацію міри або якості вияву емоцій найчастіше спостерігаємо через використання митцем прислівників – 170 одиниць. Рідше – через уживання форм ступенів порівняння прислівників (18 одиниць), підсилювальних часток (13 одиниць), прикметників (10 одиниць). Маргінальними в цьому відношенні постають форми ступенів порівняння прикметників (2 одиниці).

З-поміж синтаксичних засобів омовлення емоцій в епістолярії Василя Стуса зафіксовано окличні та питальні речення, вставні слова й повтори. Щодо вираження емоцій різного плану (і позитивних, і негативних) абсолютно домінують окличні речення – 320 одиниць. Середній рівень вияву мають вставні слова – 84 одиниці, особливо ті лексеми, які вказують на емоції мовця. Найнижчий потенціал щодо вербалізації емоцій мають питальні речення (27 одиниць) та повтори (26 одиниць).

Узагальнюючи аналіз вербалізації емоційних станів в епістолярії Василя Стуса, зазначимо, що листування митця має високий рівень емоційної насиченості, що виявляється через широку палітру його позитивних та негативних емоційних станів. А різноманітність засобів безпосереднього, опосередкованого та метафоричного способів вербалізації власних емоцій, засвідчує високий рівень освіченості поета, його багатий активний словник та високорозвинені розумовий і емоційний інтелект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ekman P. Basic emotions. Handbook of cognition and emotion. T. Dalglish, M. Power (eds.) Sussex, 1999. 866 p.
2. Izard E. C. The Psychology of Emotions, Springer Science & Business Media, 1991. 452 p.
3. Oatley K. Best Laid Schemes: The psychology of emotions. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 544 p.
4. Plutchik R. The emotions: Facts, theories and a new model. New York: Random House, 1962. 204 p.
5. Апресян В. Ю. Речевые стратегии выражения эмоций в русском языке. *Русский язык в научном освещении*. 2010. № 2. С. 26–57.
6. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск: Издательство Уральского университета, 1989. 184 с.
7. Баженова И. С. Обозначения эмоций в художественном тексте (прагматический аспект): автореф. дис. ... док. филол. наук: 10.02.19. Москва, 2004. 48 с.
8. Богдан С. К. Епістолярні діалоги Василя Стуса як цілісна мовноповедінкова система. *Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай: збірник наукових праць*. Острог, 2010. С. 48–95.
9. Богдан С. К. Моделювання образу коханої за листами Василя Стуса. *Науковий вісник Волинського університету ім. Лесі Українки*. 2004. № 6. С. 73–79.
10. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ., отв. ред. М. А. Кронгауз. Москва: «Русские словари», 1996. 416 с.
11. Глушковецька Н.А. Епістолярій Василя Стуса як синтез поетичної, літературно-критичної та перекладацької творчості: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Черкаси, 2014. 20 с.
12. Гончарук М. М. До проблеми поняття «емоція» у лінгвістиці. С. 30–39. URL: <https://cutt.ly/aWukOzU>

13. Дудик П. С. Стилїстика української мови. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с. (Альма-матер)
14. Загоруйко Н. А. Листи Василя Стуса як феномен епістолярної творчості. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія «Філологічна»*. 2011. Вип. 21. С. 185-196.
15. Ильин Е. П. Эмоции и чувства: учебное пособие. СПб: Питер, 2001. 752 с: ил. (Серия «Мастера психологии»)
16. Коляденко О. О. Концептуалізація емоцій страху (за матеріалами асоціативного експерименту). *Наукові праці Кам'янець-Подільського у-ту ім. І. Огієнка: Філологічні науки*. Вип. 28. 2011. С. 190-195.
17. Кость І. Я. Механізми вербалізації емоційного стану людини в українському прозовому тексті. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2011. № 4. Т. 24 (63). Ч. 2. С. 279–283.
18. Кравцова О. В. Репрезентативні вияви та засоби реалізації інтенції переповідності в епістолярному дискурсі Василя Стуса. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. Вип. 73. С. 22-25.
19. Кузенко Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2000. Т. 18. С. 76-83.
20. Кульбацька М. В. Вербалізація емоцій на лексичному мовному рівні. *Теоретические и практические научные инновации: матер. междунар. научн.-практ. конф. Краков, 2013*. С. 72–75.
21. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с. (Nota bene)
22. Лук А. Н. Эмоции и личность. Москва: Знание, 1982. 176 с.
23. Мазоха Г. С. Епістолярій В. Стуса як складова вияву індивідуальності поета. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. № 21–22. С. 112–122.
24. Малиненко О. Є. Особливості лінгвістичної категоризації емоцій. *Нова філологія*. № 62. 2014. С. 186-192.

25. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск: ТетраСистемс, 2004. 256 с.
26. Мац І. І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2003. № 11. С. 181–183.
27. Мілова М. М. «Експресивність» та «емотивність» у мові та мовленні. Рівні передачі моцій у художньому англомовному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 9. С. 104–107.
28. Павлик Н. В. Художність як один із параметрів Василя Стуса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 38. Т. 3. С. 146–149.
29. Петренко Є. М. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 37. Т. 4. С. 81–84.
30. Позднякова Н. О. Лінгвостилістичні та композиційні засоби передачі емоційного стану людини в художньому тексті (на матеріалі англійської прози XIX століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 1997. 26 с.
31. Пуніна О. В. Психотип Василя Стуса: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2016. Вип. 24. С. 25–42.
32. Пуніна О. В. Характер Василя Стуса як основа психотипу письменника. *Слово і Час*. 2019. № 10. С. 3–13.
33. Романова Н. В. Психолінгвістичні методи дослідження емотивної лексики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2012. Вип. 29. С. 176–179.
34. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб: Издательство «Питер», 2000. 712 с.: ил.

35. Сем'янків Н. В. Психолінгвістичні аспекти вербалізації емоцій в емотивному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Вип. 2 (80). 2015. С. 279-284.

36. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1970. Т. 1. 799 с.

37. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1971. Т. 2. 550 с.

38. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1972. Т. 3. 744 с.

39. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с.

40. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1974. Т. 5. 840 с.

41. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1975. Т. 6. 832 с.

42. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1977. Т. 8. 927 с.

43. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1978. Т. 9. 916 с.

44. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1979. Т. 10. 658 с.

45. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: Білодід І. К. та ін. Київ: Наук. думка, 1980. Т. 11. 700 с.

46. Стратулат Н.В., Яслик В.І. Експресивний синтаксис епістолярію Василя Стуса. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. С. 34-38.

47. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. Т. 6 (дод), кн. 1: Листи до рідних / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська. Львів: Просвіта, 1997. 495 с.

48. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. Т. 6 (дод), кн. 2: Листи до друзів та знайомих / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська. Львів: Просвіта, 1997. 261 с.: іл.

49. Стус В. С. Листи до сина / упоряд., передм., коментарі Стуса Д. Харків: Вид-во «Ранок», 2021. 280 с.

50. Тимофеев К. А., Бабкин А. М. Рецензия на книгу Е. М. Галкина-Федорук Современный русский язык. Лексика: курс лекций. М. 1955. *Вопросы языкознания*. 1955. № 2. С. 125–133.

51. Трунов Д. Г. Уровни вербализации эмоционального опыта. *Вестник Пермского университета*. 2013. Вып. 1 (13). С. 102–107.

52. Харкевич Г. І. Лексична репрезентація поняття тривоги в англійській і польській мовах. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*: зб. наук. пр. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. Т. 10. С. 15-18.

53. Цинтар Н. В. Вербалізація емоційних процесів в англійських прозових творах ХХІ століття. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 4. Т. 2. С. 17-21.

54. Чернова А. А. Лексичні засоби вираження емоційних концептів у сучасному іспанському художньому дискурсі. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2014. Вип. 33. С. 241-251.

55. Шаховский В. И. Что такое лингвистика эмоций? *Русистика*. 2008. Вып. 8. С. 4–7.

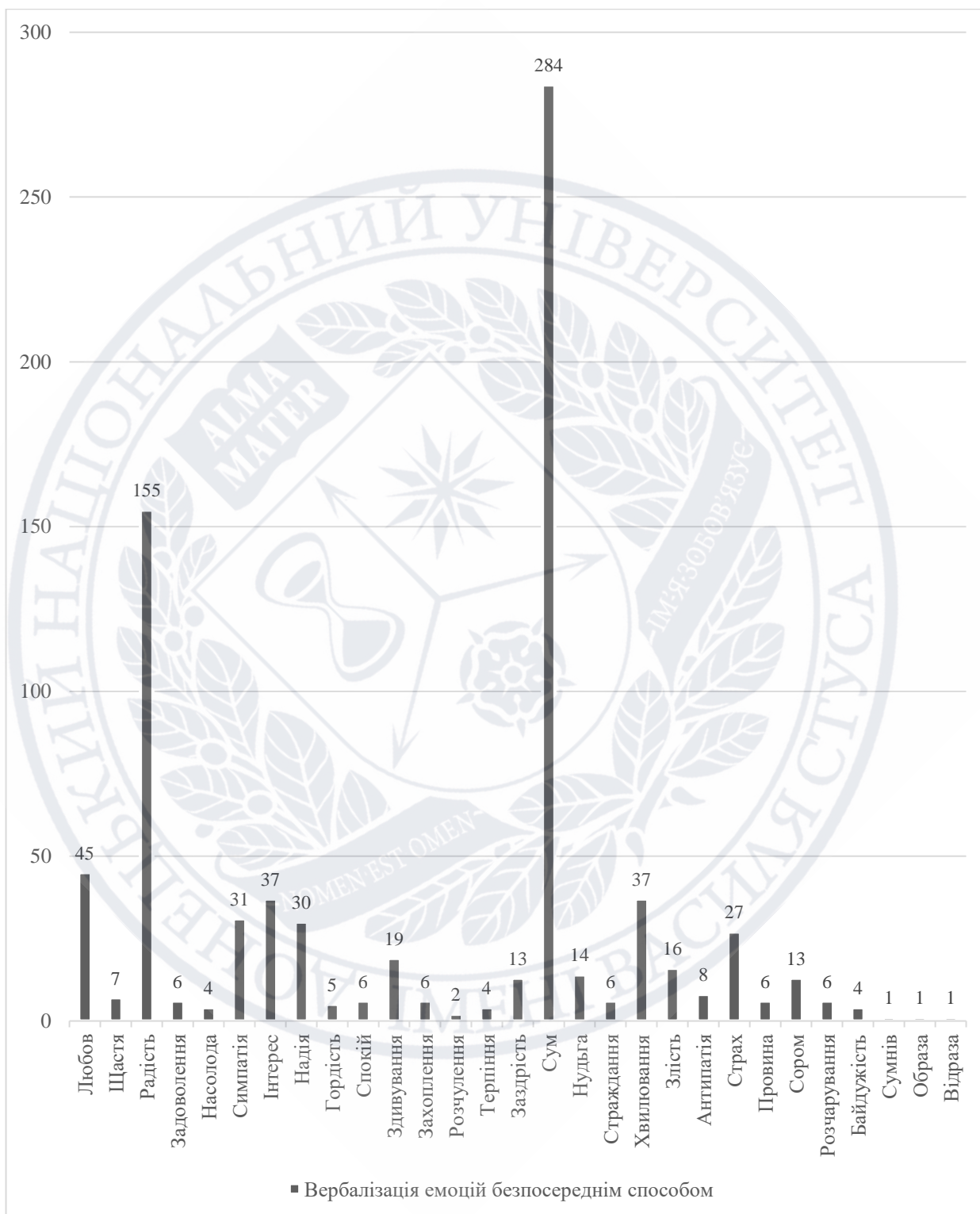
56. Шаховський В. І. Обоснование лингвистической теории эмоций. *Вопросы психолингвистики*. 2019. № 1 (39). С. 22-37.

57. Шаховський В. І. Эмоции как объект исследования в лингвистике. *Вопросы психолингвистики*. 2009. № 9. С. 29–42.

ДОДАТКИ

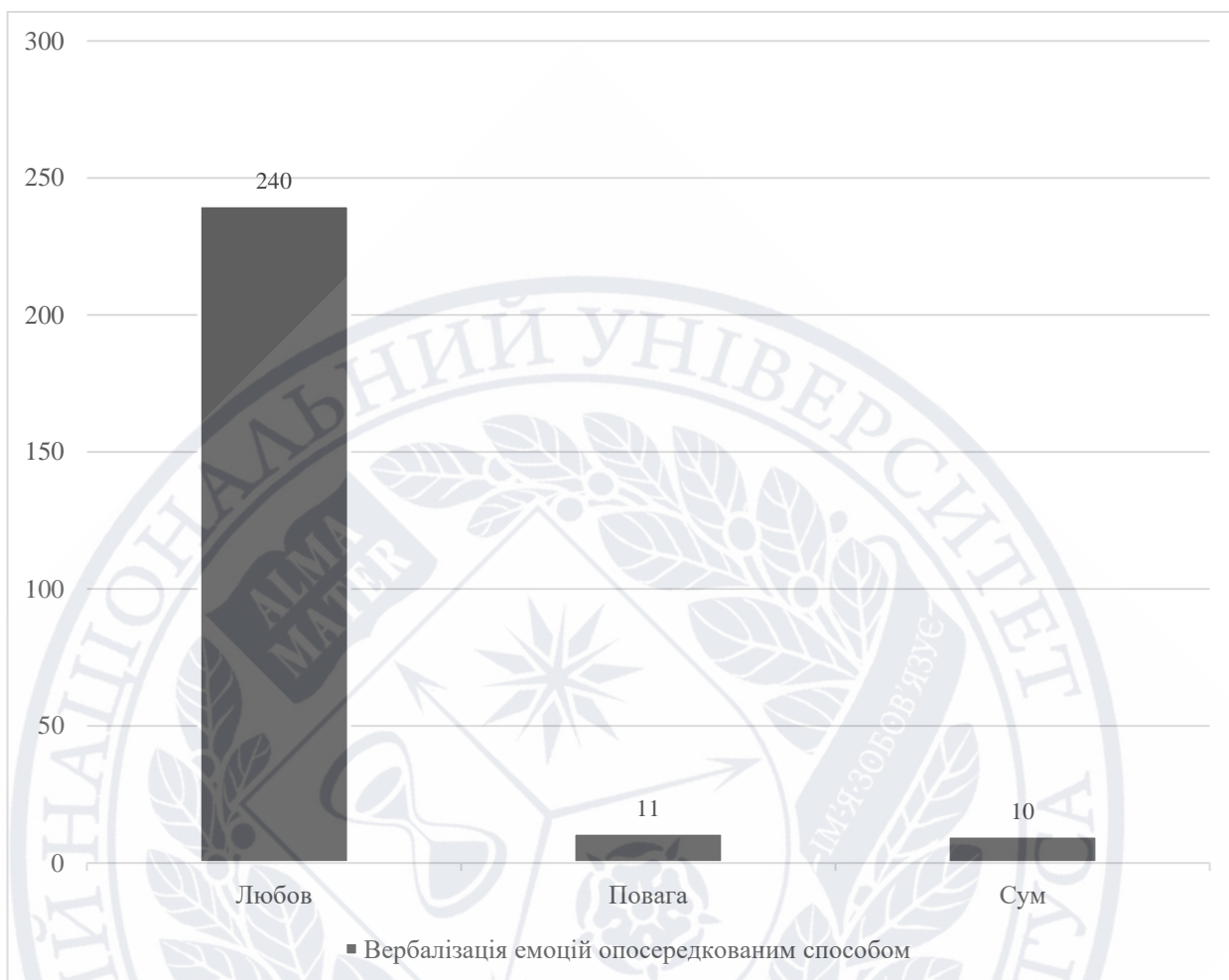
ДОДАТОК А

Вербалізація емоцій безпосереднім способом

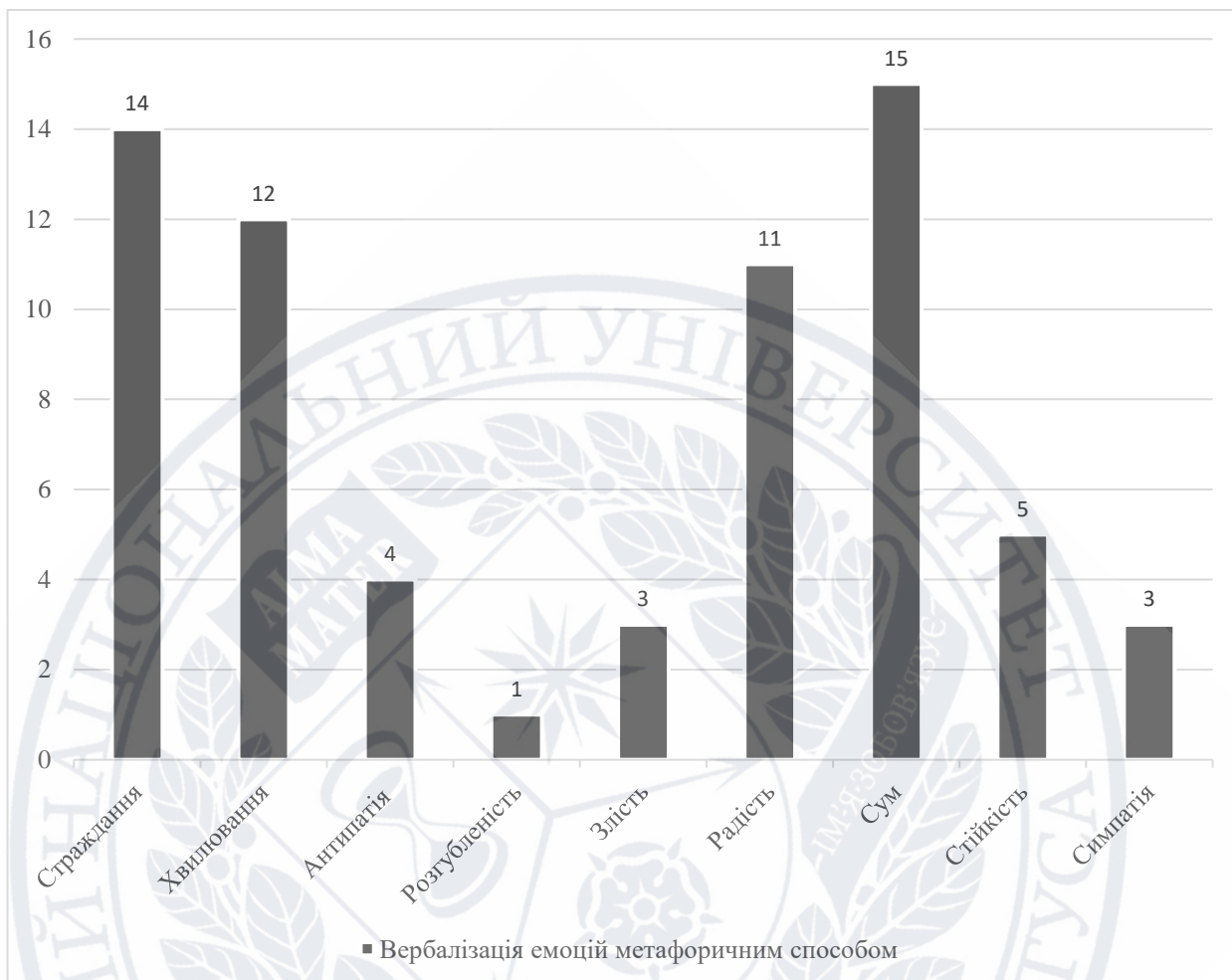
ДОДАТОК Б

Вербалізація емоцій опосередкованим способом

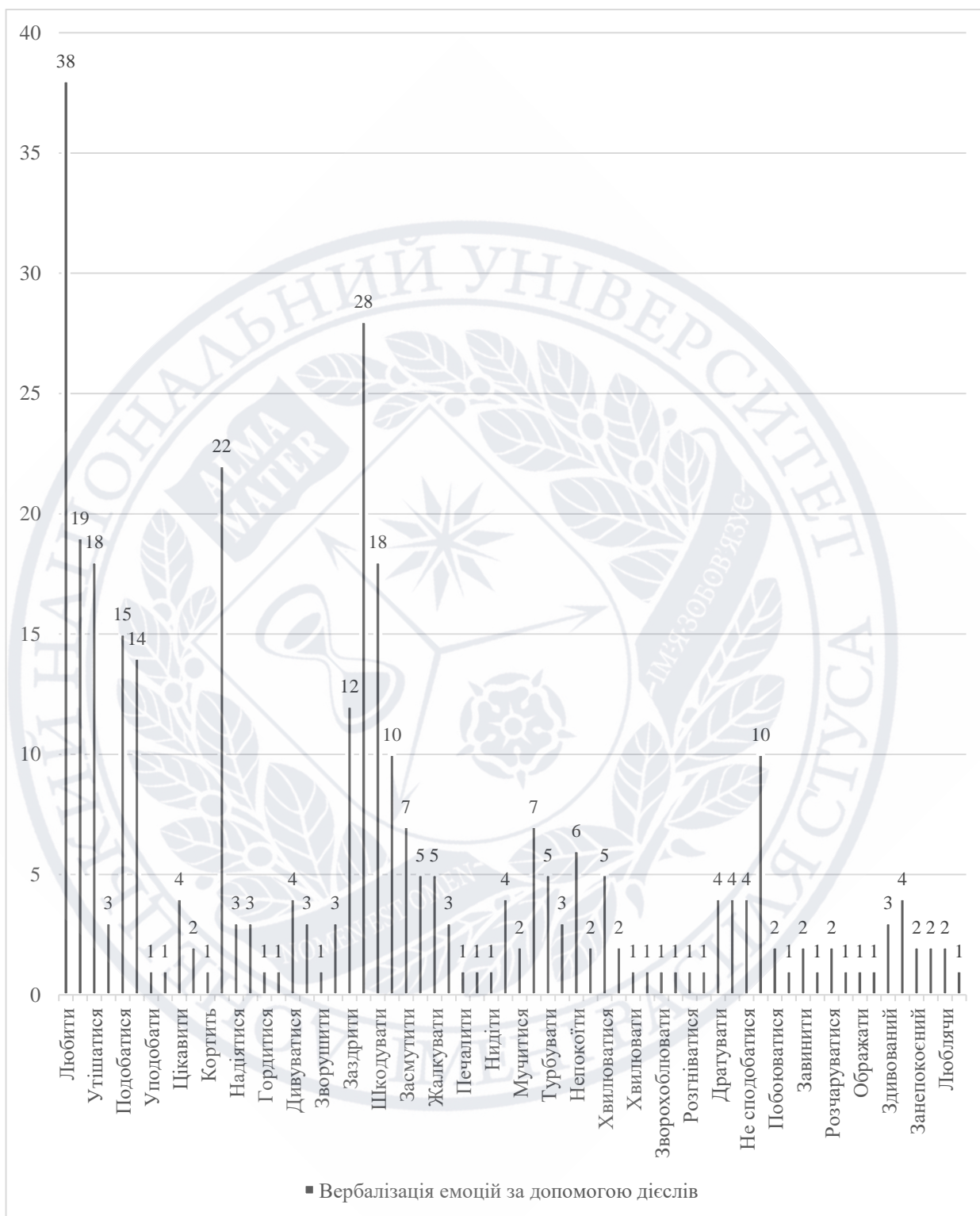
ДОДАТОК В

Вербалізація емоцій метафоричним способом

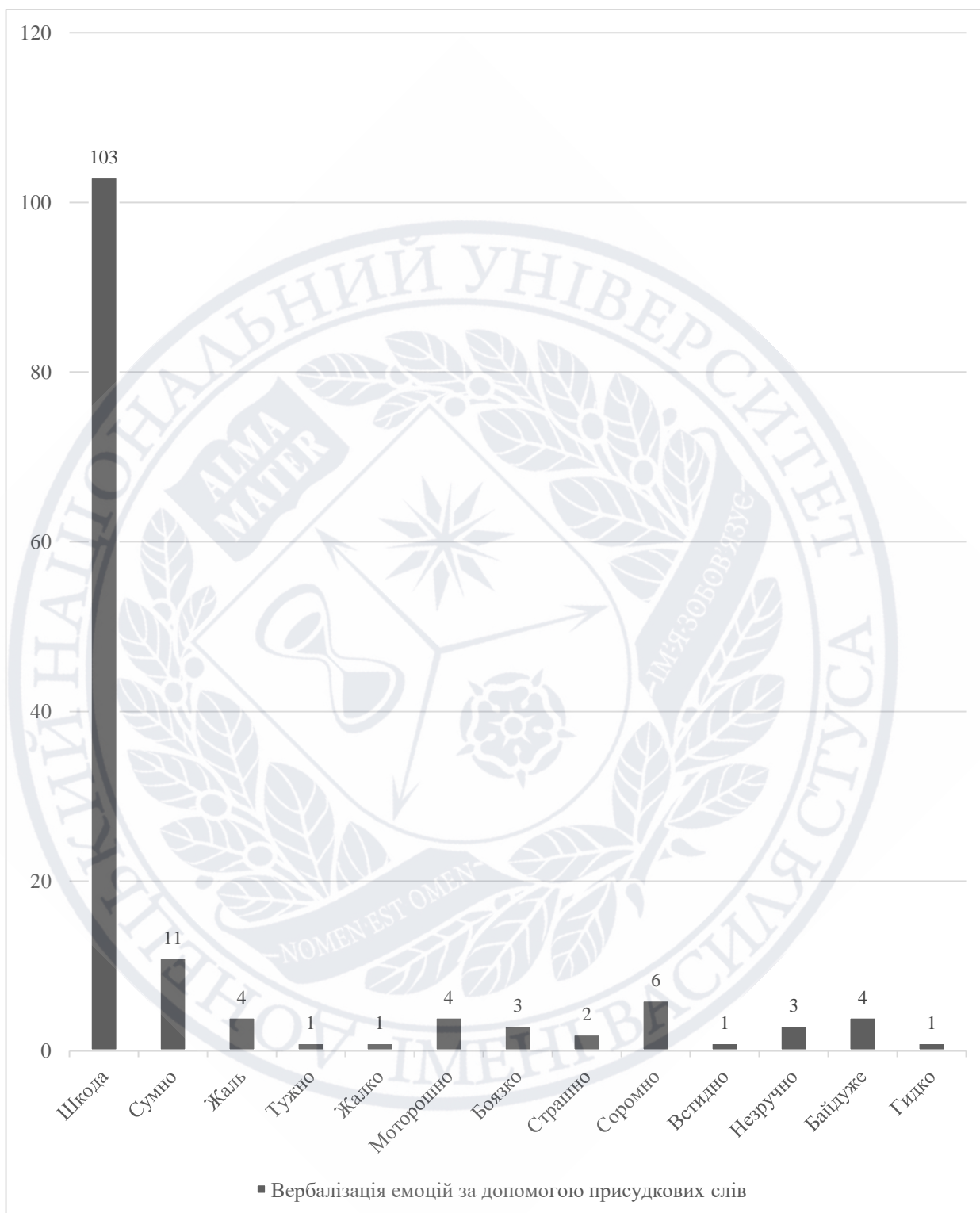
ДОДАТОК Г

Вербалізація емоцій за допомогою дієслів

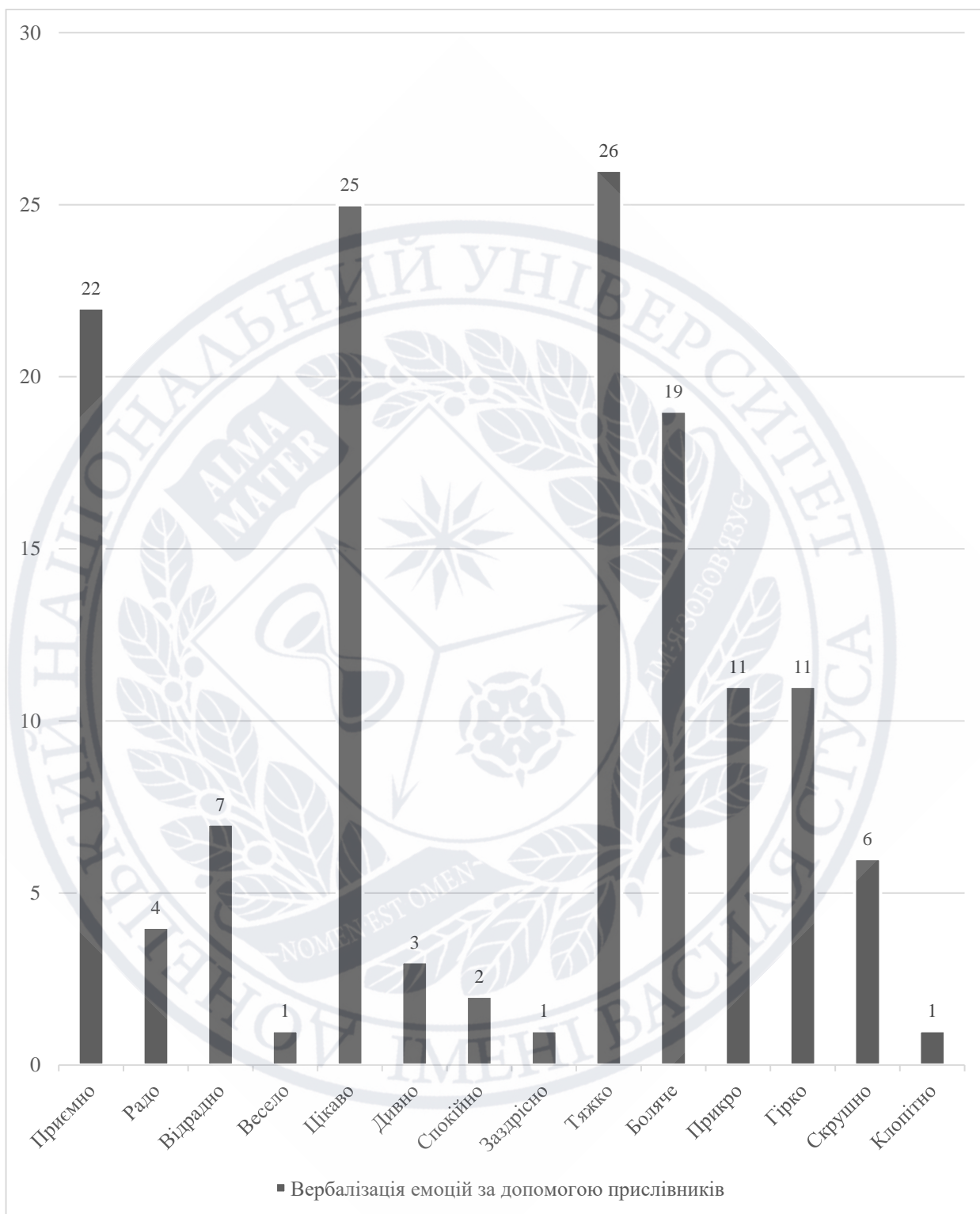
ДОДАТОК Д

Вербалізація емоцій за допомогою присудкових слів

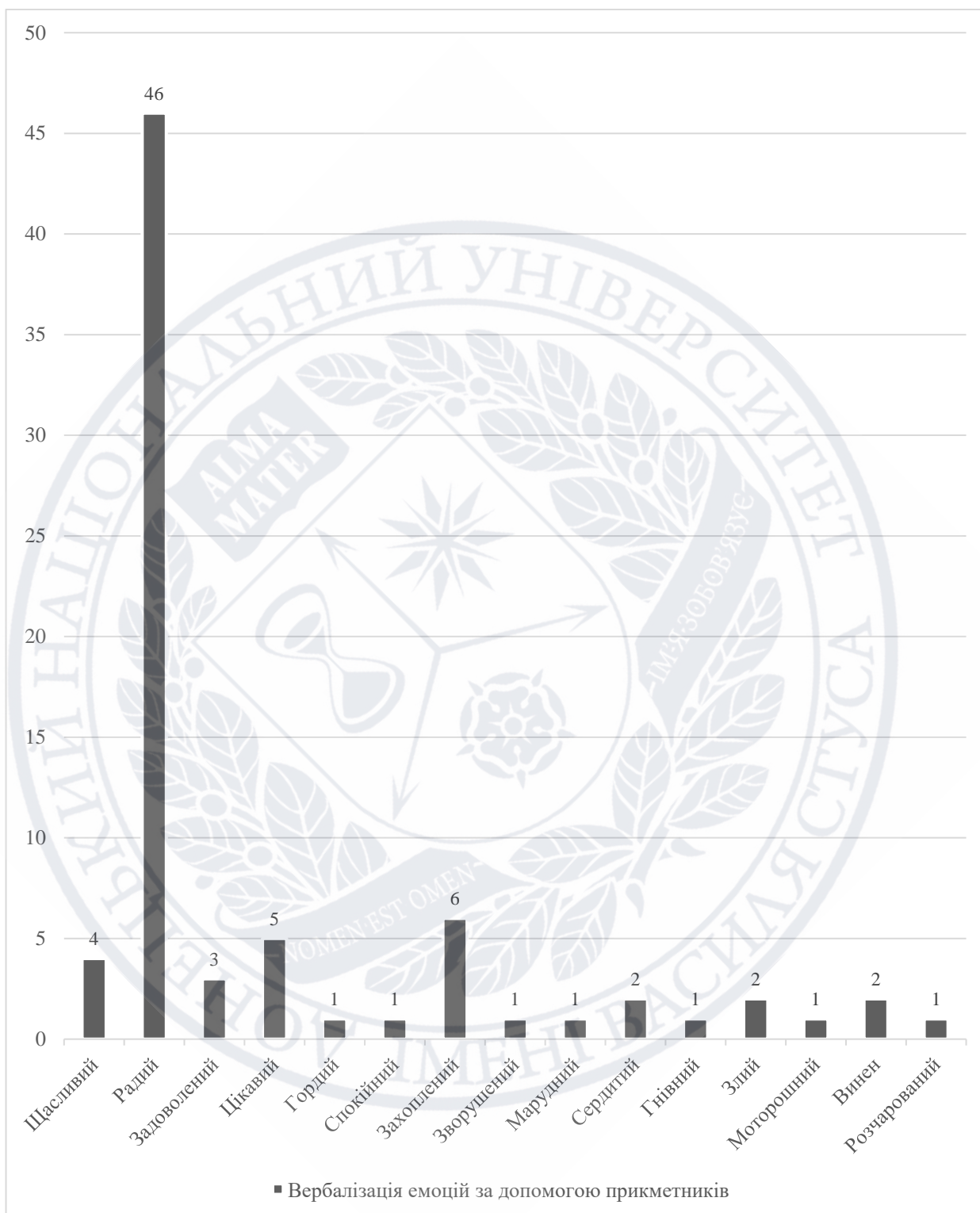
ДОДАТОК Е

Вербалізація емоцій за допомогою прислівників

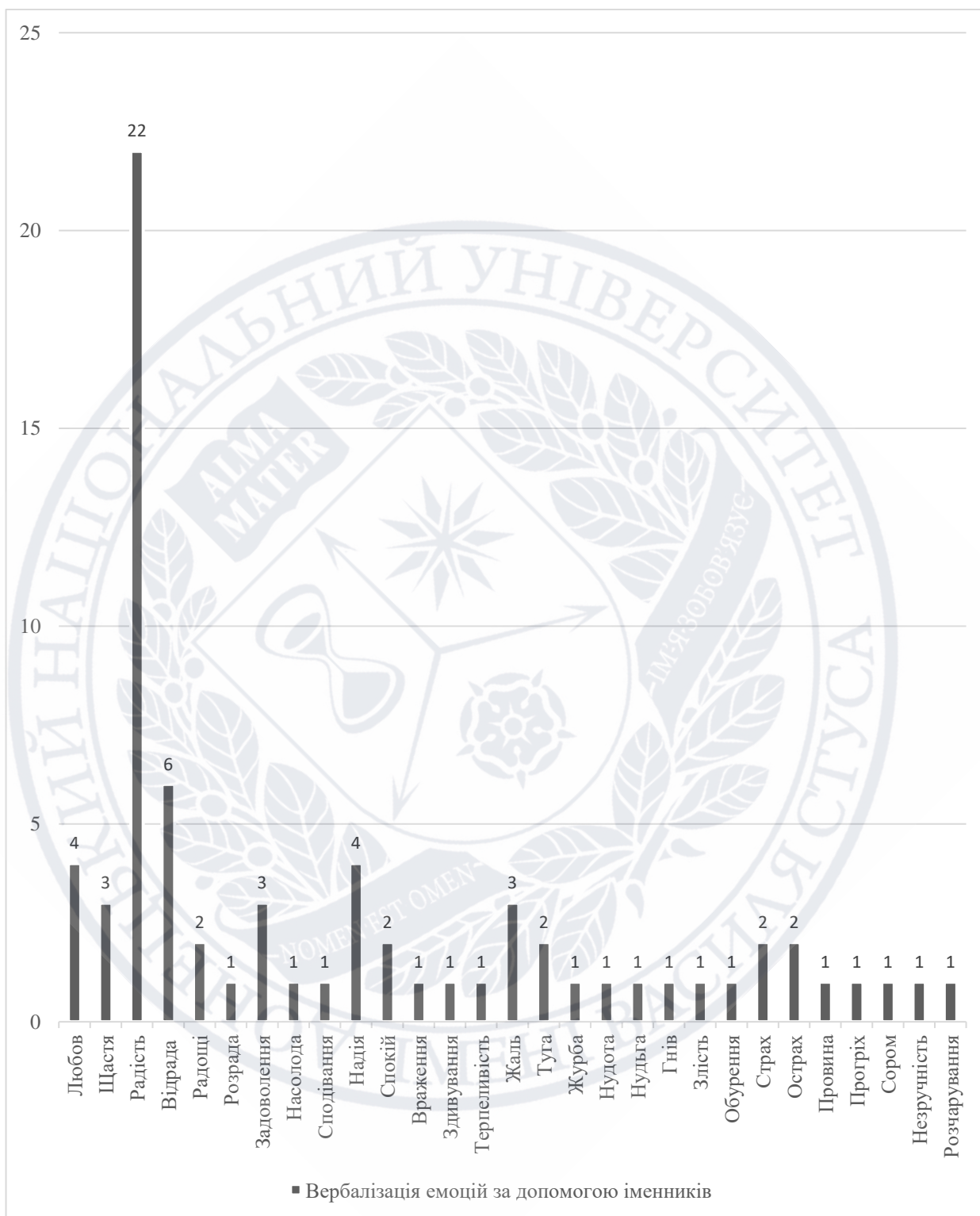
ДОДАТОК Ж

Вербалізація емоцій за допомогою прикметників

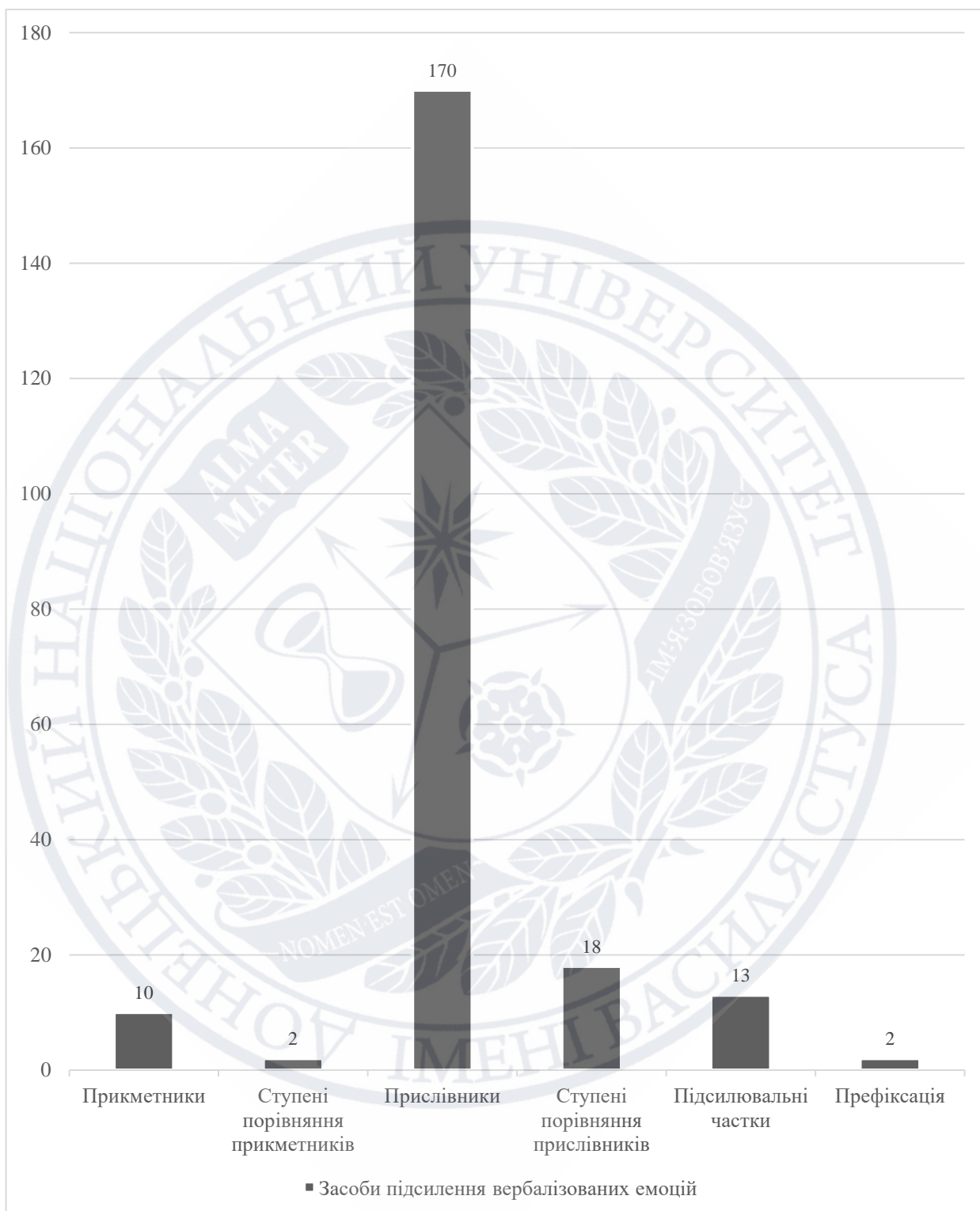
ДОДАТОК К

Вербалізація емоцій за допомогою іменників

ДОДАТОК Л

Засоби посилення вербалізованих емоцій

Синтаксичні засоби вербалізації емоцій

